magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1995

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 10 (343)
octombrie 1995

București, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70109, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — București, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Dreptatea să domnească în lume: Vasile Goldiș 2
Din datorie față de țară: Ioan Lăcustă 3
Veteranii — comoara vitejiei strămoșești: Marin Dragnea 5
Dumitru Darian — un cavaler al aripilor românești: Valeriu Avram 9
O nouă filă în dosarul „Cazul" Avramescu: Șerban Pavelescu 14
Ianuarie 1951. Stalin decide înarmarea României: C. Cristescu 15
În București, acum 50 ani 24
Al. Rosetti inedit: I. Lăcustă 28
Legendele Bătrânei doamne...: Cr. Păunescu, M. Ștefan 33
Nu numai Armand, ci și Barbu Călinescu era amenințat 36
O personalitate controversată — domnitorul Mihail Sturdza: Gh. Platon 37
Profesorul Costin Murgescu: Constantin Mugur Isărescu 44
Portret de istoric — I.C. Filitti: Georgeta Penelea Filitti 45
„Narcisa galbenă a înflorit": Jean Vanwelkenhuyzen 49
Marc Bloch — savant, combatant, martir: C. Antip 55
Fernand Braudel — „Ce ați făcut cu George Bratiano?": C. Popișteanu 60
Evreii în țările române în evul mediu: Constantin Rezachevici 61
Raoul Perrin, un călător mai puțin cunoscut: Dan A. Lăzărescu 67
Relațiile României cu țările baltice în documente inedite: V. Stoica 72
Femeia — între dorință și realitate: Emilena Tatu 76
Elena Lupescu — o eminență cenușie a României interbelice: Paul Quinlan 80
Adolf Hitler — Winifred Wagner: Florentina Dolghin 84
La Aachen, pe urmele Europei unite: Mirela Murgescu 87
• Cărți sosite la redacție... 13, 43 • Cititorii scriu istorie... 92 • Dialog cu cititorii 95

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

VASILE GOLDIŞ

Dreptatea să domnească în lume

Totul curge. Oprire nu există. Istoria omenirii se găseşte la o nouă importantă cotitură, poate cea mai importantă şi cea mai gravă vidă de incalculabile urmări dintre toate prin care ea a trecut în cursul evoluţiei sale multimilenare.

Încercările postbelice de a înlocui regimul capitalist prin regimul socialist şi de a substitui libertăţii sociale arbitrul personal, socotind că astfel se va crea noul principiu de autoritate necesară oricărei închegări sociale, nu poate să izbutească, în definitiv, deoarece producţia nu se poate lipsi de iniţiativa şi inventivitatea individuală şi nici de concurenţa mărginită numai prin utilitatea ei socială, fiindcă astfel ar trebui să renunţe la însăşi forţa ei dinamică, deci la vitalitatea ei, iar reducerea arbitrului personal ca putere diriguitoare a societăţii, fatalmente, va termina prin despotism ori anarhie, amândouă contrarii libertăţii spiritului, care este cea mai mare bogăţie a umanităţii.

Nevoia de a orienta omenirea spre un organism prin care să se asigure mai multă dreptate în lume a dat naştere celei dintâi încercări timide de a grupa toate naţiunile libere într-o comuniune ce a fost numită Societatea Naţiunilor. Pactul fundamental al acestei societăţi, în preambulul său, constată că „pentru a dezvolta cooperarea între naţiuni şi pentru a le garanta pacea şi siguranţa trebuie să se facă să domnească dreptatea".

Nu vreo putere politică şi nici vreo anumită clasă, ci dreptatea să domnească în lume. Iată dezideratul veşnic al civilizaţiei care se realizează treptat prin multe suferinţe şi mult sânge în cursul mileniilor. Am ajuns la pragul unei noi etape a idealului uman.

Această nouă organizare organizează o corespunzătoare evoluţie a spiritului omenesc, fiindcă materia în sine e moartă şi tot ce înseamnă progres uman este progres al spiritului. Şi acest progres întâmpină azi în calea sa un nou fenomen ca produs al istoriei: masele. Nu în înţelesul mulţimilor, care au existat totdeauna, ci în concepţia solidarizării organice a mii şi milioane de oameni agregaţi diferitelor cicluri de producţie şi consum, având conştiinţa geloasă a intereselor lor proprii şi a puterii lor...

Astăzi solidaritatea efectivă a omenirii depăşeşte toate cadrele prestabilite. Adică, mai precis formulat: nevoia acestei solidarităţi. Orientarea civilizaţiei noastre spre internaţionalism este mai presus de orice îndoială. Organizarea unitară a omenirii nu mai este o utopie. Dacă ea se va realiza în curând ori peste veacuri şi dacă se va cere ca omenirea în acest scop să aducă noi jertfe de sânge ori se va face prin evoluţie paşnică, este o altă chestiune. Se poate să se realizeze, deocamdată, această solidarizare prin hegemonia unei puteri politice actuale. Această eventualitate se proliferează chiar prin antagonismul încă latent între cele două mari puteri politice anglo-saxone după cum stăpânirea lumii de mai înainte a trecut prin Egipt, babilonieni, perşi, Alexandru Macedon, Roma, arabi, germani, nimicindu-se întotdeauna o cultură şi răsărind alta în urma ei, câteodată cu intermitenţe barbare şi haotice...

Istoria adevărată a omenirii nu este altceva decât neîncetata încercare de realizare a idealurilor pe care societatea şi le creează pe măsură ce ea evoluează. Problema muncii, a producţiei şi a distribuţiei bunurilor materiale, fără îndoială, a fost în toate vremile şi rămâne de-a pururi axa organizaţiilor omeneşti, dar raporturile sociale care se grefează pe diferite forme ale producţiei se impun prin gradul şi felul de evoluţie a spiritului, care produce astfel idealurile alternative ale istoriei. Omul transformă substanţa materială în forţă imaterială. Evoluţia acestor idealuri indică o linie ondulatoare, dar, neîndoielnic, veşnic ascendentă spre tot mai multă dreptate, libertate şi iubire de oameni.

(Fragment din articolul **Statul universal** în **Observatorul politic şi social,** nr. 9/1930)

23 August 1944-25 Octombrie 1944-9 Mai 1945

„Zdrobit de focul năpraznic al artileriei și de necontenitele voastre asalturi, inamicul a fost izgonit din Ardealul scump. Prin ploi, prin noroaie și drumuri desfundate, zi și noapte, ați luptat cu un dușman dârz și hotărât și l-ați învins.

Pe cei care au căzut la datorie îi vor preamări urmașii și numele lor va fi înscris în cartea de aur a poporului român. Luând pildă de la cei care au pus patria mai sus decât viața, continuăm lupta".

General Gheorghe Avramescu, comandantul Armatei 4,
Ordin de zi, *25 octombrie 1944*

DIN DATORIE FAŢĂ DE ŢARĂ

La 25 octombrie 1944, după 64 zile de la alăturarea României coaliției Națiunilor Unite, unitățile armatei române au eliberat și ultimele localități de la frontiera de Vest a țării, Carei și Satu Mare, alungând inamicul dincolo de fruntarii. Pentru dezrobirea Transilvaniei au luptat 525 702 militari români, dintre care 58 330 au fost uciși, răniți sau dispăruți.

Bravii oșteni ai țării au continuat cu abnegație lupta pe fronturile din Ungaria, Cehoslovacia și Austria, până la victoria finală de la 9 Mai 1945. Ziua de 25 Octombrie a rămas de atunci zi de cinstire a Armatei Române, de evocare a vitejiei și sacrificiilor celor căzuți pentru libertatea patriei.

Cinstind jertfele eroilor, urmașii vor să cunoască în toată complexitatea ei istoria acelor timpuri de supremă încleștare. Mărturiile participanților, documentele de arhivă — multe din ele inaccesibile până in 1990 — aduc noi și noi revelații cu privire atât la evenimentele din urmă cu peste cinci decenii, cât și la „culisele" acestora sau la cei care, chiar dacă nu s-au aflat în prim plan, au avut contribuții importante în desfășurarea faptelor.

Așa cum este și acest document — inedit **până acum — păstrat la Arhivele Statului din București, fondul Marelui Stat Major. Este un memoriu întocmit la 21 martie 1945 de colonelul Gheorghe Zamfirescu, șeful Secției I din cadrul Marelui Stat Major, secție care avea în componența sa 3 birouri: adjutantură și registratură; organizare-mobilizare; registratură generală și curieri. Este secția care dispunea de toate documentele și datele privind efectivele reale ale armatei și rezervele umane din contingentele care puteau fi chemate sub drapel. Mărturia șefului acestei Secții I din cadrul Marelui Stat Major aduce astfel semnificative detalii privind înfăptuirea actului de la 23 August 1944 în componenta sa militară. O publicăm cu intervențiile noastre explicative în paranteze drepte. Sublinierile aparțin originalului.**

I. LĂCUSTĂ

Marele Stat Major
Secția I-a

21 III 1945

Contribuțiuni anonime la actul de la 23 august 1944

În afară de persoanele, azi cunoscute, militari și oameni politici, care au contribuit la actul de la 23 august 1944, mai sunt o serie de ofițeri, care prin actele lor făcute din *proprie inițiativă* și *pe totala lor răspundere personală*, au avut acțiuni determinante în reușita actului de la 23 august 1944.

Trecând peste modestia și discreția care sunt în general de rigoare pentru militari, mă simt totuși obligat să dau aceste note, în primul rând pentru completarea istorică a faptelor și, în al doilea rând, pentru conștiința mea față camarazii care m-au ajutat în această acțiune și chiar față de mine personal.

În adevăr este vorba de cele două ajutoare ale subsemnatului — colonel Comișel Pantelimon și colonel Șelescu Valeriu, ambii subșefi ai Secției I-a la acea epocă — și de subsemnatul, șef al Secției I-a din Marele Stat Major.

Arăt mai jos acțiunea acestor 3 ofițeri:

1. Amânarea și tergiversarea conștientă a *Ordinelor categorice* primite de Secția I-a de a trimite în Moldova cele 29 de divizii de recruți (documentele se găsesc în arhiva Secției I-a).

Dacă recruții ctg. 1945 se găseau în Moldova la data de 23 august 1944, orice acțiune

militară împotriva germanilor și apoi în acțiunea comună româno-rusă la Vest *era categoric imposibilă.*

Măsura de tergiversare cu trimiterea recruților în Moldova s-a făcut pe *propria răspundere* a celor 3 ofițeri menționați, cu toate *consecințele posibile, cu toată conștiința, fără aprobarea nici unui șef ierarhic.*

2. Organizarea *operativă* a celor 29 divizii de recruți (ordinele date se găsesc în arhiva Secției I-a), tocmai pentru ca acestea să poată răspunde unor eventuale operațiuni, în scopul politic urmărit.

Măsura a fost luată de cei trei ofițeri, pe propria și singura lor răspundere și cu conștiința clară a celor ce puteau surveni.

Fără această măsură, coroborată cu aceea arătată la punctul 1, operațiunile de dezarmare, capturare și izgonire a unităților germane și operațiunile comune cu armata roșie ar fi fost imposibile.

3. Cei trei ofițeri menționați au procurat persoanelor care au întreprins acțiunea de la 23 august documente cuprinzând:

— dispozitivul trupelor noastre pe întreg teritoriul țării, cu indicarea intervențiilor posibile pentru preîntâmpinarea acțiunii eventuale a trupelor germane;

— dispozitivul trupelor germane cu indicarea potențialului de luptă (documentele se găsesc la Palatul Regal).

În ceea ce privește această acțiune, este de semnalat că, dacă toate sau aproape toate persoanele care au luat parte la acțiunea de la 23 august 1944 se puteau deroba de la o eventuală descoperire a organelor poliției secrete germane, acești trei ofițeri nu aveau în nici un caz posibilitatea să o facă și nici nu li se puteau acorda circumstanțe atenuante.

Ofițerii au făcut ceea ce au făcut, cu toate riscurile ce puteau surveni, în conștiința că acționează pentru Patrie și Rege.

4. Tot din proprie inițiativă a celor trei ofițeri menționați, s-a paralizat acțiunea de informare a organelor lui Eugen Cristescu, prin angajarea lt. colonelului Borcescu Traian și a domnului Mihai, persoane care lucrau în acest sector (și aceasta începând cu patru săptămâni înainte de 23 august 1944).

Dacă aceste organe nu erau angajate scopului, pentru a deruta acțiunea organelor poliției secrete germane, nu mai putea exista la 23 august nici un element care a executat acțiunea politică și militară, deoarece, din informațiunile ulterioare, am aflat că 15 000 de persoane erau trecute pe lista poliției secrete germane pentru ca la prima informație să fie arestate și desigur suprimate, ori această informație nu a mai sosit, deoarece prin angajamente personale, repet, acțiunea acestei poliții a fost paralizată.

5. Acești trei ofițeri au ținut, în acțiunea lor, continuă legătură, pentru actul de la 23 august 1944, cu d-nii generali [Constantin] Vasiliu-Rășcanu, Aldea Aurel [Gheorghe] Potopeanu, [Dumitru] Dămăceanu (căruia i s-au înmânat și documentele prevăzute la punctul 3) și colonel adj. Ionescu Emilian.

Acțiunile și măsurile indicate la punctul 1-4 au avut loc, repet, din inițiativa și pe răspunderea proprie a celor trei ofițeri.

6. Menționez cazul colonelului Șelescu Valeriu, unul dintre cei trei ofițeri, care în afară de cele semnalate la punctele 1-5 a fost trimis, în noaptea de 23-24 august 1944, chiar în Palatul Regal, de către general de C[orp] A[rmată], adjutant Constantin Sănătescu să însoțească pe generalul german Gerstenberg la Otopeni: acesta din urmă își dăduse cuvântul de onoare că va da ordin pentru retragerea trupelor sale. În loc de aceasta, el a dat ordin să se atace București, făcând prizonier pe ofițerul român, care timp de cinci zile a fost ținut de germani sub presiunea suprimării și mereu în zona de foc de artilerie și apoi de mitraliere a trupelor noastre [vezi și *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969]. În adevăr fusese ridicat chiar în mijlocul așa-zișilor trădători și deci în fiecare clipă supus răzbunării germane.

În loc de încheiere, repet că acțiunea celor trei ofițeri menționați, deși anonimă, a fost determinantă pentru reușita actului de la 23 august 1944 și că aceste note le-am întocmit, în primul rând, pentru completarea istorică a faptelor și, în al doilea rând, pentru conștiința mea față de camarazii care m-au ajutat în această acțiune și chiar față de mine personal.

Șeful Secției I-a, colonel Gh. Zamfirescu.

Tun antiaerian german distrus de artileriști români în dimineața de 24 august 1944, în luptele de la podul Băneasa

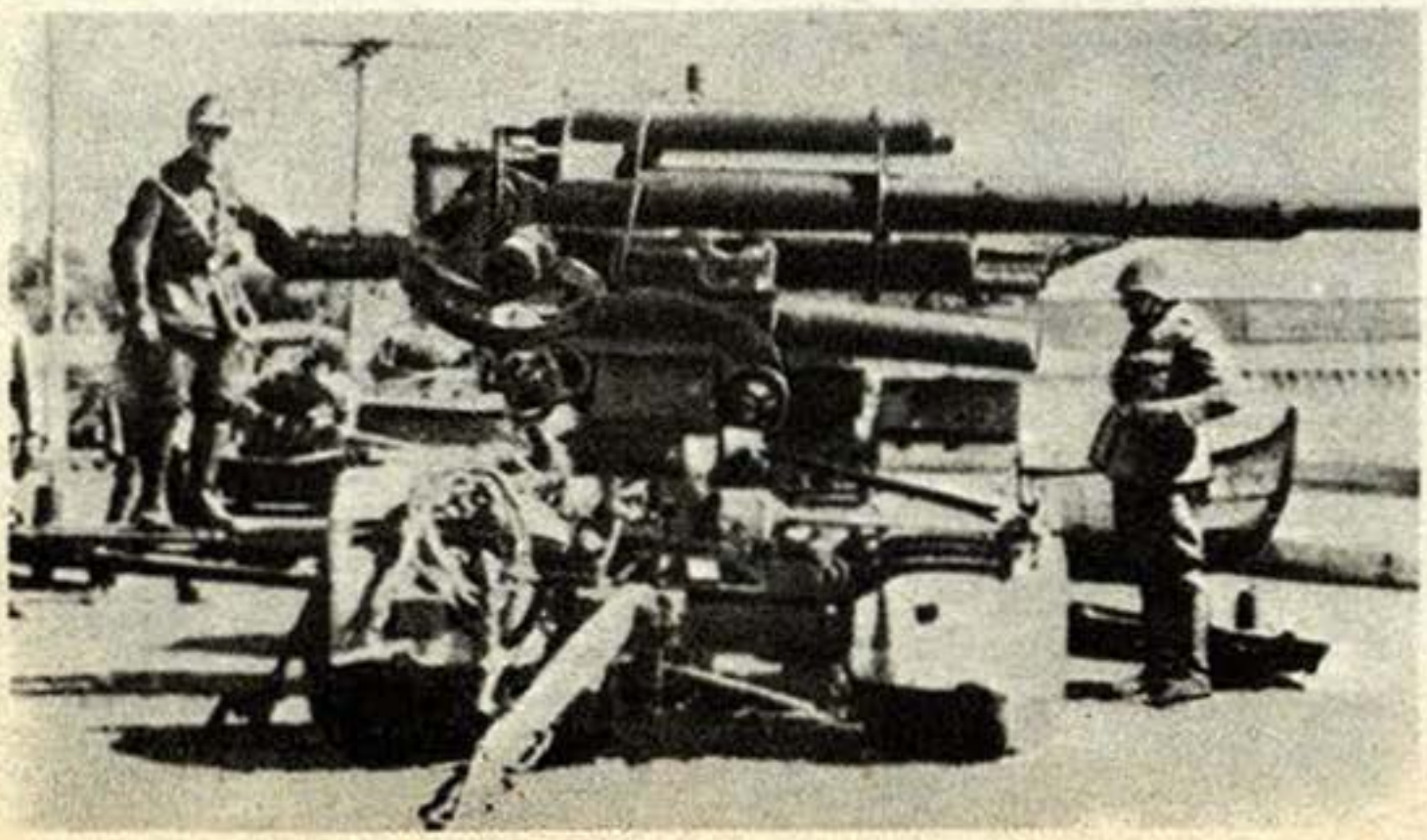

Încă de la primul număr, apărut în aprilie 1967, revista noastră şi-a deschis paginile evocării faptelor de arme ale veteranilor din Războiul de Independenţă, din Războaiele balcanice, din primul şi din al doilea război mondial. Au fost astfel prezenţi în Magazin istoric **mii de veterani — eroi ai neamului. O rubrică permanentă,** Povestesc veteranii, **prezintă contribuţiile documentare, memorialistice, fotografice ale colaboratorilor noştri-veterani de război, care aduc generaţiilor mai tinere mărturii şi pilde eroice, de privaţiuni şi jertfe, de aspiraţii şi sacrificii în numele idealurilor dragostei de ţară şi popor.**

La cinci decenii de la încheierea celui de-al doilea război mondial, ne amintim cu emoţie şi respect de jertfele tuturor celor care au căzut pe câmpurile de bătălie. Sărbătorind la 25 octombrie ziua armatei române, evocăm vitejia celor care atunci, la 25 octombrie 1944, au desăvârşit eliberarea patriei, alungând inamicul dincolo de hotare şi continuând lupta pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei.

Despre tradiţiile veteranilor din patria noastră, l-am rugat să povestească lectorilor revistei pe domnul general-colonel (r) Marin Dragnea, **preşedintele Asociaţiei Naţionale a Veteranilor de Război din România, care cu amabilitate ne-a acordat acest interviu.**

VETERANII — COMOARA VITEJIEI STRĂMOŞEŞTI

— Stimate domnule general, când începe organizarea veteranilor de război în ţara noastră?

— Imediat după Războiul de Independenţă din 1877-1878, la care — după cum se ştie — au participat fiii ţării de cele mai felurite categorii sociale, vârste sau naţionalităţi, atât din Regat, cât şi din alte provincii istorice româneşti. După întoarcerea eroilor acasă, au început să se constituie diferite asociaţii locale ale foştilor combatanţi. Pentru cinstirea eroismului luptătorilor de la Griviţa, Plevna, Rahova etc., au fost iniţiate unele măsuri. Astfel, în Adunarea Deputaţilor, la 25 iunie 1879, a fost ridicată propunerea de împroprietărire cu pământ a celor care au luptat în sudul Dunării. Nu exista însă un cadru legal, încât această iniţiativă a fost realizată abia la 2 aprilie 1903.

Titlul de veteran a fost statuat prin Convenţia de la Geneva a reprezentanţilor statelor europene, din 1870, în care s-a hotărât ca ostaşii chemaţi de patrie la luptă, după un sfert de veac, să devină veterani.

În ţara noastră titlul de veteran a fost decernat pentru prima dată, prin *Înaltul Decret* din 29 aprilie 1902, ostaşilor care au luat parte la războiul din 1877-1878, şi anume acelora care au fost mobilizaţi pe ziua de 29 aprilie 1877, exact la 25 ani de la decretarea mobilizării. Articolul 2 al acestui decret prevedea: „Pentru ca fiecărui ostaş veteran să i se asigure liniştea şi ocupaţiunea pentru restul de viaţă, i se va pune la dispoziţie cele necesare în acest scop, ca stimulent pentru generaţiile viitoare".

— Deci, după 25 ani de la epopeea Independenţei, foştilor participanţi la război li s-a recunoscut calitatea de veteran şi au fost puşi în drepturile lor.

— A fost necesară o susţinută muncă de organizare. Au luat naştere diferite grupări şi asociaţii care au desfăşurat o activitate intensă pentru drepturi, ca de exemplu: Asociaţia gradelor inferioare veterani din judeţele Tutova, Fălciu, Galaţi, Roman, Ilfov, Tecuci, Bacău şi Vaslui; Societatea „Mircea cel Bătrân" din Dobrogea; Societatea „Trecerea Dunării", din Bucureşti, care a fuzionat cu Societatea „Coroana de Oţel", care îşi propusese să ajungă la o societate unică a veteranilor grade inferioare din întreaga ţară; Cercul veteranilor din Buzău; Gruparea din Ploieşti şi multe altele.

Toţi aceşti luptători organizaţi în diferite grupuri, asociaţii şi societăţi s-au adresat ministerelor, Parlamentului, formulându-şi revendicările lor firesti.

În majoritatea memoriilor şi petiţiilor făcute de veterani se exprimă constant conştiinţa împlinirii datoriei cu vitejie şi în grele condiţii. „Nedormiţi, în ploaie, noroi, zăpadă, ger,

Slujbă de pomenire a eroilor din Grupul 52 cercetare căzuți în al doilea război mondial, în prezența comandantului Grupului, dl. general-locotenent (r) Dumitru Tăutu-Done (x); în p. 5: dl. general-colonel (r) Marin Dragne la Moscova, în ziua de 9 mai 1995

viscol, zi și noapte, nemâncați și însetați, după mai multe zile, toate aceste suferințe, noi și frații noștri de arme, decedați, le-am răbdat și fără să luăm în seamă priveliștea de jale ce ni se arăta — urlete înfiorătoare, cadavre cât vezi cu ochii — noi am mers înainte — se arăta într-un astfel de memorandum. Noi, foștii luptători, din Războiul de Independență, avem deplina conștiință că viața noastră n-a fost o viață zadarnică și că am făcut ceva pentru neamul nostru.

Lanțurile robiei le-am sfărâmat, am dat țării libertatea, independența, iar românilor subjugați le-am reamintit că trebuie să se simtă mândri că poartă numele de români.

În anii tinereții noastre — arătau veteranii — eram voinici, plini de putere și munceam oriunde puteam găsi de muncă. Astăzi însă cea mai mare parte dintre noi am atins și chiar am trecut de etatea de 70 de ani. Astăzi suntem împovărați de nevoile familiei, doborâți de sărăcia și mizeria pe care o ducem și care ne-a istovit și ultima picătură de putere".

Drepturile foștilor luptători în Războiul de Independență au fost concretizate în Legea din 22 aprilie 1908 *(Monitorul Oficial,* nr. 20) în care se arată prin articol unic: „Luptătorii din războiul de la 1877-1878 care au servit în armată cu grade inferioare sunt scutiți cu începere de la 01.01.1908 de prestații pentru drumuri, precum și de datoriile ce aveau pentru prestațiile în trecut". Prin ordinul Ministerului învățământului și lucrărilor publice nr. 2 350 din 7 februarie 1909, copiii acestor veterani sunt scutiți de toate taxele școlare. Un alt succes a fost acela obținut prin ordinul Ministerului de interne din care rezultă că veteranii de război sunt scutiți de serviciul de strajă pe care erau obligați să-l execute noaptea, precum și de orice fel de taxe legate de această activitate.

— O mare întrunire a veteranilor a avut loc la 8 decembrie 1911 în sala „Dacia" (actualul Han al lui Manuc) din București, la care au participat reprezentanți din întreaga țară (grade inferioare) veniți pentru a pune bazele unei organizații care să le reprezinte interesele. Când s-a realizat aceasta?

— În 1915 s-a constituit Asociația subofițerilor de rezervă și retragere care reunea și veteranii de război în viață.

— Și după primul război mondial?

— În 1925, s-a constituit Uniunea ofițerilor de rezervă și retragere care reunea și pe ofițerii veterani de război; s-a aprobat atunci și insigna de ofițer de rezervă.

După 25 ani de la decretarea mobilizării pentru războiul balcanic și de la mobilizarea pentru primul război mondial, s-au făcut demersuri pentru acordarea titlului de veteran celor care au luptat în aceste războaie. S-a întocmit un proiect de lege în acest scop, publicat în *Monitorul Oficial,* nr. 17, din 17 august 1940. Dar în timpul elaborării acestor documente a început cel de-al doilea război mondial care a întârziat adoptarea acestei legi.

— După 9 mai 1945 ce s-a mai întâmplat?

— Imediat după terminarea celei mai mari conflagrații cunoscute de omenire, la 4 iunie 1945, s-a semnat *Decretul lege* nr. 440 pentru acordarea titlului de veteran foștilor luptători din războaiele din 1913 și 1916-1919.

În principiu, în acest *Decret lege* se stabileau și condițiile ce trebuiau îndeplinite pentru a se acorda calitatea de veteran: să aibă vârsta de 60 ani împliniți; să fi luat parte la războaiele României ca mobilizați în armata de operații sau să fi fost răniți datorită mijloacelor de luptă, ca mobilizați în serviciul armatei în zona interioară; nu sunt în activitate de serviciu; nu au fost condamnați pentru infracțiuni grave prevăzute în codul justiției militare. Se mai prevedea, de asemenea, că pensiile de orice fel ale veteranilor erau scutite de impozit; se beneficia de 6 călătorii pe CFR și NFR; veteranii continuau să se bucure de

toate drepturile acordate foștilor luptători.

— Și au beneficiat veteranii de aceste drepturi?

— Foarte puțin. Condițiile istorice prin care a trecut România au adus multe suferințe și prigoniri mai ales pentru cei care făcuseră războiul de Răsărit. Sunt cunoscute persecuțiile suferite de multe cadre de conducere ale armatei, de ostași care se distinseseră pe câmpurile de bătălie, care primiseră înalte decorații de război, inclusiv Ordinul „Mihai Viteazul".

— Totuși a existat și în acele decenii o organizație a veteranilor de război.

— La 23 octombrie 1963, prin *Hotărârea Consiliului de Miniștri* nr. 875, s-a constituit un Comitet Național al Veteranilor de Război ce au luptat în războiul antifascist. După cum o arată și numele, au fost excluși din acest comitet foștii luptători de pe frontul de Est (22 iunie 1941 - 23 august 1944).

În această hotărâre se stipulau măsuri pentru înființarea unei organizații a veteranilor de război, fără însă să se confirme vreun drept al acestora. În 1980, acest comitet s-a reorganizat, unindu-se cu Asociația foștilor luptători din ilegalitate, constituindu-se Comitetul foștilor luptători antifasciști și al veteranilor de război, însă tot fără drepturi pentru veterani.

— În prezent care este situația veteranilor de război din România?

— La 27 decembrie 1989, ca urmare a revoluției, un grup de veterani, luptători din ambele campanii — Est și Vest —, au desființat vechea structură organizatorică și în locul acesteia s-a constituit Asociația Națională a Veteranilor de Război. S-a ales un Birou executiv provizoriu care să desfășoare activitatea de luare în evidență a tuturor veteranilor de război, indiferent de campaniile la care au luat parte, cuprinzând pe toți veteranii din primul și cel de-al doilea război mondial, până la Conferința Națională ce a avut loc în septembrie 1990.

La această Conferință Națională s-a prezentat și Statutul Asociației, înregistrat la începutul anului la Judecătoria sectorului 1 București sub nr. 392. Prin statut, s-au stabilit criterii generale de organizare, structura și organele de conducere, scopul, drepturile și îndatoririle membrilor săi, mijloacele materiale și financiare ș.a.

— Ce prevede Statutul Asociației Naționale a Veteranilor de Război?

— Asociația noastră este o organizație independentă, din care fac parte, pe bază de adeziune liberă, cetățenii români, fără deosebire de naționalitate, convingeri politice, religie, sex și vârstă, participanți la primul război mondial pentru întregirea neamului și la cel de-al doilea război mondial pentru apărarea patriei; Asociația este persoană juridică cu scop nepatrimonial, care funcționează pe baza unui statut și a unui regulament propriu; în cadrul ei este interzisă desfășurarea oricărei activități politice; este sprijinită în întreaga sa activitate de Ministerul Apărării Naționale.

Sediul principal al Asociației este în București, str. Cobălcescu, nr. 28, sector 1.

— Care este structura actuală a Asociației Naționale a Veteranilor de Război?

— Pe lângă Asociația Națională, avem filiale în județe și sectoarele Capitalei, organizate sub formă de Comitete județene (sector) ale veteranilor de război, precum și subfiliale în municipii și comune, subordonate Comitetelor județene ale veteranilor.

Organul superior al ANVR este Conferința Națională ce se convoacă la 4 ani.

În intervalul dintre conferințe, întreaga activitate se conduce de către Consiliul Național al Asociației. Acesta alege Biroul Executiv care funcționează între plenarele conferinței și care este compus din președintele Consiliului, prim-vicepreședinte și vicepreședinte, secretar general și un număr de membri stabilit din președinți ai filialelor.

În cadrul Consiliului Național al Asociației sunt organi-

Veteranii din Războiul de Independență defilând la sărbătorirea a 50 ani de la revenirea Dobrogei la România (Constanța, noiembrie 1928)

zate Comisii de lucru pe următoarele probleme: relații externe și legătura cu asociații naționale și internaționale; memorialistică, cultură patriotică, colaborare cu presa și radio-tv; comisia pentru invalizii de război, prizonierii de război, văduve de război și văduve de veterani de război; socială, medicală și juridică; secretariat, protocol, organizare și evidență a veteranilor; comisia financiară și gospodărire mijloace materiale; secțiunea de control și revizie.

Drepturile și facilitățile pentru toți veteranii de război, de la soldat la general, precum și pentru văduvele veteranilor sunt prevăzute în *Legile* 49/1991 și 44/1994, publicate în *Monitorul Oficial*, nr. 172 din 7 iulie 1994. Prin aceste legi, după cinci decenii, s-au stabilit măsuri reparatorii pentru veteranii noștri.

— În continuare, domnul general-colonel (r) Marin Dragnea ne-a vorbit despre activitatea Asociației.

— Întreținem legături cu Asociații similare din toate țările afiliate la Federația Mondială a Veteranilor de Război, cu sediul la Paris, participând la diferite acțiuni specifice veteranilor. Astfel, delegații ale Asociației noastre au participat la ceremoniile din Marea Britanie, Franța, Rusia, Slovacia, Cehia, legate de încheierea celui de-al doilea război mondial. De asemenea, de ziua Victoriei, am primit delegații ale veteranilor din Grecia, Bulgaria, Republica Moldova, Serbia, Ungaria.

Asociația noastră are înscriși în rândurile sale un număr de 669 000 veterani, foști combatanți de toate gradele, văduve de război și văduve de veterani de război. Printre ei se află și supraviețuitori din ambele războaie mondiale, cum sunt generalul-locotenent (r) Titus Gârbea, în vârstă de 103 ani, generalul-locotenent (r) Tăutu Dumitru-Done, de 99 ani, generalul-locotenent (r) Victor Isăcescu, de 97 ani, mai amintesc pe generalul-locotenent (r) Alexandru Ionescu, de 85 ani, generalul-maior Ilie Moreanu, de 89 ani, generalul-maior (r) Petre Draga, de 81 ani, colonelul (r) Vladimir Boanță de 89 ani, precum și sergentul-major (r) Gheorghe Lăcătușu de 105 ani, ajunși la frumoase vârste.

Aceștia și mulți, mulți alții, fiecare veteran în felul său, sunt istoria vie a vitejiei poporului nostru.

— În numele cititorilor noștri, vă mulțumesc pentru acest interviu.

Ioan LĂCUSTĂ

POVESTESC VETERANII

Noi corespondențe sosite pe adresa rubricii noastre.

Astfel, dl. **NICOLAE GH. DODAN,** plutonier (r), din *Reșița*, corectează o informație eronată apărută în nr. 5/1995, p. 26: „În campania din Cehoslovacia, Armata IV a fost comandată nu de generalul Vasile Atanasiu — precizează cititorul nostru — ci de generalul Nicolae Stavrescu". Afirmația este doar pe jumătate exactă. Într-adevăr, generalul Vasile Atanasiu nu a comandat Armata IV ci Armata I. Nu a existat însă nici un general Nicolae Stavrescu. Este vorba, de fapt, de generalul Nicolae Dăscălescu, care a comandat Armata IV (între 4 martie și 12 mai 1945). Generalul Gheorghe Stavrescu s-a aflat la conducerea Corpului 6 armată (între 31 martie și 12 mai 1945). Oricum, facem cuvenita rectificare.

Dl. **NICOLAE V. ZGRIPCEA,** sergent major (r), din *com. Cărpiniș, jud. Gorj,* ne relatează câteva momente din luptele la care a participat, atât în campania din Est, cât și în cea din Vest, în cadrul Batalionului 10 Vânători de Munte. A fost rănit de trei ori pe frontul din Răsărit. „Sfârșitul războiului — scrie d-sa — m-a găsit în Cehoslovacia. O mare emoție am avut când m-am întâlnit cu fratele meu mai mare, Ion Zgripcea, care căzuse prizonier la Stalingrad și a venit pe front cu Divizia Tudor Vladimirescu.

Când am venit în țară, în 1945, mă gândeam că Patria nu are cu ce ne recompensa pentru câte am suferit pe front; orice recompensă ar fi fost prea mică pentru câte am suferit.

Și, într-adevăr, nu ne-a recompensat cu nimic 45 de ani. A trebuit să țin ascunse hârtiile care atestau că am fost pe front..."

Iată însă că acum, după 1990, Patria își cinstește eroii-veterani, pe văduvele de război și pe văduvele veteranilor, creându-se cadrul legal pentru acordarea unor binemeritate drepturi materiale și morale. A se vedea în acest sens și interviul cu d-l general-colonel (r) Marin Dragnea, președintele Asociației Naționale a Veteranilor de Război din România, publicat în acest număr al revistei noastre.

Dl. prof. pensionar **DUMITRU PETRE,** din *com. Ileanda, jud. Sălaj,* ne trimite și d-sa câteva însemnări din februarie-mai 1945, când s-a aflat pe frontul din Cehoslovacia, în cadrul Diviziei 2 Munte, comandată de generalul Constantin Iordăchescu (între 15 septembrie 1944 și 12 mai 1945). Deosebit de crâncene au fost luptele pentru traversarea râului Hron. Iată ce nota la 27 martie 1945 corespondentul nostru: „S-a atacat din nou. Se spera că vom traversa Hronul și vom înfrânge rezistența germană. Dar n-a fost așa. Am mai pierdut două companii, în jur de 300 oameni din Batalioanele 8 și 15. Ajungând la convingerea că pe aici nu se poate trece Hronul, după ce am pierdut jumătate din divizie, Comandamentul sovietic a ordonat schimbarea sectorului de luptă cu 100 km spre dreapta, unde inamicul fusese respins, pentru a-i cădea în spate.

În dimineața următoare, Divizia 2 Munte era în marș."

Să mai precizăm și faptul că toți cei trei corespondenți sunt cititori ai revistei noastre de la primul număr, apărut în aprilie 1967, bucurându-se de colecții *Magazin istoric* complete. Felicitări!

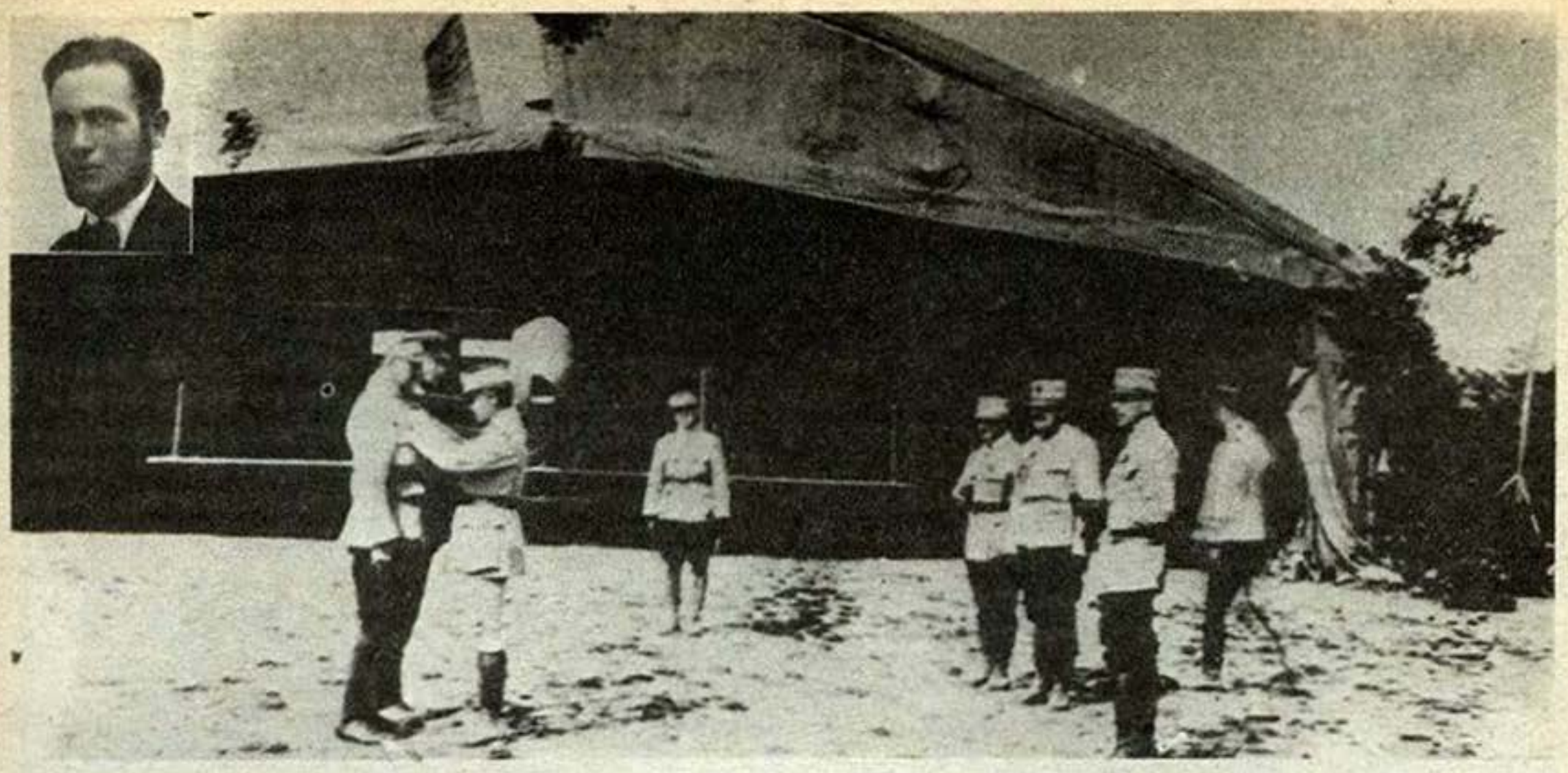

UN CAVALER AL ARIPILOR ROMÂNEŞTI:

LOCOTENENT-COMANDORUL DE MARINĂ

AVIATOR DUMITRU DARIAN

Din început de secol vin spre noi, cu entuziasmul lor irezistibil, primele zboruri ale aviatorilor militari români. Vin, prin imagini şi documente, ca un torent din care s-a limpezit seninul aripilor româneşti. Vin prin ctitorii lor care le-au dat, încă de atunci, forţă şi durată.

Unul dintre aceşti „icari" ai aviaţiei militare române a fost şi locotenent-comandorul de marină aviator Dumitru Darian. Proeminenta sa personalitate este ţesută dintr-o suită de evenimente deosebit de semnificative, aflându-se permanent în prima linie în anii războiului de întregire. Viaţa lui ni se prezintă ca un zbor ambiţios, continuat până la capăt, până acolo, sus, în seninul reuşitei. Cercetând arhivele militare, răscolind documentele vremii, nu poţi să nu rămâi impresionat de puterea extraordinară a sufletului acestui marinar sensibil, generos, optimist care a iubit zborul mai mult decât orice pe lume.

Încercăm să schiţăm aici un portret al aviatorului Dumitru Darian, aşa cum a fost, aşa cum îl putem vedea şi revedea după aproape opt decenii de la acele misiuni deosebit de periculoase pe care le-a îndeplinit cu mult curaj şi eroism, unele dintre ele fără precedent.

Născut la Odobeşti, în 1896, Dumitru Darian s-a stabilit cu familia în Bucureşti. În anul şcolar 1903-1904 îl găsim ca elev în clasa I la Şcoala primară de băieţi nr. 2, pe care a absolvit-o cu medalia de argint pe care i-a înmânat-o chiar primarul de atunci al Bucureştilor, C.F. Robescu. Excelent elev, iubea nespus de mult geografia, istoria şi matematicile, dovedind o minte iscoditoare şi o simţire caldă, care pătrundea înaintea altor copii de seama lui rosturi încă nelămurite, tainice.

După absolvirea gimnaziului şi a liceului, Dumitru Darian reuşeşte în 1914 la examenul de admitere pentru marina militară. Cunoştinţele sale deosebite de geografie şi matematică i-au determinat pe superiorii săi să-l trimită în străinătate, la Fiume, să urmeze şcoala de marină. Izbucnirea primului război mondial, tensiunea şi răcirea relaţiilor cu Austro-Ungaria, l-au readus în patrie, unde şi-a continuat pregătirea la Şcoala de artilerie, geniu şi marină. După absolvirea cursurilor, la 1 iulie 1916, a fost avansat la gradul de sublocotenent, fiind repartizat pe monitorul „Brătianu".

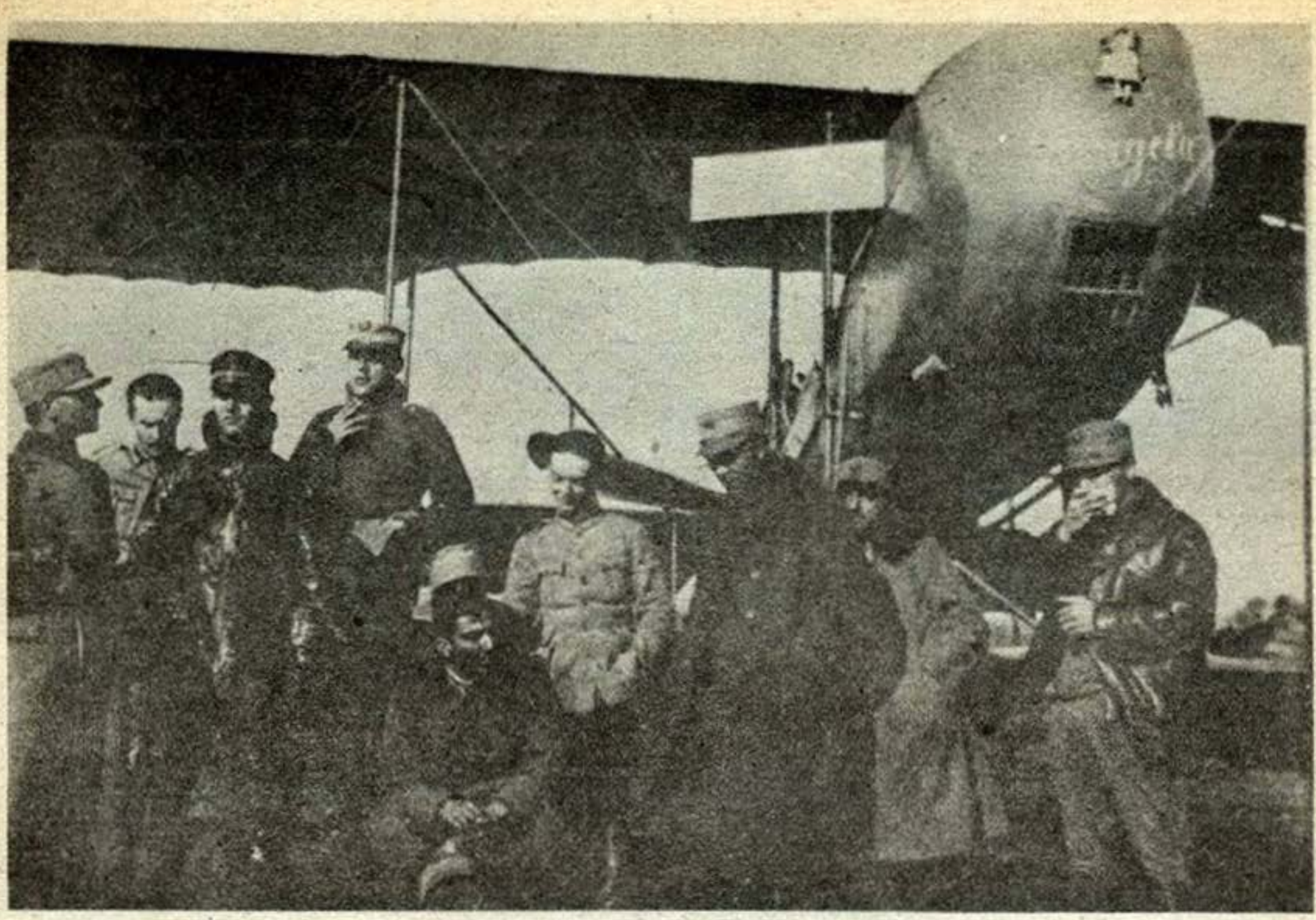

Al treilea din stânga spre dreapta, slt. Darian, împreună cu piloți și observatori din Escadrila F. 6 (mai 1917)

În p. 9: *reprezentanți ai Misiunii militare franceze înmânează sublocotenentului D. Darian Crucea de Război Franceză*

„Acest ofițer de marină va cuceri văzduhul"

La începutul campaniei din vara anului 1916, slt. Dumitru Darian a luptat o perioadă de timp în cadrul Flotilei de Dunăre, participând direct la sprijinirea trupelor terestre române în luptele din Dobrogea. În toamna lui 1916, în împrejurările grele în care se găsea armata noastră, copleșită de superioritatea inamicului, când țara a cerut voluntari pentru a forma din ei zburători temerari, slt. Darian nu a stat mult pe gânduri și, ca și alți camarazi ai săi din marină, cavalerie sau artilerie, a dat curs chemării. Fire entuziastă, la cei 20 ani a intrat în Școala de observatori aerieni de la Bârlad.

Sârguincios, disciplinat și foarte ordonat, serios în tot ceea ce întreprindea, și-a atras chiar de la început aprecierea instructorilor și a căpitanului aviator Constantin Beroniade, comandantul școlii. Într-un raport către Marele Cartier General din 23 martie 1917, căpitanul Beroniade arăta: „... Printre elevii-cursanți ai Școlii de observatori aerieni se distinge în mod deosebit sublocotenentul Dumitru Darian, care posedă cunoștințe temeinice, știe să se orienteze după stele... Acest ofițer de marină va cuceri în curând văzduhul..."

După obținerea brevetului nr. 54 de observator aerian a fost repartizat la Escadrila de recunoaștere și bombardament ușor F.6 din Grupul I aeronautic (comandant maior aviator Alexandru Sturdza) dislocată pe frontul Armatei 2, la Răcăciuni și apoi în localitatea Gârbovănul; personalul navigant a început să execute misiuni de luptă începând cu 7 aprilie 1917.

La șase zile după prezentarea la escadrilă, a plecat într-o misiune de recunoaștere în zona Târgu Secuiesc - Zăbala - calea ferată Sf. Gheorghe-Tușnad, care reprezenta sectorul principal de luptă al Escadrilei F.6. În timp ce se întorcea din această misiune, avionul său F.40 nr. 3240, pilotat de lt. Petre Ioanin, a fost atacat de un avion de recunoaștere austro-ungar. Rafalele s-au încrucișat în aer, dar tânărul observator .nu s-a lăsat impresionat de adversar. Calm, cu multă stăpânire de sine, a deschis focul. În fața ripostei neașteptate, „echipajul inamic, pentru a scăpa de urmărirea noastră, printr-un dispozitiv special a lansat un fum în care se învăluie întreg aparatul [austro-ungar] care scapă, fiind acoperit [de fum] ca de o perdea protectoare", cum avea să noteze slt. Darian într-unul din primele sale rapoarte de front. La 22 aprilie, făcând echipaj cu plutonierul pilot Nae Cicei, a exe-

cutat o recunoaștere în zona Nerejul - Berecz -Oituz-Covasna-Tg. Secuiesc. La Covasna a observat depozite mari de materiale, numărând 18 barăci. Pe malul drept al Oituzului a identificat noi lucrări de fortificații pe care le-a trecut pe harta frontului. La Tichirișul și la nord de Oituz, avionul a fost supus unor tiruri puternice ale bateriilor A.A. inamice de 105 mm.

Frontul Armatei 2 avea nevoie presantă de informații și slt. Darian a executat misiuni zilnice. La 4 mai 1917, a zburat pe traseul Rotilești-Burca, observând lucrări de fortificații inamice în dreptul localității Câmpurile, la nord de Cota 536 - dealul Mărăști; alte lucrări fuseseră amenajate de inamic pe șoseaua care ducea spre Coada Vacii Babei. Observațiile sale precise și deosebit de valoroase au fost confirmate de trei soldați români care reușiseră să evadeze din prizonierat și care în timpul captivității fuseseră obligați de inamic să lucreze la fortificațiile semnalate de temerarul marinar aviator. Reușita acestei misiuni i-a adus felicitări din partea căpitanului av. Scarlat Ștefănescu, comandantul Escadrilei F.6.

În zilele următoare, slt. Darian a îndeplinit mai multe misiuni de recunoaștere, zburând în compania piloților lt. Constantin Mincu și plutonier Dumitru Naidinescu. De fiecare dată și-a îndeplinit cu conștiinciozitate îndatoririle. „Pe 19 mai — nota temerarul observator — am executat două zboruri. În timpul celei de-a doua misiuni, făcută între orele 18.35 - 19.42, pentru recunoașterea lucrărilor de pe dreapta Susiței, între Rotilești și Gogoi și la nord de Câmpurile de Jos, m-a atacat un [avion] L.V.G. german, foarte insistent. Pilotul [de pe avionul românesc], sergentul [francez] de Triquervile, un strălucit maestru al pilotajului, a eschivat și am putut să ajung într-o poziție bună încât gloanțele armei mele automate s-au înfipt în fuselajul avionului inamic, care a părăsit lupta, fugind în liniile sale. M-am întors la escadrilă cu misiunea îndeplinită și cu satisfacția că mi-am înfruntat inamicul, care n-a rezistat atacului meu".

Au urmat și alte misiuni, alte și alte zile pline de activități primejdioase...

Ziua vulturului

22 mai 1917. La ora 7 dimineața, echipajul format din lt. pilot Petre Ioanin și slt. observator Darian primesc misiunea de a supraveghea zona Soveja, să descopere concentrările de trupe inamice și să identifice noile amenajări genistice. Avionul Farman 40 nr. 3 240 zbura deasupra localității Coțofenești, când un aparat austro-ungar UFAG, pe fuselajul căruia se afla numărul matricol 6 437, i-a tăiat calea. Aparatul inamic intenționase să fotografieze liniile românești, dar n-a mai apucat să-și îndeplinească misiunea. Executând o manevră dibace, lt. pilot P. Ioanin, „într-un splendid picaj, foarte primejdios, se năpustește asupra avionului inamic, cu motor de 160 CP și înarmat cu două mitraliere. Două salve trase de sublocotenentul Darian au fost deajuns. Prima a atins motorul, a doua conducta de benzină. Neamțul [austriacul] a căzut într-o pădure, aparatul s-a deteriorat și a fost găsit, echipajul a reușit să fugă. A doua zi, observatorul [austriac] a fost luat prizonier, în

Echipajul Ioanin-Darian este decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul" clasa a III-a

timp ce pilotul, un caporal, a fost prins imediat", se arăta într-un raport militar.

Lupta a fost urmărită chiar de prefectul de atunci al județului Putna. Entuziasmat, a expediat telegrama nr. 193/22 mai 1917: „Extraurgent cu precădere. D-lui ministru de interne. Astăzi, aflându-mă la Coțofenești la domnul general Văitoianu, comandantul Corpului 2, la ora 7, a început lupta între un aeroplan austriac și un Farman al nostru, condus de locotenentul de cavalerie Ioanin și observatorul Darian din marină. Avionul inamic a fost lovit cu mitraliera și, defectat motorul, a aterizat în pădurea Cornățelu. Pilotul a fost prins în pădure, locotenentul aviator [observator] dispărut e pus în urmărire din ordinul d-lui general. Aparatul se poate repara, având numai mici stricăciuni. Prefect de Putna, Alaci".

În Buletinul informativ al Armatei 2 către Marele Cartier General Român din 23 mai 1917 se arăta că în urma zborurilor efectuate de echipajele Escadrilei F.6, s-a constatat că trupele inamice se întăreau în zona localității Gogoi și la Cota 322, unde slt. Darian descoperise o nouă linie de tranșee pe trei rânduri. În continuare se arăta că „pilotul doborât de echipajul lt. Ioanin - slt. Darian, caporalul August Hauke a fost foarte îndărătnic în răspunsuri la interogatorul luat la Divizia 12. A spus totuși că își are baza la Tg. Secuiesc, unde sunt trei companii de aviație: 29, 31 și 44. Fiecare companie are 10-12 avioane cu câte 12 ofițeri, comandanții sunt căpitani. Cele trei companii de aviație au un sector de recunoaștere cuprins între Onești și Panciu..."

Locotenentul observator inamic a fost și el prins a doua zi. Arthur Minnich, căci așa se numea, a declarat că făcea parte din Compania 39 și i-a rugat pe români să-l ajute să trimită un mesaj camarazilor săi la Tg. Secuiesc. În biletul pe care chiar echipajul Ioanin-Darian l-a lansat, lt. Minnich scria un singur rând: *„Am fost doborât de un Farman"*.

Pentru fapta lor de arme, cei doi aviatori au fost decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul" clasa III-a (Înaltul Decret Regal nr. 570 din 12/25 iunie 1917).

„Ați dat dovadă că puteți birui și doborî avioane inamice de trei ori mai puternice decât voi — se adresa generalul Arthur Văitoianu, comandantul Corpului 2 armată, celor doi viteji. Este nevoie de îndrăzneală. Atunci când un neamț zboară, ca siguranță să zboare și românul. Doresc ca Escadrila F.6 să fie citată ca model și profitați de începutul norocos de ieri..."

Șirul faptelor de arme săvârșite de slt. observator Dumitru Darian nu s-a oprit aici. În timpul pregătirii marilor bătălii de la „porțile Moldovei" din vara anului 1917, temerarul observator a executat numeroase misiuni de recunoaștere, fotografiere și reglaje de artilerie în zona frontului Mărăști-Valea Oituzului. Vom menționa aici pe cele mai importante.

În ziua de 7 iunie, făcând echipaj cu lt. Ioanin și plt. Naidinescu, a executat trei misiuni în zona frontului și în spatele liniilor inamice. În regiunea Lepșa a descoperit o concentrare de trupe austro-ungare și mari depozite de materiale și alimente. Când avionul a ajuns deasupra Covasnei, „a atacat cu mitraliera un tren militar, trăgând asupra lui 100 de cartușe". În timpul celei de a treia misiuni din acea zi, a lansat manifeste deasupra Brașovului, la întoarcere avionul fiind încadrat de puternice tiruri ale bateriilor A.A. inamice instalate la Câmpurile și Soveja. În total, în cursul lunii iunie 1917, slt. Darian a efectuat 28 ore de zbor, ceea ce era foarte mult pentru vremea aceea.

Plecat în ziua de 12 iulie într-o misiune de reglare a tirului artileriei în zona Răcoasa-Găurile, echipajul Ioanin-Darian a fost atacat de un avion german de vânătoare Fokker E. III. Confruntarea a fost dură, inamicul fiind obligat să părăsească lupta, întorcându-se în liniile sale. Echipajul românesc și-a continuat misiunea, transmițând artileriei proprii coordonatele exacte ale obiectivului ce trebuia să fie bombardat. După a patra salvă, un depozit de muniții inamic din apropierea localității Găurile a sărit în aer, „un fum gros negru s-a ridicat în aer și s-a auzit o puternică explozie", cum se preciza în raportul înaintat de Escadrila F.6 Corpului 2 armată.

O nouă victorie

28 iulie 1917. Misiune de fotografiere a localității Mărăști și supraveghere a mișcărilor inamicului de la sud de satul Gogoi. Datele căpătate urmau a fi comunicate prin mesaje lestate Brigăzii 5 infanterie și Regimentului 2 vânători. Tirul terestru a fost atât de puternic încât avionul a fost lovit de mai multe gloanțe. Ajuns deasupra pozițiilor inamice, slt. Darian „a deschis focul cu mitraliera de bord de la 600 m, trăgând asupra trupelor inamice care atacau".

Pe data de 17 august, slt. Darian a participat la o misiune de bombardament în zona Panciu-Străoane. Descoperind mai multe baterii de artilerie inamice la nord de localitatea Pătrășcani, slt. Darian lansează cele opt bombe deasupra tunurilor inamice. A doua zi, descoperă o mare concentrare de căruțe inamice pe Valea Milcovului și le atacă cu mitraliera de bord.

Activitatea a fost deosebit de intensă, zburând câte 6-7 ore pe zi. La 24 august a fotografiat bateriile de artilerie și tranșeele inamice din zona Rotilești-Găiești. A semnalat noile amenajări inamice de la sud de șoseaua ce ducea la Vizantea și Mănăstirea - Vizantea Răzășească și a bombardat cu succes un convoi de opt chesoane de artilerie ce se deplasa între Pietroasa și Vitănești.

Două zile mai târziu, Dumitru Darian, făcând echipaj cu plutonierul pilot Nae Dinescu, a plecat la ora 6.45 în zbor de recunoaștere în zona frontului de pe Valea Oituzului. A descoperit două baterii inamice în plină acțiune și a comunicat prin T.F.F. comandamentului român coordonatele acestora; pentru mai multă siguranță, a întocmit și un mesaj lestat pe care l-a lansat la un post de comandă rusesc din zonă. La scurt timp, a avut bucuria să constate că, după primirea informațiilor comunicate de el, artileria românească și-a concentrat tirul asupra pozițiilor inamice, efectuând trageri foarte precise.

Deodată, s-a trezit atacat prin surprindere, de un aparat inamic Hansa Brandemburg C.I. Slt. Darian nu-l observase, și-a dat seama că era atacat numai în clipa în care aparatul său a fost încadrat de gloanțele trasoare ale inamicului. Pilotul Nae Dinescu nu și-a pierdut cumpătul, a virat brusc și observatorul Darian s-a trezit în spatele adversarului. „Am ochit și am tras — consemna Darian —, urmărind cu încordare urmele gloanțelor trasoare". Dârele colorate ale rafalelor au prins aparatul inamic într-o jerbă spectaculoasă și, deodată, un fum negru a cuprins fuselajul și planul superior al avionului dușman care s-a prăbușit. Era cea de a doua victorie aeriană a slt. Darian. Pentru fapta sa de arme a fost decorat de guvernul francez, prin Misiunea militară din România, cu Ordinul „Croix de Guerre".

În cursul lunii august 1917, slt. D. Darian a efectuat 41 ore de zbor, cifră cu totul impresionantă pentru acea epocă. Misiunile au continuat și în cursul lunii septembrie, pentru comportarea sa deosebită slt. Darian fiind avansat la gradul de locotenent.

Greutățile deosebite ale războiului, misiunile executate în iarna, primăvara și vara lui 1917 în condiții deosebit de aspre, oboseala acumulată în timpul celor 180 ore de zbor i-au șubrezit sănătatea. Nu a mai putut să zboare, fiind nevoit să revină în cadrul marinei, unde a rămas până în anul 1921, rând pe rând, la Flota de operații, la Depozitele generale, Grupul de canoniere, Grupul de contratorpiloare sau la școlile marinei, peste tot lăsând doar amintiri frumoase și aprecieri foarte bune. În anul 1920 a fost avansat căpitan.

Sănătatea sa lăsa tot mai mult de dorit, viața la bord și aerul de mare silindu-l în 1922 să se despartă de marină, trecând în serviciul geografic al armatei. În cadrul acestui serviciu a depus o activitate susținută, devenind unul dintre cei mai valoroși ofițeri ai acestei instituții. În 1929, a fost avansat la gradul de locotenent-comandor. S-a stins din viață la numai 37 de ani...

Mărturiile meritelor scurtei sale vieți sunt înaltele decorații militare pe care le-a primit: Ordinul „Mihai Viteazul" clasa a III-a, Crucea de Război Franceză, Steaua României în grad de cavaler, Ordinul Coroana României cu spade la clasa cavaler, Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1919, cu baretele Dobrogea, Oituz, Turtucaia, Carpați, Mărăști.

În semn de cinstire a eroismului său, Primăria Capitalei a decis să dea unei străzi din zona Pieței Dorobanți numele locotenent-comandorului Dumitru Darian.

Atât prin activitatea sa de neobosit cavaler al aerului, cât și prin alesele sale însușiri morale, Dumitru Darian a căpătat faima unui mare aviator. Numele său se află înscris la loc de cinste în cartea de aur a aripilor românești. Acolo, sus, în bătaia vântului, a frigului nemilos și în lumina soarelui, Dumitru Darian a strălucit ca o conștiință a unui început de secol zbuciumat, visând cristalul zborurilor de mâine. Să-l privim în această lumină care i-a încălzit inima și ființa și care răzbate nealterată, deplină, peste timp. ■

Valeriu AVRAM

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Șerban C. Andronescu — GLORIE, ADVERSITATE, INFAMIE. ESEU PERSONAL DESPRE MAREȘALUL ION ANTONESCU.**

American Institute for Writing Research, New York, 1995, 212 pp., 5 000 lei: autorul - doctor al lui City University din New York - prezintă propria versiune despre cel care a condus România între anii 1940-1944 și despre destinul lui și al țării.

● **PROTAGONIȘTI AI VIEȚII PUBLICE. DECEMBRIE 1989-DECEMBRIE 1994. VOL.3 (P-Z; SUPLIMENT A-Z).**

Agenția Națională de Presa Rompres, București, 1995, 383 pp.: ultimul volum al unei ambițioase lucrări de informare, foarte utilă.

● **Prof. univ. dr. Dan Popescu — ISTORIA GÂNDIRII ECONOMICE. DIN ANTICHITATE PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA.**

Editura „Continent", 1994, 167 pp., 3 000 lei: cunoștințe sintetice despre una dintre cele mai pasionante discipline economice.

● **CUVINTE ȘI TĂCERI CU ȘI DESPRE... ALEXANDRU STARK.**

Editura Carro, 1995, 320 pp., 3 927 lei: o carte apărută prin truda doamnei Sarra Stark, despre unul dintre primii „oameni de televiziune" de la noi și unul dintre strălucitii reporteri, radiofonici ai ultimelor decenii, o adevărată „bancă de date" pentru istoria audiovizualului din România; semnează evocări, între alții: Sanda Țăranu, Ecaterina Oproiu, Paul Grigoriu, Maia Morgenstern, Andrei Mageru, Sergiu Husum, Ion Ghițulescu, Ion Iliescu, Adrian Dohotaru, Dionisie Șincan, Fănuș Neagu, Eugen Preda, Florin Brătescu, Ion Mustață, Carmen Dumitrescu, Al. Câmpeanu, Ion Caramitru, Mircea Danieluc, Hero Lupescu, Tatiana Iekel și Nicolae Dinică, Stela Popescu, Emil Coteanu, David Ohanesian, Horia Moculescu, George Grigoriu, Doru Popovici, Răzvan Theodorescu, Dumitru Solomon, Ileana Vulpescu, Toma George Maiorescu, Ioan Grigorescu, Victor Ernest Mașek, Valentin Silvestru, Corneliu Leu, Silviu Brucan, Petre Ghelmez, Eugen Barbu.

● **Petre Roman — LIBERTATEA CA DATORIE.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 294 pp., 4 400 lei: confesiunile unuia dintre actorii principali ai revoluției din decembrie 1989, prim-ministru apoi, până în septembrie 1991.

O NOUĂ FILĂ ÎN DOSARUL „CAZUL" AVRAMESCU

În Magazin istoric, nr. 4/1994, cunoscutul istoric dr. Florin Constantiniu prezenta principalele elemente ale unuia din cele mai pasionante subiecte: „cazul" generalului Avramescu, unul dintre cei mai cunoscuți și, în același timp, controversați generali ai armatei române din anii celui de al doilea război mondial.

Date fiind punctele de vedere divergente pe care le suscită circumstanțele arestării și decesului acestuia, controverse alimentate mai ales de totala opacitate a arhivelor foste sovietice — singurele în măsură să releve adevărul —, „cazul" Avramescu rămâne încă pe rol. Până la desferecarea amintitelor arhive, orice mărturie, fie ea și indirectă, merită să fie pusă în circuit public. Este și cazul unui document provenind din Arhiva Ministerului apărării naționale, Fond D.C.I., dosarul 503, fila 2. Deși ne aflăm în fața unui text redactat în 1956, la peste un deceniu de la misterioasa dispariție a generalului Avramescu, el prezintă un interes deosebit, fie și numai pentru consecințele îndepărtate și extrem de grave pe plan social și moral ale unui caz neelucidat. Despre ce este vorba?

La începutul anului 1956, reîntoarsă de curând din captivitatea sovietică, văduva generalului Avramescu a adresat o cerere ministrului apărării naționale din acel timp prin care solicita o pensie de urmaș. În arhive s-a păstrat raportul pe care șeful Direcției Cadrelor Forțelor Armate l-a înaintat ministrului apărării naționale de atunci Leontin Sălăjan, raport pe care îl reproducem în continuare, cu precizarea că ministrul a fost de acord cu soluția negativă propusă de autorul referatului.

Șerban PAVELESCU

Ministerul Forțelor Armate
ale R.P.R.
Șeful Direcției Cadrelor Forțelor Armate
Secția Mobilizare

S.C. 53
Exemplar nr. 1

Ministrului Forțelor Armate

RAPORT

Nr. C.036248 din 19.05.1956

Raportează: șeful Direcției Cadrelor Forțelor Armate .

Pe raportul șefului Direcției financiare nr. 040664 din 12.03.1956 cu privire la pensionarea soției fostului general de armată Avramescu Gheorghe, prim-locțiitorul ministrului forțelor armate a pus următorul ordin în rezoluție:

„D.C.F.A.

Studiați, dispuneți cele legale și raportați".

Studiind situația fostului general de armată Avramescu Gheorghe am constatat următoarele:

1. A fost comandantul Armatei a 4-a pe frontul de vest până la 02.03.1945, când, împreună cu familia sa, care se afla cu el pe front, a fost arestat de către organele Comandamentului sovietic deoarece:

— făcea parte dintr-o organizație contrarevoluționară cu ai cărei conducători a stabilit că, în cazul contraofensivei germane, să rupă frontul antihitlerist și să treacă cu trupele sale de partea armatei germane;

— a înlesnit trecerea în Germania, prin liniile frontului Armatei a 4-a, a unui detașament de legionari și a mai multor ofițeri români, considerați criminali de război;

— activitatea sa pe frontul antisovietic, unde a îndeplinit funcția de comandant al Corpului de vânători de munte (1941-1944) și al Corpului 3 armată (1944), ale căror unități au avut numeroase acțiuni împotriva partizanilor.

2. Din studiul memoriului său calificativ rezultă că pe frontul antisovietic a primit: „Crucea de fier", clasa a 2-a și a 1-a, Ordinul german „Crucea de aur", „Crucea militară slovacă", „Pentru vitejie" clasa 1-a/1942, Ordinul „Mihai Viteazul", clasa a 3-a și a 2-a și Ordinul „Coroana României", cu spade în gradul de Mare Ofițer.

În perioada august 1942-aprilie 1943 a fost subordonat fostului general de corp de armată Matteklot (fost comandant al Corpului 42 german și comandant al Crimeei) care arată, într-o notă de carnet, că, în acest timp, unitățile de vânători de munte au fost întrebuințate numai împotriva partizanilor,

(Continuare în p. 32)

Documentul sigilat din casa de fier

STRICT SECRET DE IMPORTANŢĂ DEOSEBITĂ

IANUARIE 1951: STALIN

DECIDE ÎNARMAREA ROMÂNIEI

C. CRISTESCU

• Şedinţă de noapte la Kremlin • Liderii din cinci ţări incognito la Moscova • Şase ţări se înarmează fără nici o alianţă militară • Vasilevski vrea cantitate, Stalin ţine la calitate • Industria de război sovietică lucrează zi şi noapte

Luna ianuarie 1951 a fost dominată de ofensiva fără precedent pe care armata Republicii Populare Democrate Coreene, sprijinită de milioane de voluntari chinezi, a lansat-o contra trupelor Republicii Coreea şi a forţelor expediţionare ale celor 16 naţiuni ce apărau această ţară în virtutea rezoluţiilor Consiliului de securitate şi în cadrul cărora cele mai importante contingente erau cele americane. Războiul din Coreea, început la 25 iunie 1950, încordase la maximum relaţiile internaţionale şi aducea o demonstraţie de rău augur — războiul rece se putea uşor transforma în război pur şi simplu, cu toate tragediile, suferinţele şi calamităţile pe care le implică orice război. În toamna, iarna şi primăvara anilor 1948-1949 avusese loc o primă confruntare fără precedent în Europa. Eşuase încercarea sovieticilor de a izola Berlinul occidental, unde, potrivit acordurilor dintre cele patru puteri învingătoare, semnatare ale capitulării necondiţionate a

Emil Bodnăraș, ministrul român al forțelor armate și autorul stenogramei discuțiilor secrete de la Moscova

În p. 15: *Stalin dixit... (în prezidiul Congresului XIX al P.C. (b) din octombrie 1952)*

celui de-al treilea Reich, staționau — pe lângă garnizoane sovietice — trupe de ocupație americane, britanice și franceze, garantând existența liberă a unei părți din fosta capitală germană. „Criza Berlinului", declanșată de Stalin pentru a măsura căpacitatea strategică și militară a foștilor săi aliați din cel de al doilea război mondial și, în același timp, voința lor politică și rezistența nervoasă, dovedise o fermitate necunoscută până atunci în relațiile foștilor parteneri ai marii coaliții antihitleriste și, totodată, o capacitate logistică extraordinară. Berlinul occidental ca și Germania de vest erau limitele europene la care Stalin și U.R.S.S. trebuiau să înțeleagă că expansiunea comunismului se oprește brusc, așa cum rezultase din liniile de demarcație dintre armatele sovietice și cele americane, britanice, franceze la sfârșitul războiului. O parte din documentele „Blocadei Berlinului", inclusiv punerea la punct a „podului aerian" prin care partea sa vestică a fost aprovizionată timp de 10 săptămâni, sunt cunoscute. Rămân încă de aflat multe despre proiectele militare sovietice și din modalitățile prin care guvernul de la Moscova juca această carte ca și despre deciziile diplomatice și politice luate de Stalin și de colegii lui din Biroul Politic și guvernul de la Moscova pentru a lansa această operație-test și apoi cum au dat înapoi[1]. Războiul din Coreea, despre a cărui istorie au apărut în ultimii ani multe documente revelatoare, inclusiv despre relațiile dintre defunctul lider nord coreean Kim-Ir-Sen și I.V. Stalin și complicitatea lor în această agresiune împotriva sudului Coreei, reprezintă o altă încercare de expansiune — și ea nereușită — dincolo de limitele stabilite între U.R.S.S. și S.U.A. în 1945.

Literatura istorică și politică postbelică se bizuie pe aceste exemple ca și pe numeroase alte fapte și documente, atunci când se analizează evoluția U.R.S.S. și mai ales politica și planurile lui Stalin de a împinge mult mai departe în lume expansiunea, dominația și influența comunismului sovietic.

Ne aflăm acum în fața unui nou document probator în acest sens. Dar înainte de a-l citi, să vedem ce se întâmpla în lume în luna ianuarie 1951, lună în care a avut loc evenimentul la care se referă documentul, pe care-l socotim de importanță istorică excepțională și pe care Magazin istoric **îl publică în seria documentelor inedite, introduse de revista noastră în circuit public și istoriografic.**

În primele zile din ianuarie, ofensiva chino-nord-coreeană ajunge să amenințe capitala sud-coreeană Seul, ca și orașele Incion și Pusan. La 4 ianuarie, generalul D.D. Eisenhower (care fusese din iunie 1947 președintele Universității Columbia și demisionase de la conducerea celei mai importante instituții de învățământ superior din New-York) își ține prima sa conferință de presă la Pentagon, în noua sa calitate de comandant-șef al forțelor Tratatului Atlanticului de Nord, încheiat la 4 aprilie 1949 la Washington. La 7 ianuarie, fostul comandant șef al forțelor expediționare din Europa și viitorul președinte al S.U.A. descinde la Hotel Astoria de pe Champs-Elysées din Paris (unde între 1940 și 1944 a fost sediul comandamentului militar german, iar după 1944 cel al US Army din Franța) și imediat începe un turneu de trei săptămâni în capitalele celor 11 state aliate cu S.U.A. în NATO pentru discuții cu liderii militari și politici și pentru o serie de investigații de teren. În Marea Britanie guvernul decide să interzică exportul cărbunelui și să raționalizeze metalele neferoase și oțelul. La 1 ianuarie își reia funcția noul președinte al Confederației Elveține, Eduard von Steiger, și devin cunoscute datele ultimului recensământ. Elveția numără 4 696 057 locuitori, cu 10% mai mulți decât în 1941. Tot cu ocazia Anului Nou în Iugoslavia sunt amnistiați 11 327 prizonieri politici și se creează Uniunea Europeană de Plăți (OEEC) din care fac parte 18 state occidentale. Cu ocazia sărbă-

[1] Vezi în acest sens dezvăluirile de strategie politică prezentată prin punctul de vedere al lui Pavel Sudoplatov, fostul adjunct al șefului Direcției informații externe din NKGB, însărcinat cu operații speciale *(Magazin istoric,* nr. 1-3/1995).

torilor de Crăciun de la Westminster Abbey, din Londra, este furată The Stone of Stone, denumită și Corporation Stone, capturată de la scoțieni, în urmă cu 650 ani de regele Eduard I și adusă la Londra la 1296. Jawaharlal Nehru procedează la o remaniere a cabinetului indian. Patru membri din guvernul grec în frunte cu premierul Venizelos, împreună cu regele și regina Greciei, se mută de la Atena la Salonic pentru 15 zile, în cadrul unei acțiuni descentralizatoare.

Catolicii sunt în număr de 3 000 000 în Anglia și potrivit aceleiași statistici privind centenarul restaurării ierarhiei catolice din Anglia și Țara Galilor, în aceste locuri sunt 2 900 biserici catolice și 2 000 școli, comparativ cu 695 și 200 în urmă cu un secol. Italienii cumpără trei vase de război americane, iar Africa de Sud atinge un record în vânzarea diamantelor: 50 967 041 lire sterline în 1950, față de 28 444 186 în 1949.

În nici o cronică și în nici un ziar din România sau din lume nu putem găsi însă o știre sau cel mai mic indiciu despre evenimentul ce constituie subiectul documentelor publicate acum, pentru prima oară de **Magazin istoric.**

Între 9-12 ianuarie 1951, la Moscova s-a ținut o consfătuire a conducătorilor din așa-numitele țări de democrație populară și Uniunea Sovietică, la care au luat parte, potrivit raportului întocmit de delegația română după notele luate în timpul ședințelor: Stalin, Molotov, Malenkov, Beria, Vasilevski, Ștemenko (U.R.S.S.); prim-secretari sau secretari generali ai partidelor comuniste și respectiv, miniștri ai armatei: Ochab, Rokossovski (Polonia); Slansky, Cepicika, (Cehoslovacia); Rákosi, Farkaș (Ungaria); Gheorghiu-Dej, Bodnăraș (România); Cervenkov, Pancevski (Bulgaria). La Consfătuire au fost prezenți și consilierii principali militari sovietici din patru țări : Gusev (Cehoslovacia); Boiko (Ungaria); Kolganov (România) și Emelianov (Bulgaria).

Consfătuirea a început marți 9 ianuarie la orele 21.00 la Kremlin și a fost condusă direct de I.V. Stalin, care era președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. și secretarul general al partidului comunist. Raportul pe care-l publicăm (și care este de fapt o minută a lucrărilor consfătuirii) a fost scris de mână într-un singur exemplar de către Emil Bodnăraș, la acea dată membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.R. și ministru al forțelor armate în guvernul Republicii Populare Române. Fiecare filă este semnată de Bodnăraș, raportul este contrasemnat împreună cu Gheorghe Gheorghiu-Dej (la acea dată secretar general al Comitetului Central al P.M.R., membru al Biroului Politic și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri), iar celelalte documente sunt semnate de membrii Secretariatului C.C. al P.M.R. de aceiași șapte sau opt membri ai guvernului.

„Tov. Stalin a deschis consfătuirea cu următoarea expunere (redare după note de carnet):

«În ultima vreme s-a creat părerea că Statele Unite sunt o putere de neînvins și că sunt gata să pornească al treilea război mondial.

Dar în realitate s-a dovedit că Statele Unite nu numai că nu sunt gata să pornească al treilea război mondial, dar că nu sunt în stare să facă față nici unui război mic cum este cel din Coreea.

Este clar că Statele Unite nu sunt gata și că le mai trebuiesc câțiva ani pentru a se pregăti. Statele Unite s-au înțepenit/înfundat în Asia și sunt legate acolo pentru câțiva ani.

Aceasta constituie o împrejurare foarte favorabilă pentru noi, pentru mișcarea revoluționară mondială că Statele Unite sunt legate în Asia pentru doi-trei ani. Acești doi-trei ani trebuiesc folosiți cu pricepere.

Statele Unite au energia atomică, aceasta o avem și noi; Statele Unite au o flotă mare de război, dar flota lor nu poate avea un rol hotărâtor în război; Statele Unite au o aviație modernă, dar aviația lor este slabă; ea este mai slabă decât a noastră.

Sarcina noastră constă în aceea ca să folosim timpul de doi, trei ani pe care-l avem, pentru a crea o armată modernă și puternică.

Avem toate condițiunile pentru a crea o astfel de armată și putem să facem aceasta.

China și-a creat o armată mai bună decât ale noastre din țările de democrație populară. Nu este normal ca voi să aveți armate slabe. Această situație trebuie lichidată. Trebuie să creați în doi-trei ani în țările de democrație populară armate moderne și puternice, care la sfârșitul perioadei de trei ani să fie complet gata de luptă. Acesta este scopul consfătuirii noastre.

Atrag atențiunea că această consfătuire este neoficială și strict secretă».

Pentru continuarea lucrărilor a fost ales ca președinte al consfătuirii tov. Molotov. Au urmat rapoartele miniștrilor forțelor armate din țările de democrație populară asupra stării de pregătire de război a armatelor din aceste țări, în următoarea ordine:

Polonia — raportor tov. Rokosovschi

Cehoslovacia — raportor tov. Cepicika

Ungaria — raportor tov. Farkaș

România — raportor tov. Bodnăraș

Bulgaria — raportor tov. Pancevschi

Din rapoartele prezentate și care au durat între 20-30 minute, a rezultat că nici una din țările de democrație populară nu este astăzi pregătită pentru a putea face față necesităților unui război, că nivelul de pregătire a forțelor armate este aproape

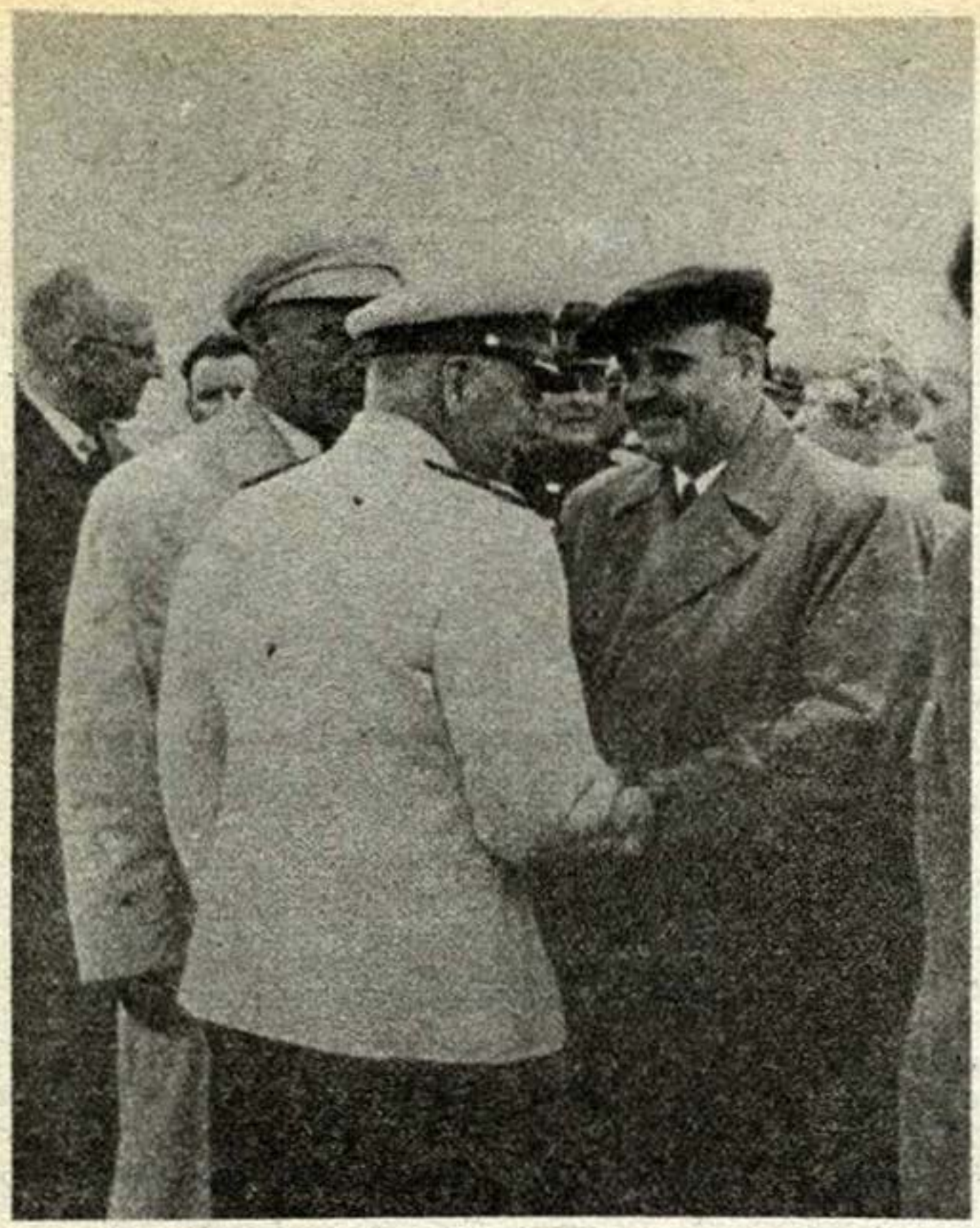

Gheorghe Gheorghiu-Dej pe aeroportul Băneasa strânge cu căldură mâna mareșalului Voroșilov, sosit la București în fruntea unei delegații sovietice pentru a participa la sărbătorirea zilei de 23 august 1951

identic în fiecare țară și că această pregătire sub raportul organizării și dotării s-a făcut până în prezent după planuri necoordonate între țări.

Toate rapoartele, cu excepția raportului nostru, s-au limitat la prezentarea efectivelor și situației organizatorice a forțelor armate cu realizările și lipsurile lor cât și la o serie de cereri adresate Uniunii Sovietice, în vederea îmbunătățirii dotării materiale a forțelor armate.

A lipsit din rapoarte exprimarea hotărârii proprii de a face tot posibilul pentru a mări potențialul militar al țării respective cât și îndeosebi a lipsit orice referire la nevoia de a coordona, între țările de democrație populară și Uniunea Sovietică, acțiunea de organizare, pregătire și dotare materială a forțelor lor armate.

Aceste idei au fost conținute în raportul nostru. Rapoartele prezentate de miniștrii forțelor armate au prilejuit în general diferite intervenții ale tov. Stalin care, întrerupând pe raportori, le-a pus întrebări sau a făcut aprecieri care au fost apoi rezumate în cuvântarea de încheiere a ședinței.

La discuția asupra rapoartelor a luat cuvântul delegatul polon, tov. Ochab, care s-a extins asupra unui șir de considerațiuni politice legate de construirea forțelor armate polone, fără a se referi la propunerea concretă făcută de noi, deși tov. Stalin își exprimase punctul său de vedere cu puțin înainte (cu prilejul raportului tov. Pancevschi) în sensul că «propunerea tovarășilor români este justă».

În continuare a cerut cuvântul tov. Rakoși pentru a susține în întregime propunerea noastră. Ceilalți delegați nu au mai luat cuvântul, tov. Stalin trecând la încheierea ședinței.

Tov. Stalin: (redare după note de carnet) «Trebuie dat mai repede ajutor tovarășilor din țările de democrație populară. Trebuie să li se trimită mai repede documentarea tehnică necesară. Am hotărât odată acest lucru și nu știu de ce nu se execută această hotărâre.

Trebuie să dăm fiecărei țări de democrație populară câte două radiolocatoare din acele pe care le avem (cu bătaia de 200 km) pentru a învăța să le utilizeze și pentru a putea identifica apropierea de avioane inamice. Mai târziu trebuie să li se dea și radiolocatoarele noi pe care le construim acum și care au bătaia de 400 km. Trebuie să vă pregătiți bine. Pentru aceasta, un plan de șase ani ca la polonezi nu este bun. Ce fel de plan este acesta pe o durată de șase ani? Cine îți asigură acești șase ani? Doi, trei ani, iată un plan bun, un plan care merge.

Trebuie să organizăm în țările de democrație populară armate care să cuprindă la război într-o primă urgență 2-2,5 milioane de oameni. Și aceasta planificat cu grijă, astfel ca această forță armată să fie bine aprovizionată cu tot ce-i trebuie.

Ce zici Vasilievschi: 2-2,5 milioane sunt de ajuns?

Tov. Vasilievschi: (susținut de tov. Ștemenko): Nu, țările de democrație populară pot da ușor 4 milioane.

Tov. Stalin: Dacă vor fi 4 milioane, vor fi prost dotate. Mai bine trei milioane într-o primă urgență și bine organizate și dotate. Trei milioane ajunge!

Propunerea tovarășilor români este justă. Socotesc că propunerea tovarășilor români trebuie primită și că organului despre care se vorbește în propunere trebuie să-i încredințăm problema dotării armatei.

Această comisiune, sau cum o vom denumi, trebuie să asigure armatei mijloace

moderne de luptă și în cantități suficiente astfel ca la sfârșitul perioadei de trei ani totul să fie gata.

Trebuie să asigurăm aviație de vânătoare reactivă în fiecare țară cel puțin câte o divizie. Aviația de vânătoare cu piston este puțin eficace.

Cel mai greu lucru, pornind de la practica războiului, este problema muniționilor. Nici o țară de democrație populară nu poate să facă singură tot ce-i trebuie pentru război. De aceea, ele trebuie să se ajute reciproc. Aceasta va trebui să o asigure comitetul. Unele materii prime ar trebui înlocuite cu altele. Spre exemplu, arama poate fi înlocuită în multe produse militare cu aluminiul. Aluminiu în loc de aramă merge, și merge foarte bine. Trebuiesc multe muniționi. Un tun, o armă ține 5-10 ani. Dar armele fără muniționi sunt inutile. Este nevoie de multe cartușe, proiectile, bombe, mine etc.

Nu fiecare țară trebuie să facă tot. Sarcinile trebuiesc repartizate. Tancuri și tunuri nu trebuie să facă fiecare. Vă opriți la două-trei țări care pot să le facă repede și bine.

Pentru aceasta trebuie un comitet de coordonare format din oameni competenți. Propun să intre și toți militarii. Și de la noi vor intra. Încă o dată amintesc: vă trebuie aviație reactivă de vânătoare, cel puțin câte o divizie de fiecare țară, cu piloți de încredere și cu grijă aleși, astfel ca să nu fugă peste graniță cu avioanele. Dar aviația reactivă de vânătoare este pentru apărare. Trebuie și aviație de bombardament pentru atac, cel puțin câte o divizie de fiecare țară, la început.

Dotarea aceasta cu mijloace moderne de luptă trebuie să o asigure comitetul. Un astfel de comitet ne trebuie.

Propun să facem imediat o comisie care să studieze problemele. Comisia să prezinte propuneri în 2-3 zile».

După o scurtă dezbatere s-a hotărât ca toți delegații țărilor de democrație populară să intre în comisia de propuneri, sub președinția tov. Vasilievschi.

Propunerile comisiei urmează a fi prezentate ședinței plenare în seara zilei de 12 ianuarie 1951."

În virtutea hotărârii adoptate la ședința din 9.I.1951, miercuri 10 și joi 11 ianuarie, la Marele Stat Major al Armatei Sovietice s-a întrunit comisia de propuneri prezidată de mareșalul Vasilevski, care a propus și următoarea ordine de zi:

„1. Efectivele de pace și război ale armatelor țărilor de democrație populară;

2. Asigurarea aviației de vânătoare reactive pentru fiecare țară;

3. Asigurarea aviației de bombardament pentru fiecare țară;

4. Repartizarea stațiilor de radiolocație (radar);

5. Necesarul pentru timp de pace în armament, muniționi și tehnică de luptă;

6. Necesarul pentru război în armament, muniționi și tehnică de luptă;

7. Producția de război în fiecare țară de democrație

În timp ce la Kremlin se decreta o teribilă cursă a înarmării, la București se culegeau semnături pentru ...un pact al păcii între marile puteri...

populară;

8. Acordarea către țările de democrație populară de licențe de fabricație la materiale militare cât și de ajutor tehnic;

9. Problema rezervelor de carburanți, alimente și echipamente militare;

10. Organizarea comitetului de coordonare".

Documentele din casa de fier a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej redau apoi cu precizie cele stabilite la aceste ședințe în toate punctele ordinii de zi, Emil Bodnăraș sintetizând atât deciziile generale cât și indicativii ce priveau înarmarea, dotarea și pregătirea armatei române. Iată-le:

„Cu privire la punctul 1 s-au stabilit următoarele efective de pace și război pentru fiecare din țările de democrație populară:

	Pace	Război
Polonia	350 000	900 000
Cehoslovacia	250 000	700 000
Ungaria	150 000	350 000
România	250 000	700 000
Bulgaria	140 000	350 000
Total:	1 140 000	3 000 000

Cu privire la punctul 2 s-a convenit a se asigura forțelor armate ale R.P.R. o divizie de aviație de vânătoare reactivă formată din 90 avioane reactive MIG-15 (3 regimente a 30 avioane).

Pregătirea piloților urmează să înceapă la noi în țară în februarie 1951, divizia urmând a fi constituită și dotată în iulie 1951.

A avut loc și o discuție contradictorie cu reprezentanții Cehoslovaciei.

Cu privire la punctul 10, tov. Slanski a propus ca organul de coordonare să fie compus nu din reprezentanți permanenți.

Noi am emis părerea că, ținând cont de sarcinile importante pe care le are de soluționat cât și de recomandările tov. Stalin asupra caracterului deosebit de secret al lucrărilor comitetului de coordonare, acesta trebuie să reprezinte un organ cu multă autoritate, că membrii săi trebuie să fie permanenți, că ei trebuie aleși dintre oamenii cu competență și mare răspundere și că din partea fiecărei țări trebuiesc delegați câte doi reprezentanți dintre care unul, reprezentant al forțelor armate. [În] ce privește reprezentantul armatei, socotim că din partea noastră acesta trebuie să fie însuși ministrul forțelor armate, care va putea să învețe multe din lucrările comitetului.

Tov. Farcaș a cerut cuvântul pentru a arăta că nu este de acord cu propunerea cehă și că socotește justă propunerea noastră. Tov. Rakoși a susținut, la fel, propunerea noastră. Tov. Vasilievschi a cerut un răgaz de 24 ore pentru a putea face propuneri concrete.

La ședința de joi, 11 ianuarie (ținută tot la ora 16 în același loc), mareșalul Vasilievschi încă de la început a propus o modificare în efectivele de război ale României, Ungariei și Bulgariei, în sensul reducerii cu 100 000 oameni a efectivului forțelor armate române și a măririi cu câte 50 000 de oameni a forțelor armate ungare și bulgare.

Propunerea a fost unanim acceptată astfel că efectivele de război ale acestor trei țări au rămas stabilite la:

România 600 000 oameni

Ungaria 400 000 oameni

Bulgaria 400 000 oameni

Cu privire la aviația de bombardament s-a acordat forțelor armate ale R.P.R. o divizie compusă din 62 bombardiere TU-2. Pregătirea piloților urmează să înceapă în februarie 1952, divizia de bombardament trebuind să fie constituită în iulie 1952.

În ce privește comitetul de coordonare, mareșalul sovietic a comunicat propunerea ca «acesta să se ocupe exclusiv de probleme de dotare». Propunerea anterioară făcută de delegația română privind celelalte aspecte ale activității comitetului se regăsesc în considerentele sovietice acceptate în unanimitate.

Vineri 12 ianuarie la ora 16.00 a fost aprobat protocolul de colaborare dintre cele șase țări așa cum fusese el stabilit de comisia de propuneri. Noaptea, la orele 22 are loc ultima ședință plenară a consfătuirii condusă de Viaceslav Molotov.

Tov. Stalin a socotit că nu mai este necesară citirea protocolului de vreme ce a fost întocmit de acord cu reprezentanții tuturor țărilor și a fost văzut de tov. Molotov.

S-a trecut la discuțiuni cu privire la desemnarea președintelui permanent al comitetului de coordonare. Tov. Vasilievschi l-a propus pe tov. Bulganin.

Tov. Stalin și delegații țărilor de democrație populară au căzut unanim de acord cu această propunere.

Tov. Stalin a luat cuvântul în încheiere.

Tov. Stalin: *(redare după note de carnet)* «[În] ce privește Bulgaria i-ați dat aviație de vânătoare reactivă puțină. Ați plecat de la considerațiuni legate de numărul populației și nu de la considerațiuni de ordin strategic. Bulgaria are mulți dușmani la granițele ei: Turcia, Grecia, Iugoslavia. Trebuie să-i dăm mai multă aviație de vânătoare reactivă. Socotesc necesar două divizii și nu una și un regiment cât i s-a dat. Atrag atențiunea că cei doi, trei ani pe care îi avem înaintea noastră sunt un răgaz nu pentru a dormi, ci pentru a ne înarma și a ne înarma bine.

De ce este nevoie de aceasta? Aceasta este nevoie pentru că imperialiștii au logica lor, ei obișnuiesc să atace țări neînarmate sau

slab înarmate pentru a le lichida; dar ei ocolesc țările bine înarmate.

De aceea este necesar să vă înarmați în acest interval de timp bine, pentru a fi respectați de imperialiști și a fi ocoliți de ei».

Ședința a durat în total 16 minute."

În raportul delegației române din care am reprodus documentele publicate în acest număr al revistei Magazin istoric **pentru prima dată, sunt expuse apoi în amănunțime toate prevederile stabilite la Moscova sub următoarea concluzie:** „Pe baza efectivelor de pace și de război fixate la Consfătuirea reprezentanților țărilor de democrație populară, recomandărilor făcute de tov. Stalin, cât și a consultărilor avute cu Marele Stat Major al Armatei Sovietice s-a stabilit următoarea organizare a forțelor armate ale R.P.R. pentru timp de pace și la război".

Întorși în țară, Gh. Gheorghiu-Dej și Emil Bodnăraș au informat Secretariatul C.C. al P.M.R. și pe membrii acestuia ce făceau parte din guvern despre consfătuire și sarcinile primite de la conducerea sovietică pentru organizarea și înarmarea armatei române și au adoptat deciziile de aducere la îndeplinire a celor stabilite la Moscova.

O primă analiză istorică ne permite să precizăm importanța și semnificația acestor documente necunoscute până acum.

1. Secretul cel mai desăvârșit era impus asupra deciziilor de importanță capitală pentru viața României și a armatei ei, luate la Moscova.

2. Scrise de mână în întregime de Emil Bodnăraș și o singură pagină dactilografiată tot de către el, după toate regulile secretului absolut (și cu o excelentă pricepere, inclusiv caligrafic), toate documentele au avut o destinație precisă: casa de fier a secretarului general al Partidului Comunist Român, unde trebuiau ținute într-un plic sigilat.

3. Cu excepția semnatarilor documentelor, nimeni nu a avut acces la conținutul lor, nici guvernul în numele căruia se adoptase o hotărâre (de altfel fără nici un număr), nici Biroul Politic și Comitetul Central al partidului comunist, nici Marea Adunare Națională, la acea dată îndeplinind funcția de Parlament.

4. Armata română era organizată și înarmată potrivit deciziilor adoptate de I.V. Stalin, de conducerea politică și militară sovietică (desigur, în consultarea cu conducătorii comuniști fuseseră reținute și unele puncte de vedere românești), iar controlul lor era asigurat de consilierii militari sovietici. Din acest unghi istoric apare extrem de limpede valoarea autonomiei dobândite odată cu plecarea trupelor sovietice din România (vezi Magazin istoric, **nr. 4-6/1995) și apoi prin adoptarea liniei de independență de către comuniștii români în aprilie 1964. Atunci s-a redobândit posibilitatea de a acționa relativ independent a statului român, chiar și a statului-partid comunist.**

5. România și armata erau implicate ipso facto **fără a se putea opune și fără nici un menajament în strategia generală sovietică. Corelată cu evenimentele din Coreea și cu cele din Europa, această strategie (sub motivația că era un răspuns la politica militară a S.U.A. și a aliaților lor din NATO) avea o certă orientare expansionistă, agresivă[1]. Situația avea să se repete peste un deceniu, cu ocazia crizei rachetelor, când România nu a fost nici măcar anunțată de amplasarea armamentului strategic sovietic în Cuba, despre care am publicat deja documente în revistă (nr. 2/1995).**

6. Simpla comparare a acestor cifre trasate în 1951 ca directivă conducerii României arată cât preț puneau Stalin și guvernul sovietic pe prevederile Tratatului de pace dintre Națiunile Unite și țara noastră, care fuseseră cu neslăbită atenție precizate de cele trei mari puteri, U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, iar în ceea ce privește România cuvântul decisiv revenise Uniunii Sovietice.

Ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de pace, efectivele totale ale armatei române se cifrau, în decembrie 1947, la 138 000 oameni, din care 97 000 armata de uscat, 12 740 aeronautica, 4 880 marina, 20 000 grăniceri, 2 420 elevi în școlile de subofițeri și ofițeri (România în anii celui de-al doilea război mondial, **vol. III, p. 509).**

În cadrul strategiei sale ofensive globale, Stalin și guvernul sovietic fixaseră armatei române efective duble (în timp de pace) și chiar quadruple (în timp de război), precum și o înarmare amplă și accelerată fără nici o legătură cu prevederile Tratatului de pace. Documentul sintetizat de Emil Bodnăraș la Moscova stabilea cu precizie toate tipurile de arme și armamente ce trebuiau să intre în dotarea armatei române.

7. Lectura documentului rezumat scris de Emil Bodnăraș pune din nou în lumină acest personaj de primă linie din rândurile comuniștilor români. Redactarea lui Bodnăraș este de o perfectă claritate, scrisul de intelectual, corelațiile aparținând în mod vădit unui militar, familiarizat cu activitatea în armată și poate și cu alte rosturi. Oricum, personalitatea acestuia se cere descifrată, ea fiind acoperită de foarte multe mistere — ofițer al armatei regale române, agent al serviciilor secrete sovietice, deținut politic în România, emigrant comunist în U.R.S.S., membru al triumviratului Pârvulescu, Rangheț, Bodnăraș, care a înlăturat manu militari **la 4 aprilie 1944, evident din ordin extern, pe Ștefan Foriș, secretarul general la acea dată al C.C. al P.C. din România, apoi secretar general al Consiliului de Miniștri, ulterior ministru al forțelor armate, denunțător violent al lui Gheorghiu-Dej în 1946-1947, pentru tendințe și inclinații proamericane,**

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1995 (articolul dr. M. Retegan).

membru al conducerii comuniste din România până la moarte (1976), după ce propusese încă din 1955 retragerea trupelor sovietice din România, iar ulterior îi rezistase lui Hruşciov, în încercarea acestuia de a-l racola din nou contra lui Gheorghiu-Dej, complice prezumtiv al lui I.B. Tito de pe vremea când se aflau amândoi la Moscova, oponentul lui Ceauşescu la desemnarea acestuia de către Biroul Politic ca urmaş al lui Dej, în martie 1965; şi apoi, cel ce a propus-o în 1972 pe Elena Ceauşescu în „conducerea superioară" a partidului şi a statului.

Unui asemenea personaj merită să-i fie cunoscute nu doar activitatea, desigur incriminantă, dar şi jocul.

8. Felul cum s-au comportat Dej şi Bodnăraş la Consfătuirea de la Moscova, obedienţa lor şi „propunerile juste", apreciate şi aprobate chiar de Stalin, în contrast cu tonul mustrător adoptat faţă de alţi conducători din democraţiile populare, de exemplu cehii şi polonezii, nu poate să nu ne ducă cu gândul la o turnură politică în care liderii români vroiau să intre sub pielea şi în voia „conducătorului suprem". În acest sens pledează caracterul moderat al propunerilor lor, lipsa lor de aventurism şi mai ales lipsa lor de entuziasm pentru propunerile radicale. Cred că sub unghiul de interes al jocului şi psihologiei politice, acea consfătuire comportă multe elemente pline de substrat. Nu ne rămâne decât să căutăm şi alte dovezi ale şcolii politice româneşti, generată de dictatura comunistă.

Sunt doar câteva consideraţii istorice preliminare generate de setul de documente din casa de fier a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Desigur, la Moscova, în Arhivele Preşedintelui Federaţiei Ruse şi în cele ale armatei,

SE PĂSTREAZĂ ÎN CASA DE FIER
În plic sigilat

Aprobate de Secretariatul Comisiunei guvernamentale pentru probleme de apărare

Strict secret
De importanţă deosebită

HOTĂRÂRE

Consiliul de Miniştri al Republicii Populare Române, luând act de Protocolul încheiat la 12 ianuarie 1951 la Moscova cu privire la lucrările reprezentanţilor Uniunii Sovietice şi ai ţărilor de democraţie populară, cât şi de constituirea Comitetului de Coordonare, îşi însuşeşte pe deplin recomandările cuprinse în Protocol şi salută constituirea Comitetului de Coordonare.

Faţă de recomandările cuprinse în Protocol, Consiliul de Miniştri al Republicii Populare Române

hotărăşte:

1. Să ia toate măsurile necesare pentru a asigura îndeplinirea la timp a tuturor sarcinilor cari îi revin.

2. Să delege în Comitetul de Coordonare ca reprezentanţi ai săi permanenţi pe tovarăşii:

Chivu Stoica, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi generai colonel Emil Bodnăraş, ministrul Forţelor armate.

Bucureşti, la 16 ianuarie 1951

Exemplar unic
Bătut la maşină: E. Bodnăraş

Bucureşti, la 16 Ianuarie 1951

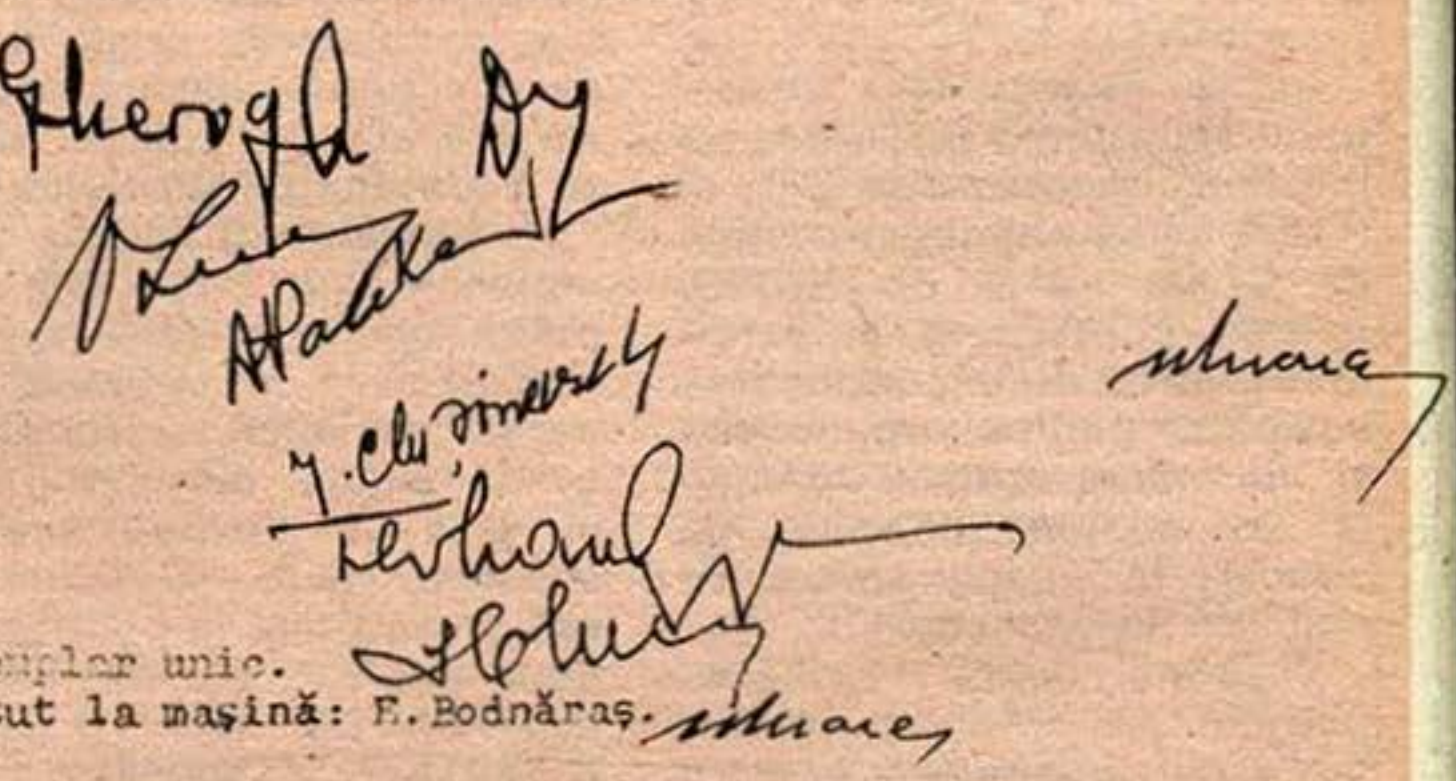

Exemplar unic.
Batut la maşină: E. Bodnăraş.

SE PĂSTREAZĂ ÎN CASA DE FIER
În plic sigilat

Strict secret

HOTĂRÂRE

Secretariatul C.C. al P.M.R. ascultând propunerile tovarăşilor Gheorghiu-Dej şi Vasile Luca cu privire la constituirea unui organ special în legătură cu executarea sarcinilor rezultate din Protocolul de la 12 ianuarie 1951, încheiat între reprezentanţii Uniunii Sovietice şi ai ţărilor de democraţie populară,

hotărăşte:

1. Constituirea sub conducerea tov. Gheorghiu-Dej a unei comisiuni guvernamentale în care intră ca membri următorii tovarăşi: Vasile Luca, Teohari Georgescu, Chivu Stoica şi Emil Bodnăraş.

2. Atribuţiunile comisiunii guvernamentale sunt: organizarea, conducerea şi controlul întregii munci în legătură cu îndeplinirea sarcinilor şi recomandărilor Protocolului de la 12 Ianuarie 1951.

3. Comisiunea guvernamentală, pentru organizarea activităţii sale, îşi constituie un secretariat.

Bucureşti, la 17 ianuarie 1951

se găsesc documentele integrale și originale ale consfătuirii din ianuarie 1951. Dar, pentru noi, documentele puse acum în circulație de Magazin istoric sunt suficiente pentru a pătrunde încă unul din misterele Kremlinului. Total necunoscută de opinia publică la vremea respectivă, ca și de presa mondială, ținută în cel mai adânc secret chiar față de națiunile celor șase țări implicate, făcând parte din modalitățile politicii totalitariste, consfătuirea din ianuarie 1951 de la Moscova aduce o piesă documentar-istorică de primă însemnătate la dezvăluirea sistemului dominației sovietice absolute asupra țărilor central și est-europene și la analiza agresivității U.R.S.S. Ce altă concluzie lasă documentele publicate decât ilustrarea planurilor de pregătire a unei încercări de forțe militare cu statele occidentale și desigur în primul rând cu S.U.A. și partenerii din NATO?

În sfârșit, credem că, pentru a distinge cât mai profund și precis trăsăturile psihologice ale dictatorului de la Kremlin (ce avea să moară peste numai 26 luni, după cum Rudolf Slansky avea să fie executat în 1952 ca trădător și spion occidental, Beria urma să aibă aceeași soartă în iunie 1953, iar Cervenkov în Bulgaria, și Malenkov și Molotov în U.R.S.S., Ochab în Polonia, Rakoși în Ungaria, aveau să fie eliminați în primii ani după dispariția lui Stalin), „stenograma" Bodnăraș aduce suficiente elemente noi. Documentele citate, precum și cele publicate in extenso ne reconfirmă convingerea că istoria contemporană rezervă cercetătorului un câmp vast de surprize, pentru care laboratoarele sale de analiză modernă și interpretare trebuie să fie pregătite, pe deplin pregătite. ▣

SE PĂSTREAZĂ ÎN CASA DE FIER
În plic sigilat

Strict secret

Protocol

asupra ședinței Secretariatului C.C. al P.M.R. din 15 ianuarie 1951

Participanți:

T.t. Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Iosif Chișinevschi, Alexandru Moghioroș. Chivu Stoica Emil Bodnăraș

1. Ordinea de zi a ședinței

Raportul t.t. Gheorghiu-Dej și Bodnăraș asupra lucrărilor conferinței delegaților țărilor de democrație populară și ai Uniunii Sovietice care a avut loc la Moscova între 10-12 ianuarie 1951.

Raportor: t. Bodnăraș

2. Pe baza discuțiunilor asupra lucrărilor conferinței de la Moscova cât și a recomandărilor făcute de conferință, Secretariatul C.C. al P.M.R. în unanimitate:

a) Aprobă raportul prezentat din partea R.P.R. la conferință asupra situației forțelor armate și a organizării apărării naționale.

b) Aprobă Protocolul încheiat la Moscova la 12 ianuarie 1951 între reprezentanții Uniunii Sovietice și ai țărilor de democrație populară.

c) Salută crearea Comitetului de Coordonare.

d) Hotărăște să ia toate măsurile necesare atât pe linie de partid, cât și de guvern pentru a aduce la îndeplinire toate sarcinile și recomandările cuprinse în Protocolul de la 12 ianuarie 1951.

e) Însărcinează pe t.t. Gheorghiu-Dej și Vasile Luca ca la 17 ianuarie 1951 să-i prezinte propuneri pentru constituirea unui organ special căruia să-i revină sarcina de a organiza, conduce și controla întreaga muncă în legătură cu îndeplinirea sarcinilor și recomandărilor Protocolului de la 12 ianuarie 1951.

f) Deleagă ca membri permanenți din partea R.P.R. în Comitetul de Coordonare pe t.t. Chivu Stoica și Emil Bodnăraș.

g) Hotărăște să facă demersurile necesare pe lângă guvernul Uniunii Sovietice pentru a obține consilieri în următoarele ramuri de activitate:

— organizarea lucrărilor de mobilizare în administrația civilă;
— organizarea și exploatarea mijloacelor de telecomunicație;
— organizarea și exploatarea transporturilor de cale ferată.

București, la 15 ianuarie 1951

SE PĂSTREAZĂ ÎN CASA DE FIER
În plic sigilat

Strict secret

Conține

1. Raportul asupra consfătuirii reprezentanților țărilor de democrație populară și ai Uniunii Sovietice la Moscova în zilele de 9-12 ianuarie 1951 — (24 file).
2. Raportul făcut la Moscova asupra situației forțelor armate ale R.P.R. și a apărării naționale (4 file).
3. Protocolul asupra ședinței Secretariatului C.C. al P.M.R. din 15 ianuarie 1951 (3 file).
4. Hotărârea Consiliului de Miniștri (2 file).
5. Hotărârea Secretariatului C.C. al P.M.R. cu privire la constituirea comisiunii guvernamentale (1 filă).

București, la 17 ianuarie 1951

Adresat: tov. Gheorghiu-Dej

OCTOMBRIE 1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI. ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Direcția **generală a P.T.T. este autorizată să reia legăturile telegrafice directe cu Franța, Belgia, Olanda, Polonia, Ungaria și Danemarca. Sunt admise telegrame de orice fel în limbaj clar într-una din limbile română, rusă, franceză sau engleză.**

● În urma **operațiunilor de control a populației Capitalei, se aproximează că Bucureștii au 1 100 000 locuitori stabili și 8 000 flotanți zilnic.**

● În rada **portului Galați, în prezența primului ministru, a altor membri ai guvernului, a ambasadorului U.R.S.S. și a reprezentanților sovietici în Comisia Aliată de Control are loc solemnitatea restituirii de către Uniunea Sovietică a 34 nave românești de război și comerciale luate ca pradă de război.**

● Bande **de răufăcători devastează cimitirele. La Bellu se fură din cavouri plăcile de marmură, ghivecele cu flori, candelele, cruciulițele, perdelele ș.a.**

● În lupta **cu răufăcătorii, personajul de prim-plan este comisarul șef Eugen Alimănescu din Prefectura Poliției Capitalei. Zilnic — scrie** Fapta **din 2 octombrie — acesta „primește zeci de telefoane prin care e amenințat că în cazul când nu va înceta «ostilitățile» va fi exterminat". Un Tribunal excepțional al Asociației spărgătorilor din România, întrunit în ședință extraordinară, l-a condamnat la moarte. „Nu voi înceta lupta — a declarat comisarul — decât atunci când în Capi-**

Cum i se înfățișează cititorului ziarelor bucureștene din urmă cu cinci decenii lumea în octombrie 1945?

„O lume agitată, frământată de pasiuni și de interese ce se ciocnesc — scrie Sebastian Șerbescu, directorul ziarului *Semnalul,* la 20 octombrie. O lume care vreme de șase ani s-a deprins să rezolve cu forța conflictele". La cinci luni de la încetarea ostilităților în Europa „dezarmarea învinșilor e completă, demobilizarea milioanelor de soldați decurge în liniște, majoritatea deportaților s-au întors în patrie".

Totuși răul provocat de război este departe de a fi îndepărtat pe deplin. „Raporturile între țări, rupte sau întrerupte de război, sunt greu de înnodat. Neîncrederea reciprocă stăruie ca un duh necurat la căpătâiul celor ce negociază.

În politica internă a fiecărei țări — continuă S. Șerbescu — urile semănate cu atâta abundență de regimurile dictatoriale sunt departe de a se stinge. Lupta electorală ce se desfășoară aproape pretutindeni atâță patimile. Nerăbdarea noilor veniți în viața publică suportă greu recriminările celor ce nu cred decât în trecut. Acum, mai mult decât oricând, nu se poate cere partidelor obiectivitate".

Dacă nu obiectivitate, măcar decență sau toleranță. Dar și intoleranța este un semn al vremurilor.

Reduse la tăcere, prin suprimarea publicațiilor lor, partidele istorice (P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu) sunt absente în lumea presei. Atacurilor pamfletare venite dinspre ziarele comuniste cele două partide nu au cum să le răspundă prin slovă gazetărească. Mai mult, publicațiile celor două disidențe *(Dreptatea nouă,* organ al P.N.Ț.-A. Alexandrescu, și *Drapelul,* al P.N.L.-Gh. Tătărescu) participă și ele la „demascarea" și „acuzarea" fruntașilor opoziției.

Astfel, *Dreptatea nouă,* din 6 octombrie, scrie că „babele istorice — și fiecare știe cine sunt aceste babe — nu au făcut decât să tărăgănească săvârșirea marelui act [de la 23 August] care ne-a smuls din ghiara hitlerismului". Din pricina acelorași, a mai curs din belșug nevinovat sânge românesc — nu sânge boieresc sau ciocoiesc, ci sânge al muncitorului și țăranului".

În sfârșit, când „ziua eliberării a sunat, aceleași bețe în roatele statului au fost puse de aceleași babe de arhivă".

Cu aceeași intoleranță, *Dreptatea nouă* din 17 octombrie semnalează faptul că *Viața Românească* publică „în chip inexplicabil" o proză de profesorul clujean Victor Papilian „alături de semnături ca acea a d-lui Miron Constantinescu".

Prima ploaie de toamnă...

Un ministru la meci — Ştefan Voitec (x)

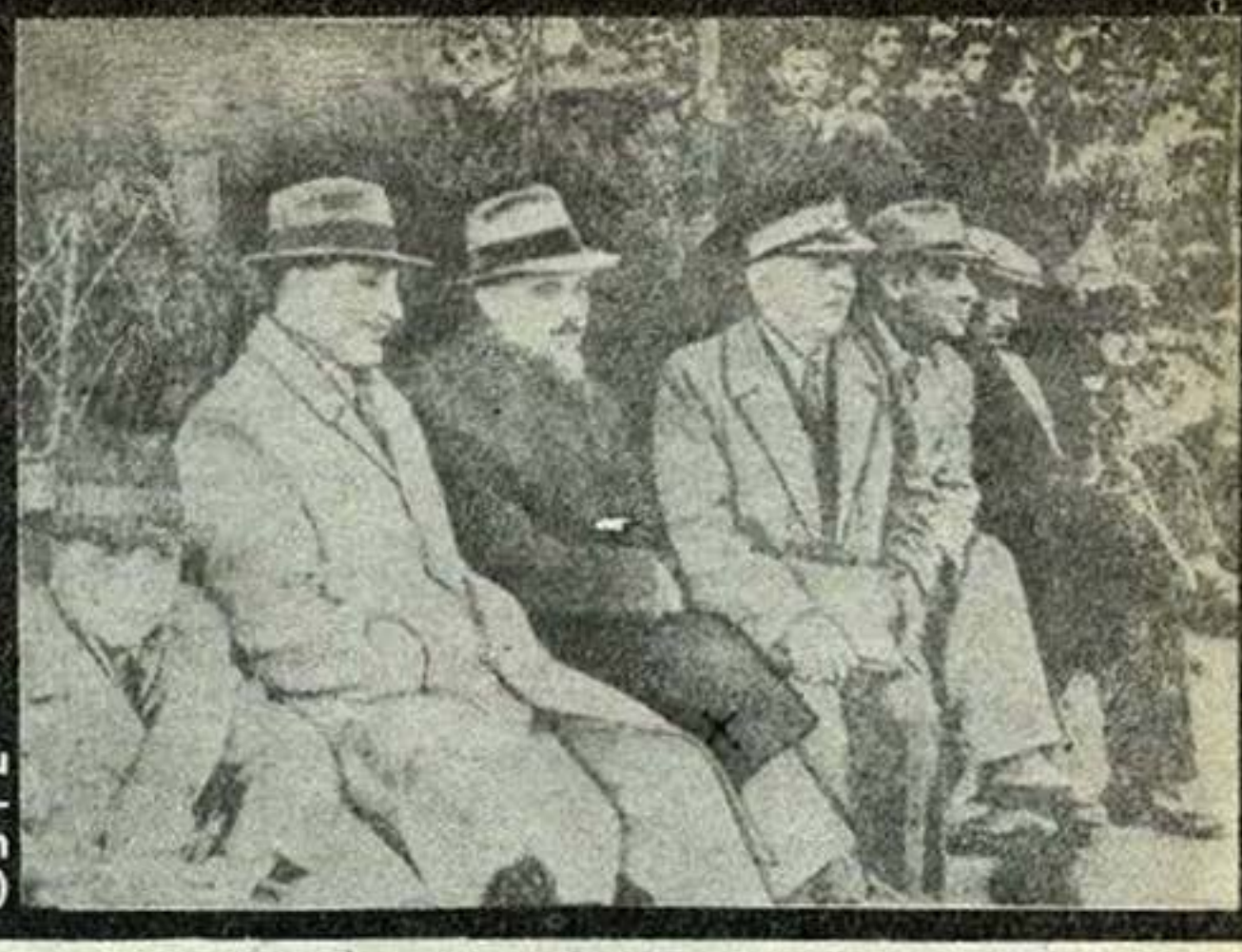

Deşi marginalizaţi, liderii P.N.Ţ. şi P.N.L. folosesc orice prilej public pentru a protesta împotriva abuzurilor guvernului Groza, atrăgând atenţia opiniei publice internaţionale asupra caracterului dictatorial al acestuia.

Astfel, într-o declaraţie făcută reprezentanţilor presei străine, la 23 octombrie 1945, C.I.C. Brătianu se referă la mijloacele prin care guvernul împiedică exercitarea libertăţilor democratice. Nu numai „opiniile politice ale opoziţiei au fost sistematic înăbuşite", arată Dinu Brătianu, „dar chiar şi aceea a simplului cetăţean, a omului de pe stradă, ce are de făcut o plângere împotriva unui abuz al administraţiei, sau o observaţie de făcut contra unei măsuri greşite sau insuficiente. Priviţi jurnalele noastre, sunt singurele din lume unde nu veţi găsi nici o critică la adresa organelor administrative. Guvernul se proclamă popular reprezentativ şi salvator pentru Ţară, atât în prezent cât şi în viitor, socoteşte că administraţia sa reprezintă deopotrivă chintesenţa perfecţiunii: ea este infailibilă şi mai presus de orice critică.

Acest guvern ce prezintă toate stigmatele dictaturii — continuă liderul P.N.L. — constituie un real pericol pentru România, atât în ordinea internă, cât şi pentru poziţia sa internaţională" *(cf. România. Viaţa politică în documente. 1945,* coordonator Ioan Scurtu. Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994),

Presa oficială lansează şi întreţine în paginile ei imaginea unei ţări şi a unui popor avântate în opera de refacere. *Înainte pentru reconstrucţia ţării* se intitulează o rubrică (pagină) permanentă a *Scânteii*, în care sunt evidenţiate faptele deosebite ale tuturor celor care „s-au încadrat în munca nouă, constructivă, a democraţiei. De la inginerul de pe şantier şi până la plugarul de pe ogor, există o încleştare tăcută, în luptă şi muncă pentru refacerea ţării".

Iată câteva consemnări: muncitorii de la uzinele „Malaxa" — Tohan trec la producţia de pace; la uzinele bucureştene „Wolff", într-o oră şi un sfert se topesc 1 000 kg fontă; fabrica „Moara românească" produce 57 000 pâini zilnic, „afară de faptul că se macină făină pentru toate brutăriile din sectorul IV Roşu"; Smelas Alexandru, primul erou al muncii de la Societatea de Telefoane, inventează „numeroase sisteme de perfecţiune în domeniul telefoanelor"; muncind 108 ore într-o săptămână, muncitorul Gh. Dragomirescu din Călăraşi reuşeşte să repună în funcţiune uzina electrică a oraşului; în întrecere cu cei de la „Tăbăcăria Naţională", muncitorii de la „Talpa" produc 140 000 perechi de încălţăminte pentru „fraţii lor din uzine şi fabrici"; la mina de căr-

Cronică măruntă

tală nu va mai exista nici un borfaş". În cele 4 luni de când este şef al Brigăzii Tehnice, Alimănescu a arestat peste 1 000 de spărgători, care jefuiseră valori de 4 miliarde lei. El va fi evocat, peste ani, de regizorul Sergiu Nicolaescu în filmul Cu mâinile curate.

● Primul foto-reporter **din presa română interbelică, I. Berman, este evocat de** Semnalul. **„Berman a ridicat această profesiune la rangul de mare misiune socială. El a vizitat închisorile şi ocnele din ţară, împreună cu reporteri ai condeiului pentru a cere mai multă omenie pentru cei striviţi de soartă; a coborât în mine şi saline; nu s-a temut să intre în leprozerii; ne-a redat o adevărată frescă a cocioabelor, bordeielor şi mizeriei din jurul Capitalei; a realizat documentele muncii şi zbaterii omeneşti, a participat cu toată inima şi talentul său de artist al obiectivului la cel mai amplu reportaj social".**

● Pericolul **bolilor epidemice — în special a tifosului exantematic — poate fi înlăturat prin „elementara curăţenie" şi prin eliminarea cozilor (la alimente, la gaz, la tutun) scrie** Libertatea, **care continuă: „Condiţiile în care este obligat cetăţeanul să călătorească de la un capăt la celălalt al Bucureştiului cu tramvaiul constituie de asemeni un permanent pericol pentru dezvoltarea epidemiilor. Îmbulzeala sălbatecă din tramvaie este cel mai propice mij-**

OCTOMBRIE 1945

Înmormântarea comisarului Gh. Șincai, căzut la datorie

Cronică măruntă

loc de transmitere a paraziților".

● Jurnalul de dimineață **publică următoarea telegramă trimisă la Sinaia (vila „Luminiș") de Yehudi Menuhin, din America, maestrului său, George Enescu: „Prea scumpe prietene, în fine putem năzui să ne reîntâlnim. Gândurile noastre pline de iubire și de fericire au fost mereu cu dumneata. Te rog telegrafiază și spune dacă ai nevoie de bani sau de bunuri. Nenumărații și credincioșii dumitale admiratori așteaptă cu nerăbdare să te îmbrățișeze iar. Dați-ne de veste ce mai faceți, dumneavoastră și doamna Enescu. Cu toată dragostea, al dumitale vechi și credincios, Yehudi Menuhin".**

„Gestul lui Yehudi Menuhin — scrie Barbu B. Brezianu — este simplu și înduioșător. Și ne place să întrezărim în telegrama californiană a lui Yehudi o mână prietenoasă, un călduros shake hands **american adresat României, întruchipată prin cel mai nobil exemplar al spiritualității sale, prin George Enescu".**

● În Cișmigiu **se inaugurează un bust închinat Maicei Smara (Smaranda Gheorghiu), scriitoare și militantă feministă.**

Smara, scrie ziarul Victoria, **„a muncit 60 de ani pentru ridicarea** prin cultură **a poporului. A scris 30 de volume, a înființat școala în aer liber, a donat tot ce a avut muzeului din orașul natal, Târgo-**

buni de la Comănești, echipe de voluntari lucrează peste program câte opt ore, iar la ieșirea din șut aceștia sunt întâmpinați de săteni care le aruncă florile recunoștinței".

Capitala înregistrează, în această lună, o suită de întruniri (congrese, conferințe etc.) pe diferite teme.

Astfel, amintim: Congresul general al preoților când, „pentru prima oară în istoria țării noastre, preoții ortodocși, catolici, uniți, reformați, de rit mozaic și musulman s-au întrunit pentru a cimenta prietenia între popoarele conlocuitoare din România". Congresul național al Tineretului Progresist, salutat de P.S. episcopul Antim Nica, dr. Petru Groza, prof. Petre Mirescu, director în Ministerul educației naționale și Mihail Sadoveanu, președintele de onoare al Tineretului Progresist, care mărturisește: „În locul copilului meu căzut pe front pentru România nouă, soarta vrea ca să se adune în juru-mi tineretul țării mele".

Al XVI-lea Congres al Asociației Generale a Inginerilor din România, care se desfășoară sub lozinca „Totul pentru vindecarea rănilor războiului".

Al treilea Congres al matematicienilor români, în cadrul căruia este sărbătorit semicentenarul revistei *Gazeta matematică* și se organizează o expoziție a cărții românești de matematică.

În fine, are loc și Conferința Națională a P.C.R., care adoptă noul statut al partidului și alege Comitetul Central, Biroul Politic și Secretariatul P.C.R. Conferința stabilește de fapt, strategia și tactica P.C.R. pentru preluarea puterii în întregime.

Să reținem și în această lună câteva declarații ale oamenilor politici.

Dr. Petru Groza, primul-ministru: „Voi rămâne aici unde sunt până când voi veți cere ca să plec. Căci eu nu am dreptul să trădez un popor. Dacă voi odată veți crede altfel, eu după cum am păsit la putere împlinind porunca voastră, tot așa voi părăsi repede această putere." (La o adunare populară din Timișoara)

Teohari Georgescu, ministru de interne: „Reacționarii vorbesc că li s-au răpit libertățile. Cercurile reacționare din străinătate și ele același lucru. Dar partidele istorice au sedii în Capitală, 70 de sedii deschise, unde au libertatea să se adune și să arunce venin împotriva poporului și guvernului poporului". (La o întrunire comunistă în sala cinematografului „Aida")

Emil Bodnăraș, secretar general al Președinției Consiliului de Miniștri: „Acum câteva zile am luat hotărârea de a interzice accesul publicului la Președinție. Această măsură este justificată de faptul că aproape 98 la sută din audiențe erau solicitate în vederea satisfacerii unor interese personale și numai 2 la sută priveau problemele de interes general". (Declarație de presă)

Patriarhul Nicodem vorbind la Congresul general al preoților

Dr. Petru Groza, la Galați, la preluarea navelor românești înapoiate de U.R.S.S.

Anton Alexandrescu, ministrul cooperației: „Când țara va fi iarăși bogată și liniștită, ne vom îngădui, poate, să ne reluăm iarăși pozițiile, dar până atunci să punem mâna pe mistrie și să refacem ceea ce ne-au stricat alții". (La o întrunire P.N.Ț. - A. Alexandrescu la Râmnicu Sărat)

Câteva secvențe de viață cotidiană bucureșteană în octombrie 1945. Se distribuie zahăr pentru copiii sub vârsta de 15 ani — 150 grame de persoană. • Aprovizionarea cu carne de vită și porc este deficitară. Se consumă în schimb cabaline. Într-o singură zi, 10 octombrie, la Abatorul comunal, sunt sacrificați pentru consum 39 cai și iepe. • Rația de pâine este de 300 grame de persoană. • În vitrina Cofetăriei „Nestor" de pe Calea Victoriei, Misiunea militară britanică expune fotografii din lagărul nazist de la Belsen. O familie, Weiss, din Cluj, descoperă într-una din aceste fotografii pe fiica lor Judith, deportată de horthyști în urmă cu mai bine de un an. • Specula, furturile, criminalitatea sunt în „floare". Într-o singură razie, la Azilul de noapte, sunt arestați 115 vagabonzi și borfași. În lupta pentru prinderea unui bandit internațional, Iancu Broitman, moare împușcat comisarul Gh. Șincai. • Nu toți comisarii de poliție sunt însă integri. Astfel, sub pretextul unei percheziții judiciare, doi comisari de la circa 25, au jefuit locuința unui spărgător; ei au fost arestați pentru infracțiunile de luare de mită, viol, abuz de putere și înlesnire de evadare. • Speculanților de la „Bursa neagră", prinși de poliție, li se aplică pe actele de identitate ștampila „Găsit la Bursa neagră". • Și o veste bună pentru cei care călătoresc pe calea ferată: în curând va începe electrificarea primelor linii, prima dintre acestea anunță *Momentul* din 4 octombrie, „va fi între stațiile Brașov și Câmpina".

La strămutarea la cele veșnice a istoricului și diplomatului Ioan C. Filitti (8 mai 1879-21 septembrie 1945), George D. Florescu îl evocă în ziarul *Semnalul* din 2 octombrie pe cel ce a fost „cercetătorul atât de priceput și mai cu seamă atât de cinstit al întunecatului nostru trecut".

În 1913, ca director politic în Ministerul afacerilor străine, contribuie în mod strălucit la încheierea păcii de la București *(Magazin istoric,* nr. 7, 8/1993), ceea ce îi aduce elogiile primului-ministru, Titu Maiorescu, în plenul Parlamentului: „Trebuie să recunosc că unul dintre cei mai inteligenți colaboratori ai mei a fost directorul politic din Minister, dl. I. Filitti și cred că unui bătrân ca mine îi va fi îngăduit să laude înaintea d-voastre pe un funcționar tânăr cu care a lucrat împreună". ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

vișteși Muzeului St. Georges toate documentele unei vieți închinate muncii".

• La 22 octombrie, **motonava „Transilvania" — după ce timp de 4 ani navele românești de pasageri nu mai ieșiseră în larg — pornește iarăși în cursă, spre Haifa, unde transportă 1 003 emigranți evrei (mulți dintre ei supraviețuitori ai lagărelor naziste de la Auschwitz și Belsen).**

• Același **ziar, referindu-se la neglijarea de către conducătorii auto a ordonanței privind claxonatul în București, consemnează: „Unii sunt însă de părere că sunetul produs de punerea în funcție a unui claxon e cu totul insuficient: astfel se explică, probabil, cazul acelui motociclist care traversa alaltăieri Calea Victoriei având în spate pe un alt domn armat de un... trombon de o mărime respectabilă, din care scotea la intervale de 2-3 secunde sunete într-adevăr înspăimântătoare".**

• Ministerul **de război face cunoscut ostașilor desconcentrați că „le este riguros interzis să mai îmbrace uniforma militară. Acei ce o posedă, proprietate sau cedată de unități prin desconcentrare, sunt obligați ca în termen de 30 de zile de la desconcentrare să o vopsească în culoarea hainelor civile. Desconcentraților care vor mai fi găsiți purtând uniformă militară li se va confisca uniforma și vor fi trimiși în judecata Curții Marțiale".**

Al. Rosetti — inedit

SCRISORILE LIMBII ROMÂNE

IOAN LĂCUSTĂ

Parcurgem, cu aceeași emoție, alte pagini din corespondența primită de Al. Rosetti (1895-1990) de la prieteni, colaboratori, discipoli din străinătate și păstrată acum în Colecțiile speciale ale Bibliotecii Naționale din București.

În numărul trecut, am prezentat câteva mărturii epistolare privind interesul și aprecierile de care se bucura activitatea științifică a savantului în cercurile intelectuale internaționale.

Mâhnit de soarta țării românești

Dar dialogul epistolar nu se limitează doar la sfera preocupărilor științifice. Dincolo de acestea, sunt pregnante ecourile evenimentelor politice care au marcat istoria deceniilor trei-patru ale acestui veac: pregătirea războiului, prigonirile rasiale, rapturile teritoriale din pământul românesc ș.a.

Astfel, la 14 august 1939, profesorul *Julien Bonfante* îi scria despre tristețea sa de a părăsi Europa, pentru a se stabili în S.U.A.

„Știți foarte bine că, prin educația mea și prin gusturile mele, eu aș prefera Europa, în general (Italia și Germania sunt excluse) și România în particular, în locul Americii, fie de Nord, fie de Sud; de aceea am rezistat în Spania cât am putut. Dar dv. știți care este situația mea, și care este situația Europei în general pentru un italian eretic („Héterodoxe" în original). Dar, vă repet, că eu plec cu speranța fermă de a reveni și, dacă este posibil, în țara dv. Poate că, în câteva luni, situația europeană va fi complet diferită".

De altfel, profesorul italian fusese invitat de Al. Rosetti să predea la Universitatea din Iași, „ofertă generoasă și propunere atât de flatantă pentru mine", scria Bonfante. În aceeași scrisoare îl felicita pe colegul său român pentru alegerea sa ca deputat, continuând: „Permiteți-mi de a vă spune cât de mult atitudinea înțeleaptă și curajoasă a țării dv. a umplut de admirație în aceste luni pe toți cei care iubesc libertatea popoarelor. Sunt alături de țara dv., pe care o consider deja un pic a mea, din toată inima și cu toate urările mele. Eu am făcut tot ceea ce am putut — desigur, puțin! — pentru a combate valul de opresiune care se întinde asupra Europei".

La 6 octombrie 1940, din New Jersey, S.U.A., unde preda în cadrul Departamentului de limbi și literaturi moderne al Universității Princeton, J. Bonfante scria la București: „Eu mă preocup din ce în ce mai mult de limba română, tare neglijată în S.U.A (pentru a nu spune ignorată) și poate voi face un curs de română în această iarnă (câțiva studenți mi l-au cerut).

Inutil de a vă spune dragă domnule — continuă J. Bonfante — cât sunt de mâhnit de soarta țării dv. nefericite, atât de nobilă și de străveche. Dar atât cât vă va rămâne un fragment de țară, veți ști să o faceți mare prin munca dv; în așteptarea zilei resurecției, care nu poate întârzia, rămân al dv. prieten".

Pacea interioară și exterioară

Sub semnul unei lungi și trainice prietenii s-a desfășurat corespondența cu *Roman Jakobson* (1896-1982), unul dintre întemeietorii fonologiei, fondator, alături de prințul N.S. Trubetzkoy, al Cercului lingvistic de la Praga. De origine rusă, R. Jakobson a pribegit în Cehoslovacia, unde s-a și căsătorit, apoi s-a stabilit în S.U.A., fiind profesor la celebra Universitate Harvard.

Într-o scrisoare din 24 februarie 1940, îi adresa prietenului său de la București „o mare rugăminte: sora soției mele, născută Vera Pirkova, și soțul ei, dr. Jaromir Basch,

au venit la începutul acestei luni la București, după ce au suferit teribil la Praga. Ei sunt cu cei doi copii mici ai lor, nu cunosc pe nimeni la București și îmi imaginez că sfaturile dv. sau cuvintele de încurajare ar putea însemna ceva pentru ei în această situație.

Mi-am permis să vă numesc, pe dv. și pe dl. Graur, în scrisoarea pe care le-o voi scrie, și vă voi fi infinit de recunoscător dacă dv. ați avea bunăvoința ca, în numele prieteniei noastre, să-i sprijiniți puțin în primii lor pași în România. Aceștia sunt oameni foarte curajoși, cei care împreună cu prietenii noștri Brøndal [lingvistul danez *Viggo Brøndal*, 1887-1942, legat de asemenea printr-o caldă prietenie de Al. Rosetti, exprimată și în bogata corespondență dintre ei] mi-au salvat viața în urmă cu un an.

N-aș vrea să vă împovărez, dar timpurile sunt foarte dure. Sperăm că măcar frumoasa dv. țară și țările scandinave vor fi scutite de uraganul de acum".

Dar, în aprigul an 1940, nici România, nici țările nordice, nici alte state n-au fost ocolite de uraganul pustiitor. Printre ele și Franța, invadată de hitleriști, în iunie acel an.

La 21 august 1940 — deci la aproape două luni după ce Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herței fuseseră luate de U.R.S.S. — din Clermont-Ferrand, prof. *Boris O. Unbegaun* scria: „Țara dv. trece acum printr-o dură încercare. Sper că va ieși cu cât mai puține pierderi posibile.

Aici, la Clermont, noi n-am avut de suferit din urma celei de-a treia cuceriri a Galiei. Au fost câteva alarme, D.C.A. [antiaeriană] a tras, dar nici o bombă n-a căzut peste orașul nostru. Clermont a fost ocupat de germani în timp de opt zile".

Tot în acel an 1940, la 28 septembrie, la aproape o lună după răpirea Nord-Vestului Transilvaniei de către Ungaria horthystă, din Amsterdam, profesorul *Marius Volkoff*, de la seminarul de limbi romanice al Universității din acest oraș, îi scria (în românește) lui Al. Rosetti: „Împrejurările n-au fost prielnice pentru o corespondență regulată, nici la d-voastră, nici la noi, de aceea vă mulțumesc cam târziu pentru frumoasa ediție a doua a *Istoriei limbii române* [vol.] I.

Mi-ați făcut o mare plăcere gândindu-vă la mine! Tocmai în timpurile acestea munca spiritului e o mare consolație și o carte însemnată ca a d-voastră e un cadou plăcut!" Profesorul olandez solicita, totodată, un serviciu: „Am în România un prieten foarte bun, colegul nostru E. Petrovici, din Cluj. Ați putea să-mi găsiți noua lui adresă? Aș fi fericit să-i scriu câteva rânduri tocmai acuma. Am studiat și eu la Cluj...".

O scrisoare trimisă la 24 decembrie 1940 de un alt eminent lingvist al acestui veac, *Leo Spitzer* (1887-1960), de origine austriac, emigrat în Turcia și apoi în S.U.A., profesor la Universitatea John Hopkins, din Baltimore, Maryland, creatorul stilisticii literare pe baze lingvistice, conține un delicat mesaj de solidaritate umană. După cum se știe, la 14 septembrie 1940, printr-un decret regal, România a fost proclamată „stat național-legionar", Ion Antonescu guvernând împreună cu Horia Sima. Prigoana evreilor era tolerată de autorități. În aceste condiții, L. Spitzer își oferă serviciile spre a-l ajuta pe Al. Graur să părăsească România. „Noi — scrie el — urmărim în gazete cu interes și durere suferințele României și îi dorim țării voastre pacea interioară și exterioară. Dacă, prin împrejurări care nu pot fi prevăzute, dl. Graur sau dv. doriți să mă cunoașteți personal *aici*, spuneți-mi un cuvânt și eu îmi voi aminti întotdeauna de prietenii și camarazii mei. Situația aici este departe de a fi avantajoasă, dar în ansamblu există interes pentru știință peste tot. I-am scris același lucru d-lui [Iorgu] Iordan."

Câteva tone de cărbuni...

Un alt mare lingvist al secolului, *Louis Hjelmslev* (1899-1965), conducătorul Cercului lingvistic de la Copenhaga, creatorul glosematicii (variantă a lingvisticii structuraliste, care operează în semantică cu instrumentele pozitivismului logic) își felicita colegul român pentru că, în vremuri grele de război, nu își abandonase activitatea științifică. „Ați avut —scria Hjelmslev la 2 iulie 1942 — marea bunăvoință de a-mi trimite, cu dedicația dv., al patrulea volum din *Istoria limbii române* a dv. din care ați trimis altădată cel de-al treilea volum pentru *Acta Lingvistica* [buletinul Cercului lingvistic de la Copenhaga]. Vă mulțumesc din toată inima și vă felicit pentru această mare operă, pe care ați publicat-o chiar în aceste timpuri dificile și din multe puncte de vedere descurajante".

Războiul este prezent și într-o scrisoare a profesorului *H. Kuen*, din Erlangen, care, la 29 august 1943, scria (în românește): „[Orașul] e mic, dar plăcut, nu pierzi vreme cu mari distanțe ale orașului mare, pădurea e aproape și seara, dacă deschizi fereastra, vântul îți aduce mirosul pinilor. Iar dacă ai dor de oraș mare, la Erlangen ai aproape și pe acesta, n-ai decât să te duci la Nürnberg, unde ajungi într-o jumătate de ceas, cu tren sau cu autobuz. Păcat că orașul acesta atât de frumos a pierdut mult prin bombardamentele cele din urmă".

La cursurile sale, la „două duzine" de studenți, „aproape numai studente, firește, căci cea mai mare parte din studenți sunt soldați".

Alte și alte mărturii vin să întregească ansamblul relațiilor complexe pe care profesorul Rosetti, le-a întreținut cu colegii și colaboratorii săi de peste hotare în anii grei ai războiului.

Există, astfel, câteva scri-

Al. Rosetti în 1975 în biroul său din str. Dionisie Lupu nr. 56 (stânga) și împreună cu Roman Jakobson, la Casa oamenilor de știință, în 1958

sori de la profesorul croat *Petar Skok*, de o caldă afecțiune. O mărturie mai târzie conține explicația acestor sentimente. Într-o scrisoare din 30 decembrie 1965, cercetătorul Valentin Tr. Chelaru își amintea despre profesorul din Zagreb.

„Am regretat adânc moartea timpurie a acestui bun prieten al poporului român. După cum vă scriam la acea dată (1942-1946), Petar Skok v-a păstrat o deosebită prețuire și recunoștință pentru tot ce ați făcut în timpul războiului, ajutându-l. Condițiile mizere în care se găsea savantul croat, dat afară de la Universitate de către hitleriști, au fost oarecum îmbunătățite, asigurându-i cele câteva tone de cărbuni, sau aducându-i câte o ladă de alimente trimise de Dv. din țară. (Situație care, la un moment dat, nu a plăcut unor cercuri oficiale.)

Am regretat că, după eliberarea țărilor de sub jugul fascist, nu s-a putut realiza vizita lui Petar Skok în țară pentru a ține cele trei comunicări despre limba română: la Academie, la Universitate și la Societatea de lingvistică. Proiectul Dv. devenise, datorită unor noi împrejurări, inactual. Nu pot uita cât de emoționat era Petar Skok când i-am citit scrisoarea Dv. în care vă exprima bucuria de a-l avea oaspete la București. Scrisoarea începe cu aceste cuvinte: «În sfârșit, am scăpat de iadul fascist!»

Regretatul Tudor Vianu, acest delicat om de știință, care l-a vizitat pe Petar Skok, în perioada când era ambasador la Belgrad, a ținut, de fiecare dată, să-mi transmită bunele cuvinte spuse de Petar Skok, mai ales, când, la un moment dat, a încetat corespondența mea cu ilustrul savant".

Un alt învățat din Belgrad, prof. dr. *Hernik Basici*, după ce mulțumea pentru cărțile trimise de Al. Rosetti, evoca, la 22 iunie 1946, tragedia conflagrației: „Războiul m-a încercat dureros. În prima zi de bombardament, casa mea a fost arsă până în temelii. Biblioteca mea nu mai există. Soldații germani au pus mâna pe cărțile și mobilele Seminarului albanez."

După război, legăturile sunt reluate în noile condiții prin care trecea România, profesorul Rosetti continuând să întrețină aceeași complexă și largă arie de relații de colaborare și prietenie, cu vastă deschidere internațională.

La 15 martie 1946, *B.O. Unbegaun* îi scria din Strasbourg, unde revenise la catedra sa de la Universitate. „Văd că toți colaboratorii și prietenii dv. sunt sănătoși și teferi — și aceasta este esențial. Deci, se înhamă din nou la treabă. Dv., de altfel, n-ați contenit niciodată. Cât despre mine, am unele dificultăți în a reveni la lucru, după 18 luni pe care le-am trecut în închisoare și la Buchenwald. Dar acum începe să meargă din nou, chiar dacă din când în când nervii lasă de dorit".

Tot în acea lună, la 26 martie 1946, din Copenhaga, *Louis Hjelmslev* îi mărturisea că este „foarte fericit de a ști că dv. și colegii sunteți ieșiți sănătoși și teferi din învălmășeală și vă felicit că puteți să vă urmați munca, atât de rodnică pentru știința noastră".

Alte și alte scrisori din anii '50, '60, '70, aduc noi mărturii privind neobosita activitate a profesorului Rosetti (devenit academician în 1948), atât la catedră, la Institut, cât și pe plan științific internațional.

La 12 octombrie 1955, *Jindra Hušková*, de la catedra de romanistică a Universității din Bratislava, îi scria, în românește:

„Într-o enciclopedie românească am găsit alături de numele Dv. o dată — de 20 octombrie 1895 — care am reținut-o și pentru *Enciclopedia slovacă* — care însă nu-mi vine s-o verific... dar totuși... multe s-au scurs de când ascultam împreună cur-

surile de filologie ale Maestrului nostru... Vă felicit prin urmare din inimă — și este pentru ce: cred că puteți fi deplin mulțumit și satisfăcut de rezultatele muncii Dv. neobosite pe terenul științei românești și... vivant sequentes. În ceea ce privește pe mine aștept cu nerăbdare ediția Dv. de Caragiale și cartea Dv. despre limba literară; trebuie să vă mărturisesc că studiile Dv. din *Gazeta literară* le citesc cu mare nesaț și îmi sunt de mare ajutor pentru munca mea la amândouă facultăți (începând cu toamna aceasta trei cursuri de literatură română și la facultatea de filologie din Praga a Universității Carol).

Din Estonia, din Tartu, acad. prof. *Paul Ariste,* îi comunica colegului său de la București, tot în limba acestuia: „Stau în Cafea [cafenea] cu fostul discipol al Dv.; cu Gábor Bereczki. Noi vorbeam adeseori despre Dv. și despre operele Dv. Datorită amabilității Dv. — continuă P. Ariste — eu sunt singurul om în Estonia care am jurnalele Dv. *Bulletin Lingvistique*".

O altă mărturie vine din Berlin, de unde prof. dr. *Eugen Seidel,* cunoscător și el al limbii române, scria la 8 iunie 1959: „Cartea Dv. poștală m-a mișcat profund și îndrăznesc să vă exprim (încerc să exprim) mulțumirea mea pentru expresia sentimentelor neclintit prietenește ale Dv. față de mine. Cu tot regretul meu că nu v-am văzut decât o singură dată în *prima* mea patrie, am avut plăcerea să stau cu Dv. câteva ore. Trecând în revistă faptele petrecute în cei 20 ani, de când v-am cunoscut prima dată (Iași, 1938, casa Iordan) vă salut bucuros și vă mulțumesc pentru situația actuală (moralmente bună deși istovitoare în ce privește munca) care n-ar fi fost posibilă fără de Dv. — mai precis, fără de încrederea Dv. și sprijinul Dv. dat de atâtea ori."

Pur și simplu mare!

În același an, 1959, la 1 septembrie, *Ladislau Gáldi,* bun cunoscător al limbii și literaturii române, profesor la Budapesta, îi trimite celui care îl sprijinise, încă din anii '30, în cercetările sale în România, o lungă scrisoare, plină de căldură și admirație față de cele văzute în țară: „După întoarcerea noastră în Ungaria, țin să vă mulțumesc călduros pentru extrema amabilitate cu care ne-ați primit la București; deși petrecerea noastră în frumoasa dv. capitală a fost foarte scurtă, mie mi-ați făcut o plăcere și o cinste deosebită prin faptul că, revenind din Sinaia, mi-ați permis să ne vedem în mai multe rânduri.

Sunt într-adevăr încântat de călătoria ce-am făcut în România, continuă. L. Gáldi; am avut ocazia să mă inițiez la unele lucrări în curs în Institutul de Lingvistică, am făcut cercetări foarte utile pentru mine în Biblioteca Academiei, unde prof. Vianu m-a primit cu o prietenie într-adevăr mișcătoare (permițându-mi să lucrez — biblioteca fiind închisă până la 23 august — chiar în biroul său de director), și, în plus, mulțumită sprijinului atât de generos al Dv. pe lângă redacție rev. *Limba Română* am avut prilejul să-mi cumpăr o serie de cărți (ca bunăoară o nouă ediție critică a poeziilor lui Alexandrescu) care, fără îndoială, vor înlesni mult munca mea pe terenul studiilor eminesciene".

Iată și aceste rânduri trimise din Tübingen de savantul cu numele înscris pe primul loc în lingvistica mondială, *Eugen Coșeriu* (membru de onoare al Academiei Române, din 1992, membru de onoare al Fundației Culturale Române, din 1995), profesor la Seminarul de romanistică al Universității din Tübingen, care își exprima recunoștința pentru intervenția — reușită — a lui Al. Rosetti în acordarea titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din București: „16 aprilie 1971. Iubite Maestre. Am primit înștiințarea oficială, la care am și răspuns propunând prin solemnitatea publică diferite date în luna mai și la începutul lui iunie. Dar vreau să vă mulțumesc și Dv. personal, *mai ales Dv.*, pentru tot ce-ați făcut și pentru nemărginita și nobila Dv. generozitate: și de data asta ați fost, ca totdeauna, pur și simplu *mare*. Asemenea lucruri nu se uită — și nu se vor uita!"

Într-adevăr, generozitatea, bunătatea, spiritul deschis al celui ce a fost Al. Rosetti nu au fost și nu pot fi uitate. ■

Împreună cu fiul său, arhitectul Gheorghe Rosetti, în 1982

O NOUĂ FILĂ ÎN DOSARUL „CAZUL" AVRAMESCU

(Urmare din p. 14)

iar pe generalul Avramescu Gheorghe îl caracterizează ca fiind adept convins al alianței și al prieteniei cu Germania și ca „fiind foarte mult stimat de ofițerii germani".

3. De asemenea, din memoriul său calificativ mai rezultă că, în anii 1918-1923, a fost șeful Biroului 2 informații și contrainformații la corpurile de armată nr. 2, 3 și 5 și la Comandamentul trupelor din est, precum și membru permanent în Consiliul de război al Corpului 5 armată, ocupându-se, în această perioadă, de culegerea de informații cu privire la statul sovietic și de descoperirea organizațiilor bolșevice din interior, „cercetând multe cazuri de instigatori, socialiști și bolșevici".

4. Despre fostul general de armată Avramescu Gheorghe nu se mai cunoaște nimic de la data arestării sale de pe front.

Soția sa, arestată odată cu el, a fost repatriată în ianuarie 1956 din U.R.S.S., unde declară că a fost internată în diferite lagăre și că nu știe nimic despre soțul ei.

Din cele raportate mai sus rezultă că, în conformitate cu prevederile legilor în vigoare, fostul general de armată Avramescu Gheorghe nu are dreptul la pensie și nici urmașii nu au acest drept de pe urma sa.

Propun a aproba să se comunice soției sale că nu are dreptul să primească pensie de pe urma soțului.

Anexez[1]:

— raportul șefului Direcției financiare nr. 040664/1956,

— adresa nr. 00622838/1956 a șefului Direcției de contrainformații militare,

— un extras din Jurnalul de operații al Armatei a 4-a.

Șeful Direcției Cadrelor Forțelor Armate
General-maior
Constantin Ionescu

Șeful Secției Mobilizare
Lt. col. Comandia Cristache. ■

[1] Primele două documente nu se află în dosarul consultat de noi *Ș.P.*

COPERTELE

①④ Domnitorul Moldovei, Mihail Sturdza (1834-1849), și stema sa oficială **(coperta 1)**, desenată, alături de cea a rudei sale, Ioniță Sandu Sturdza, primul domn pământean al Moldovei după 1821, pe arborele genealogic al familiei, redactat de o comisie condusă de Gheorghe Asachi și tipărit în 1842 (detaliu, **coperta 4) (O personalitate controversată...,** p. 37).

② Principală reședință a Imperiului franc al lui Carol cel Mare, Aachen (Aix-la-Chapelle), azi oraș în landul Renania de Nord-Westfalia, a fost un veritabil focar artistic al epocii carolingiene, de care sunt direct sau indirect legate numele lui Carol Temerarul **(jos** — un tablou executat pentru el, reprezentând o căsătorie la Curtea din Bourgogne) și Carol cel Pleșuv **(sus** — miniatură din celebra sa **Biblie) (La Aachen, pe urmele Europei unite,** p. 87).

PLANSELE

①②③④ Imagini-document din Bucureștii anilor interbelici.
Planșa Banca Națională **(sus),** elegantele vremii la cursele de pe hipodromul Băneasa **(stânga jos)** și antren la restaurantul „Flora". **Planșa** Aleea Patriarhiei **(sus)** și Universitatea. **Planșa** Piața Lascăr Catargiu, actualmente Romană **(sus)** și strada Gabroveni. **Planșa** Fundația Dalles **(sus)** și la cârciumă, la „Mandravela"

Album istoric bucureștean

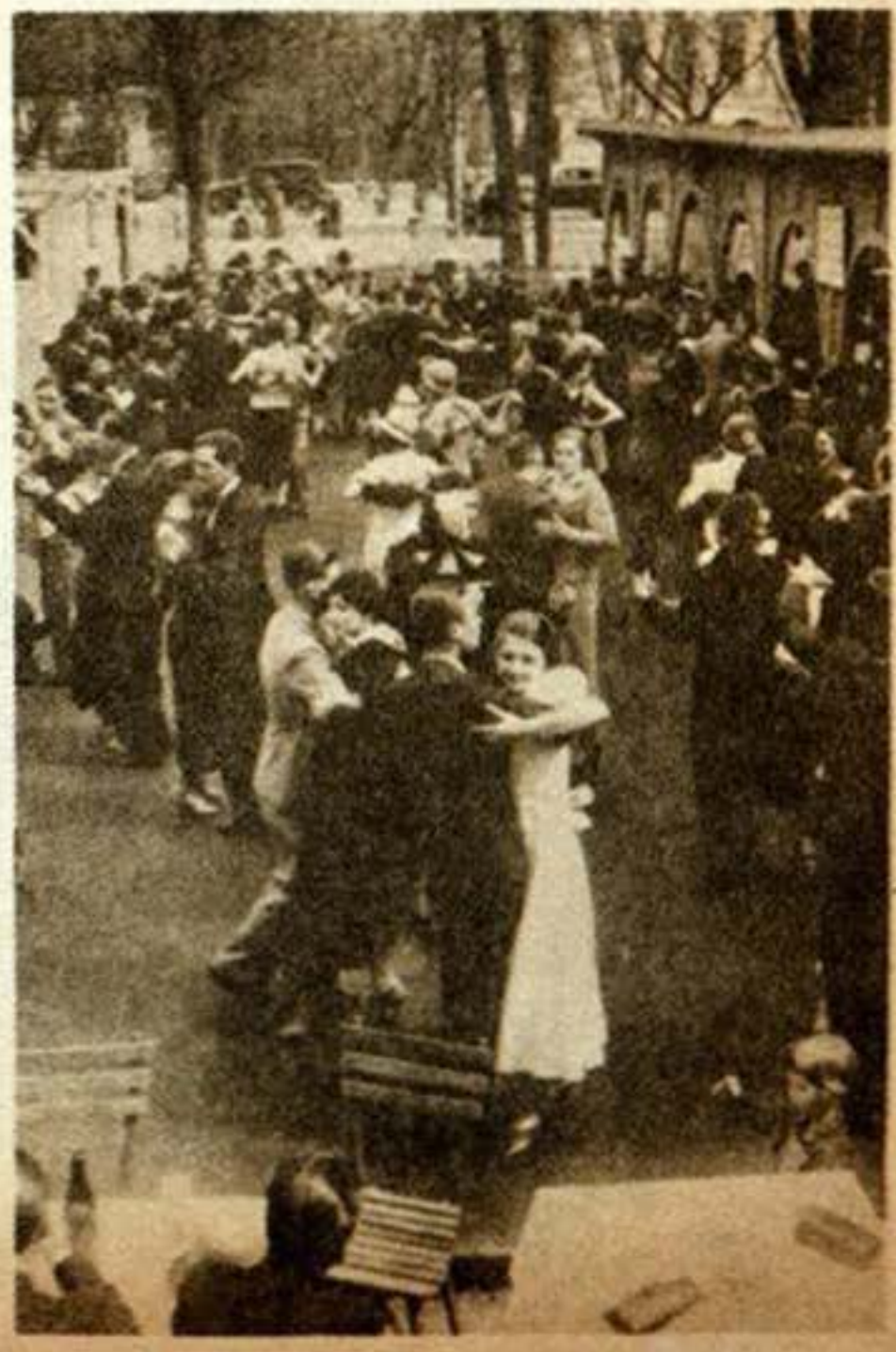

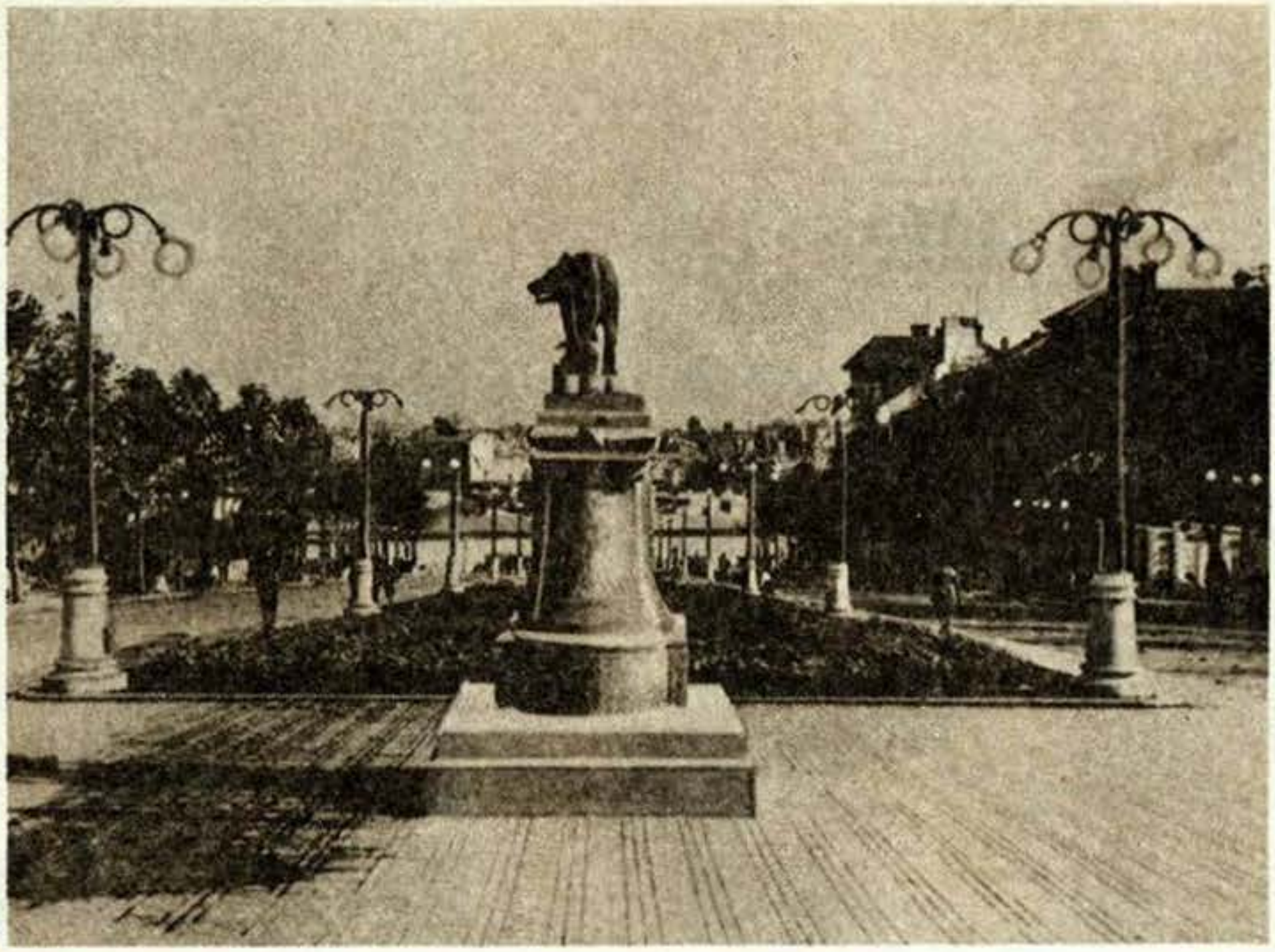

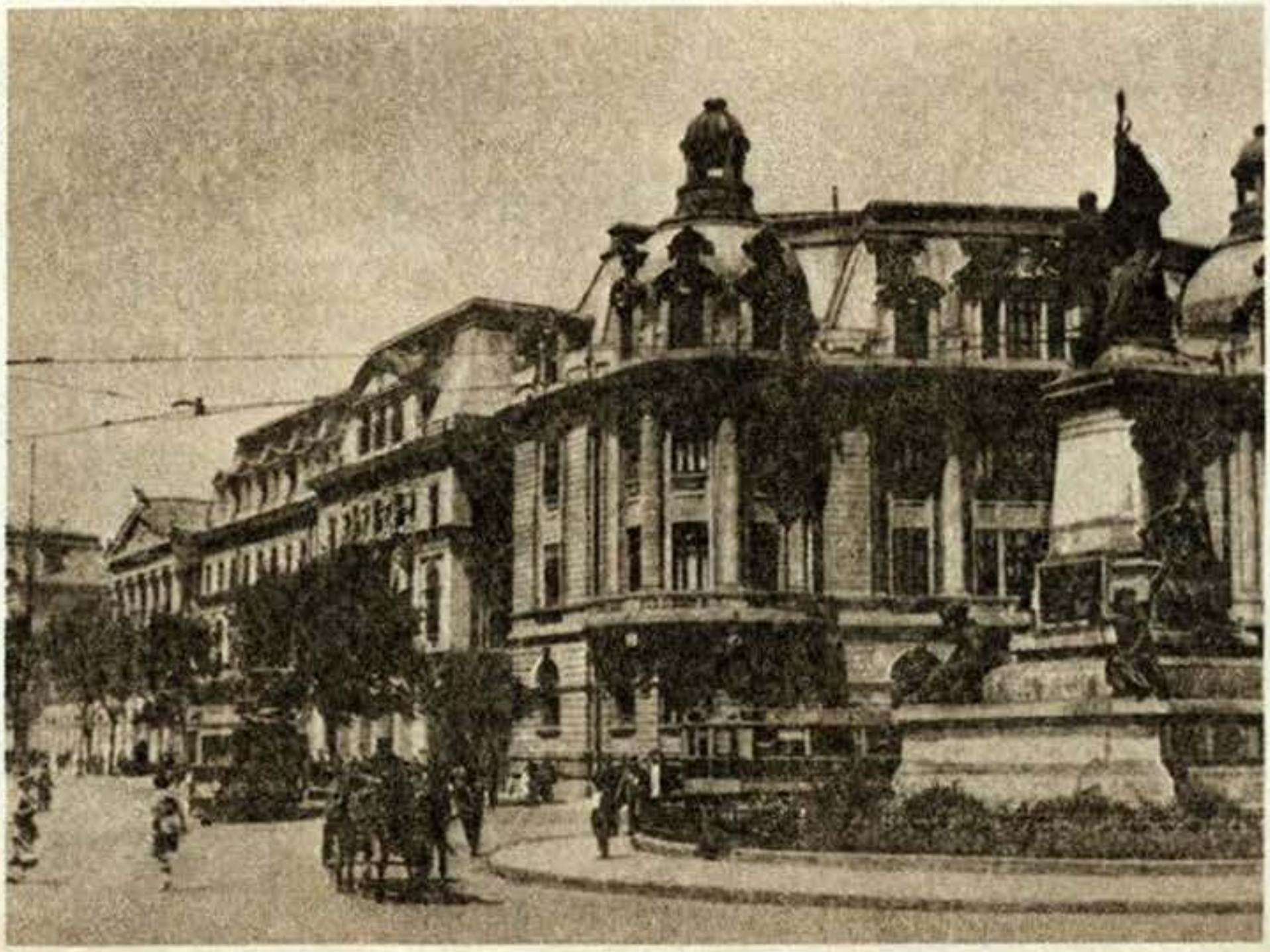

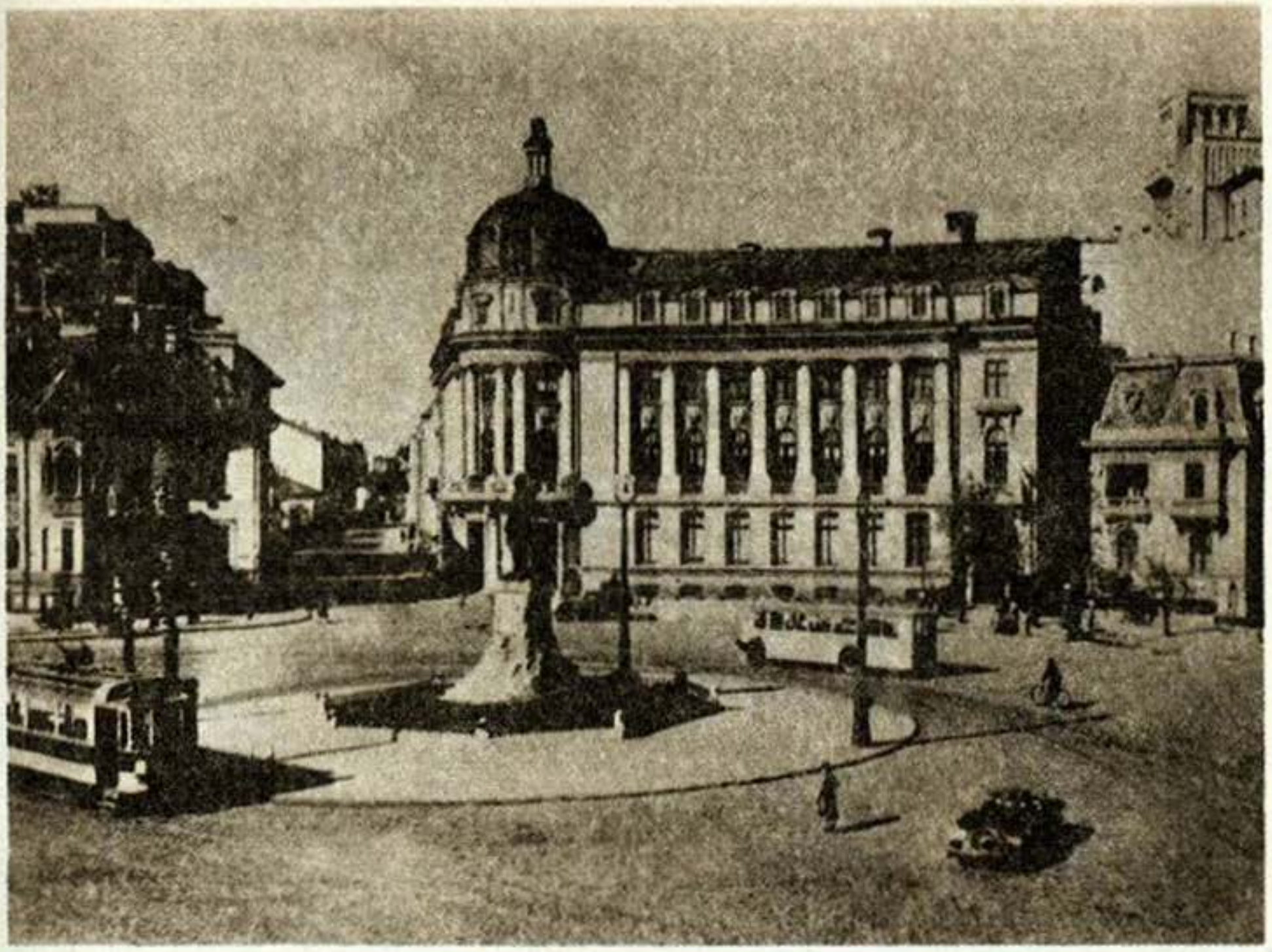

UL GENERAL
ICO'
S-IMPORT DIRECT

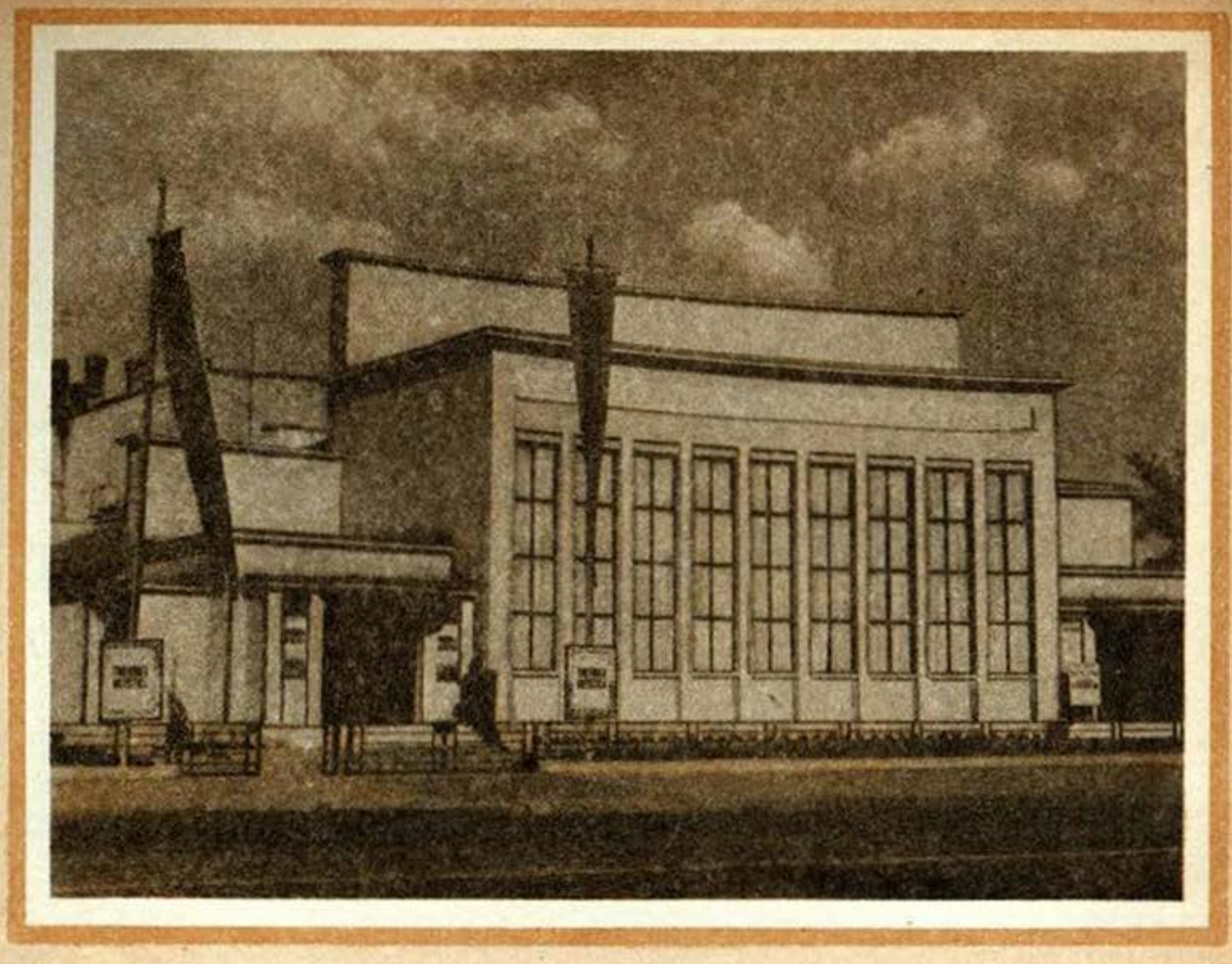

Istoria civilizaţiei bancare românești

LEGENDELE BĂTRÂNEI DOAMNE...

„Astăzi, în a douăsprezecea zi a lui iulie [a] anului una mie opt sute optzeci și patru al Erei creștine, supt domnia Maiestăților Lor Regelui Carol I *și* Reginei Elisabeta *fiind președinte de Consiliu și ministru de interne* Ion C. Brătianu, *miniștrii:* Dimitrie Sturdza, George Chițu, Ion I. Câmpineanu, George Lecca, *generalul* Ștefan Fălcoianu, *generalul* Nicolae Dabija *și* Nicolae Voinov, *locțiitor de guvernator al băncii:* Anton Carp, *directori:* Dimitrie Bilcescu, Eugeniu Carada, Emil Costinescu, I.Pr. Dimitrescu *și* Theodor Ștefănescu, *cenzori: președinte:* Menelas Ghermani; *membrii:* C. Angelescu, Al. Băicoianu, I.I. Câmpineanu, Ștefan Ioanide *și* Petre Stoicescu, *s-a pus temelia clădirei din București a* Băncii Naționale a României *dupe planurile desenate de arhitecții* Cassien Bernard *și* Albert Galleron *din Paris, revăzute și executate de* Nicolae Cerchez, *inginer-arhitect, director general al lucrărilor, asistat de* E. Băicoianu, *arhitect ajutor*".

Aşadar, ziua de 12 iulie 1884, consemnează un nou capitol în mitologia marilor zidiri românești. Pentru că, asemenea vechilor ctitorii voievodale ale evului mediu (Putna, Curtea de Argeș, Sinaia ș.a.) marile zidiri ale epocii moderne își au și ele aura lor mitică. Doar că legenda nu mai trebuie privită atât ca un izvor de stabilire a adevărului istoric, ci mai ales ca o formulă metaforică prin care contemporanii și urmașii și-au exprimat admirația pentru truda și măiestria ctitorilor.

În cazul Băncii Naționale a României, atât istoriografii cât și memorialiștii sunt unânimi în a-l considera pe Eugeniu Carada drept adevăratul „meșter Manole" al falnicei zidiri ce domină centrul Capitalei de 105 ani. Cu deosebirea că, celibatar convins fiind, el n-a avut o Ană pe care s-o zidească, s-a zidit pe el însuși. Cum? Vom vedea cu un alt prilej. Deocamdată, risipind aburii parfumați ai legendei, să răsfoim câteva dosare de arhivă încă nepublicate, spre a identifica temeiurile ei reale...

Bucureștii ce se duc

Era acesta titlul unei cărți din anii interbelici despre frumoasa noastră Capitală. L-am preluat pentru că el exprima o realitate ușor sesizabilă și la începutul deceniului nouă al secolului trecut și pentru că ne-am pus de multe ori întrebarea: cum privea bucureșteanul acelei vremi peisajul edilitar din imediata lui vecinătate? Cum sesiza el marea schimbare la față a unui oraș care, în numai câteva decenii, părăsise lentoarea și orizonturile amorțite de ritmurile orientale, parcurgând trepidant etapele către titlul de „micul Paris", pe care — cu surprindere și admirație — i l-au atribuit călătorii străini popositi pe malurile Dâmboviței?

Iată ce scria, în 1890, în jurnalul său, *inedit încă*, unul dintre contemporanii atenți cu lumea din jurul lor. Și dacă vom spune că numele său este Iancu Cerkez, constatăm că avea și motive speciale să fie atent. „Bucureștiul actual — scria el — e într-o stare de completă transformare, înfățișând cele mai numeroase contrasturi. A fost loc mult. Perimetrul [orașului] ar putea să conțină o populație înzecită... Fiecare s-a întins cât a vrut, a zidit cum i-a plăcut. Nici o regulă, nici o ordine... Nici o idee de artă, de gust, de arhitectură... Această stare însă tinde din ce în ce să dispară și de vreo paisprezece ani mai cu seamă îmbunătățirile și schimbările sunt imense. Au început să vie de prin școlile străine tineri arhitecți români și străini (francezi, vreo doi-trei), cu cunoștințe bune și cu gust. Cei mai cu vază actuali sunt Gotereau, Blanc, Mincu, *frații mei Grigore și Nicu* (care a zidit Ministerul de finanțe [cele două aripi ce încadrează fosta Casă Romanit și în care funcționează astăzi Muzeul colecțiilor de artă — *n.n.*] și diriguit lucrările Băncii Naționale după planurile lui Cassiu Bernard), Galleron, Montureanu, Beneș și alții...

Au venit mulțime de lucrători italieni, de când cu zidirea bisericii catolice Sfântul Iosif [în 1883]. Unii zidari, alții săpători [cioplitori] de piatră, alții lucrători în stuc și pardoseli cu mozaic. S-au deschis cariere de ciment și piatră în Prahova și Muscel. Crearea castelului regal de la Sinaia a dat gustul lucrărilor în stejar sculptat, al tavanurilor cu *moulure*, al vitraliilor colorate. De altă parte, *numeroasele instituții de credit care s-au format în intervalul acesta, precum Banca Națională, Creditul Urban, Societatea de construcții etc., ieftinind și înlesnind capitalurile, s-a dat un mare avânt construcțiilor. Se zidește pe capete în toate părțile... Strada Lipscani, numai prăvălii și contuaruri de schimb. În această stradă se află noua clădire a Băncii Naționale, până acum singura casă clădită toată în piatră (de Rusciuk)* [sublinierea noastră]..."

După cât se vede, transformarea era radicală, în primul rând una de mentalități. Privirea se îndrepta acum cu predilecție spre verticală, singura în stare să exprime idei și sentimente de demnitate și încredere, de mândrie. Și dacă ne amintim că în momentul în care s-a hotărât și legiferat înființarea noii instituții, aceste idei și sentimente fuseseră în primul rând invocate, ne putem lesne închipui că sediul ei trebuia să fie expresia lor materială.

Înălțimea era de domeniul aspirației, dar să vedem cum s-a procurat locul pe care să se materializeze ea. În arhiva Băncii Naționale întâlnim acest document:

„*Contract de vânzare*

Între administratorii Domeniilor și pădurilor statului de o parte, și guvernatorul Băncii Naționale a României autorizat de Consiliul d'administrație de altă parte, s-a convenit următoarele:

1. Noi administratorii Domeniilor și pădurilor statului transmitem Societății Banca Națională a României proprietatea de veci a imobilului statului numit Hanu Șerban-Vodă, situat în București și care se învecinește la răsărit cu strada Smârdan, la miază-zi cu strada Lipscanilor și la apus cu înfundătura și curtea proprietății maior Mișu și la miază-noapte cu proprietatea maior Mișu și a minorilor Alexandrescu.

2. Noi guvernatorul Băncii Naționale a României, autorizat de Consiliul d'administrație, în numele și pe seama Societății Băncii, cumpărăm de la stat imobilul descris mai sus și ne obligăm a plăti prețul cuvenit de lei opt sute de mii (800 000) fără o altă cheltuială de taxe de înregistrare, îndată ce Corpurile legiuitoare vor aproba această vânzare.

3. Banca Națională a României se obligă să respecte toate contractele de închiriere până la expirarea termenelor, fiind în drept însă a percepe chiriile cu începere de la 23 aprilie 1882.

4. Această convenţiune va avea puterea între părţile contractante numai în cazul când va fi aprobată de Corpurile legiuitoare în cursul sesiunii 1881-1882.

Făcut astăzi 3/15 noiembrie 1881".

Camera (la 21 ianuarie) și Senatul (la 1 februarie 1882) au aprobat proiectul de lege în baza căruia contractul încheiat între cele două părți putea intra în vigoare, legea fiind promulgată la 6 februarie 1882.

În același dosar al Arhivei B.N.R. am găsit și *Procesul-verbal de punere în posesie*, încheiat la 24 martie 1882 de către Nicolae Cerkez — inginer-arhitect al Administrației domeniilor și pădurilor statului și reprezentanții băncii, în persoanele guvernatorului I. Câmpineanu și a secretarului general al B.N.R., Anton Carp.

Neobositul Carada

Să mai lămurim dupa arhive câteva din tainele preistoriei construcţiei Palatului Băncii Naţionale.

În primăvara anului 1882, Eugeniu Carada se afla la Paris cu alte însărcinări din partea conducerii B.N.R. Profitând de ocazie, i-a întâlnit pe cunoscuţii arhitecţi francezi Cassien Bernard și Albert Galleron, cu care a încheiat un contract, aprobat de Consiliul de administraţie al B.N.R. la 31 martie 1882, prin care aceștia se angajau să execute un anteproiect al viitorului edificiu. Cei doi arhitecţi au lucrat cu conștiinciozitate și la 21 iunie același an, Consiliul de administraţie al B.N.R., „luând în examinare anteproiectele pentru edificarea localului Băncii Naţionale trimise de d-nii arhitecţi Cassien Bernard și Albert Galleron și observând raportul d-lor arhitecţi și ingineri Caputineanu, directorul Ministerului lucrărilor publice, Lecomte de Noüy, directorul lucrărilor de restauraţie la Mănăstirea Curtea de Argeș și C. Olănescu, inginer C.F.R., constituiţi în comisiune, admite ca facerea planului definitiv să fie încredinţată lui Bernard și Galleron".

Planurile definitive au fost predate de cei doi arhitecţi francezi la începutul lunii aprilie 1883. O nouă comisie, formată între alţii din ing. Gh. Duca, C. Olănescu, N. Cerkez ș.a., a fost însărcinată să-l studieze. La 27 octombrie 1883, E. Carada a propus următoarea notă Consiliului de administraţie, care a aprobat-o întocmai: „Construirea Băncii Naţionale a României se va face direct de către Administraţiunea băncii, sub conducerea unui arhitect român, putându-se da în întreprindere lucrările parţiale după specialităţi. Dl. N. Cerkez este numit arhitect primar al construcţiunii, cu obligaţiunea de a supune aprobării băncii numirea ajutoarelor de care va avea trebuinţă în execuţiune".

Ulterior, Consiliul de administraţie al B.N.R. a aprobat propunerea lui N. Cerkez de a-și lua ca ajutor pe arhitectul C. Băicoianu.

Lucrările propriu-zise, cum am văzut, au început la 12 iulie 1884 și s-au încheiat în iunie 1890, când toate serviciile băncii s-au putut muta în noul sediu (clădirea Creditului Funciar Rural din fosta stradă Colţei, în care B.N.R. își începuse activitatea în decembrie 1880, rămânând o amintire).

Ne-am putea opri aici. Ne e teamă însă că mulţi dintre cititori vor cădea pradă confuziei. Actualul sediu central al Băncii Naţionale a României nu este unul și același lucru cu palatul construit în perioada 1884-1890. Sediul *vechi, istoric*, cu faţadele și intrarea desfășurate pe strada Lipscani, a rămas până în zilele noastre cel mai vast sediu de bancă din ţară. El a fost completat însă, în anii din preajma ultimului război mondial, cu o aripă nouă, având faţada orientată spre strada Doamnei. Această aripă — operă a arhitectului român Radu Dudescu — este impusă privirii de monumentalele ei trepte de granit și coloanele corintice readuse în actualitate de arhitectura interbelică italiană. După etatizare și apoi naţionalizarea din 1947-1948, această latură a Palatului B.N.R. a fost rechiziţionată de autorităţile comuniste pentru a adăposti, timp de patru decenii, Ministerul finanţelor. ■

Cristian PĂUNESCU,
Marian ȘTEFAN

Nu numai Armand,

ci şi Barbu Călinescu era ameninţat

Asasinarea lui Armand Călinescu, în septembrie 1939, de un grup de legionari *(Magazin istoric,* nr.9/1995) s-a săvârşit la capătul unor îndelungi pregătiri pe care Legiunea le făcuse pentru înlăturarea celui care era un hotărât adversar al ei.

Lichidarea fizică a lui Armand Călinescu legionarii o pregăteau încă din toamna lui 1938. Documente provenite de la organele de ordine ale vremii— intrate recent în colecţiile Arhivelor Statului din Bucureşti, prin preluarea lor de la fosta arhivă a Securităţii — aduc noi informaţii despre felul în care legionarii ameninţau viaţa ministrului de interne (ulterior prim-ministru, din martie 1939). Astfel, numai într-o săptămână de la începutul lunii octombrie 1938, erau semnalate în felurite colţuri ale ţării manifeste răspândite de legionari, incitând la dezordine şi atacându-l pe Armand Călinescu.

Într-un comunicat al Direcţiunii poliţiei de siguranţă din cadrul Direcţiei generale a poliţiei, la 4 octombrie se menţiona: „Suntem informaţi că centrala organizaţiei legionare ar fi dat ordin tuturor membrilor să fie gata în orice moment pentru a da o lovitură de stat sau de a provoca revoluţie, dacă nu vor reuşi să obţină puterea în alt mod.

Legionarii — continuă documentul — intenţionau în cazul când Germania ar fi declarat război Franţei sau Cehoslovaciei să ceară demisia guvernului sau să provoace revoluţie."

Patru zile mai târziu, la 8 octombrie, Inspectoratul regional de poliţie Cernăuţi transmitea superiorilor săi de la Bucureşti: „Organizaţiunea centrală legionară din Bucureşti a trimis pentru a fi răspândit în regiune un manifest multiplicat la ciclostil şi semnat Vasile Cristescu, preot I. Dumitrescu Borşa şi Ion Victor Vojen şi intitulat *Români* în care se arată că guvernul d-lui Armand Călinescu şi-a luat anumite angajamente faţă de Rusia Sovietică, care indică antrenarea României într-un război alături de ea.

Manifestul arată că aceste angajamente constituie un act de nebunie care echivalează cu sinuciderea noastră naţională. Manifestul termină astfel: dacă peste interesele ţării presiunea judeo-masoneriei va determina România să intre în război alături de soviete declarăm, oricâte mitraliere ne vor secera, că se vor găsi atâţia din noi care să răzbune această groaznică crimă în contra patriei noastre".

Astfel de manifeste mai erau semnalate atât în Capitală, cât şi la Iaşi, Oradea, Chişinău, Tighina, Bălţi, Constanţa, Galaţi, Craiova, Alba Iulia, Timişoara, Focşani, Ploieşti, Câmpulung Moldovenesc, Turnu Măgurele etc.

„Legionarii— se menţiona într-o notă din 11 octombrie 1938 a Inspectoratului de poliţie Cluj — continuând activitatea lor răspândesc manifeste întrebuinţând în ultimul timp un sistem de a le introduce în cutiile poştale fără plicuri şi fără adresă, ci numai manifestul pe jumătate de coală strânsă în patru, luând astfel forma plicului.

Astfel la Cluj în asemenea condiţiuni au fost găsite un stoc de manifeste cu instrucţiuni pentru legionari în cazul când ar izbucni războiul, atacând pe d. ministru Călinescu, pe care-l consideră agentul internaţionalei comuniste".

Dar nu numai Armand Călinescu era ameninţat, ci şi fiul acestuia, Barbu, elev la Liceul Lazăr. Astfel, în aceeaşi săptămână din octombrie 1938, legionarii puneau la cale răpirea acestuia, cum consemnează o notă a Siguranţei.

„Echipa legionară însărcinată să răpească pe fiul d-lui ministru de interne a luat contact ieri 7 octombrie cu şeful frăţiei de cruce al liceului, de la care a primit un raport detaliat asupra orelor când Barbu Călinescu vine şi pleacă de la şcoală, precum şi asupra relaţiilor cu ceilalţi colegi.

În cursul zilei de astăzi sau mâine, echipa va obţine de la delegatul frăţiei de cruce un plan detaliat al liceului cu dispozitivul tuturor încăperilor, a ieşirilor principale şi de serviciu. Pe baza acestor date se va organiza în detaliu operaţia răpirii şi a rolului fiecărui membru din echipă.

Între timp se procedează la recrutarea mai multor grupe de studenţi şi elevi exmatriculaţi, cari, sub pretextul unei manifestaţii zgomotoase în stradă, să atragă forţele poliţieneşti şi atenţiunea publicului în timp ce fiul d-lui ministru ar fi răpit".

Planul n-a putut fi îndeplinit. Fiul, Barbu, a luat calea pribegiei, stabilindu-se în Anglia, unde şi-a continuat şi desăvârşit studiile şi unde trăieşte şi în prezent.

L. IOAN

O PERSONALITATE CONTROVERSATĂ A ISTORIEI NOASTRE

MODERNE:

DOMNITORUL MIHAIL STURDZA

Acad. GHEORGHE PLATON

Nici una dintre personalităţile istoriei noastre, poate, nu a fost atât de constant zugrăvită în culorile sumbre care însoţesc portretul moral al lui Mihail Sturdza, domnul regulamentar al Moldovei (1834-1849). Înainte încă de a lua frânele puterii, Mihail Sturdza — considera un contemporan — „era sufletul cel mai negru şi mai infam".

I s-au recunoscut şi o sumă de calităţi: inteligenţa superioară, spiritul fin, strălucitor prin cunoştinţele sale variate, memoria prodigioasă, seducţia conversaţiei, stăpânirea perfectă a unor limbi străine (franceza şi greaca), talentele de administrator şi de bun gospodar, cunoaşterea legilor şi a trebilor financiare ş.a., care-i confereau, pe drept, atributul de „fenix printre contemporanii săi". Aceştia, fără excepţie aproape, l-au acuzat însă că, manifestând o lipsă de scrupule fără egal, şi-a pus toate aceste remarcabile calităţi în slujba pasiunilor şi a viciilor care l-au dominat, în serviciul ambiţiei sale nemăsurate, a poftei nelimitate de îmbogăţire. Rolul nefast jucat în revoluţia de la 1848 şi candidatura nefericită la tronul Moldovei în 1859 — când opinia publică românească l-a situat în rândul strigoilor, **care reprezentau lumea veche — i-au pecetluit definitiv destinul. A rămas în istorie împovărat de propriile sale păcate, dar şi de cele ale epocii în care a guvernat.**

Stemele a 13 judeţe din Moldova, din vremea lui Mihail Vodă

„În ceea ce mă priveşte, patria mea este şi trebuie să-mi fie la fel de mare cum este Austria pentru un austriac şi Rusia pentru un rus".

Copleşit de invective

Nicolae Suţu ni-l prezintă ca fiind egoist, lipsit de scrupule şi de simţ moral, josnic, capabil de orice în îndeplinirea obiectivelor pe care le urmărea, în lupta cu adversarii, în persecuţiile şi în răzbunarea sa. Pentru a-şi spori averea, a făcut trafic cu tot ceea ce mijloacele şi situaţia i-au îngăduit: a vândut locurile în administraţie, rangurile boiereşti, dreptatea în procese, şi-a rotunjit domeniile prin rapt, prin schimburi, donaţii sau moşteniri ilegale, şi-a însuşit excedentele vistieriei, a fost judecător şi parte în procesele intentate vecinilor săi, subsumând legile intereselor sale; raptul a fost ridicat la rangul de principiu. Stăpânit de zgârcenie şi de cupiditate, a pus la ordinea zilei venalitatea şi corupţia, pe care le-a introdus în toate afacerile, în toate categoriile de slujbe.

Pentru a neutraliza supravegherea inoportună a consulilor Rusiei, nu a neglijat nici un mijloc ca să le submineze influenţa şi autoritatea: s-a apropiat de consulul Franţei şi a măgulit aspiraţiile tineretului, pe care era departe de a le împărtăşi, prezentând influenţa rusă drept un obstacol pe care ar fi dorit să-l înlăture. „Asemenea defecte la un individ situat în fruntea conducerii — nota N. Suţu — nu au putut câtuşi de puţin să fie compensate de calităţile sale, oricât de strălucite ar fi fost acestea. În scurt — încheia logofătul — spiritul public a fost pervertit, societatea demoralizată, alunecarea spre prăpastie ireversibilă".

Limpede îngroşate de considerente personale, păcatele domnului sunt, dacă nu la fel de metodic, cel puţin cu aceeaşi virulenţă dezvăluite în cunoscutul document intitulat *Moldavie, Michel Stourdza et son administration* (Moldova, Mihail Sturdza şi administraţia sa) apărut în 1846 şi atribuit lui Grigore Alex. Ghica, viitorul domnitor

Alexandru Scarlat Sturdza, vărul domnului moldovean, plecat în exil pe când avea un an de zile şi ajuns consilier în Ministerul de externe ţarist

de după convenţia de la Balta-Liman. Sturdza era învinuit că a falsificat principiile Regulamentului organic, folosind legiuirea în scopul legitimării actelor arbitrare ale administraţiei sale.

Consemnate fragmentar în numeroasele documente redactate de boierii opoziţionişti şi înaintate celor două curţi — protectoare şi suzerană — sau în alte scrieri sau documente ale timpului, relele şi abuzurile guvernării lui Mihail Sturdza sunt pe larg înfăţişate şi judecate, în multiplele lor consecinţe negative, în cursul anului 1848, mai cu seamă după evenimentele din martie. Broşurile *În numele Moldovei, al omenirii şi al lui Dumnezeu*, al cărei autor este Vasile Alecsandri, *Mihail Sturdza, Partida naţională şi Comisia, Proclamaţia partidului naţional din Moldova către Români* şi *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, redactată de Mihai Kogălniceanu, sunt semnificative în acest sens. Mihail Sturdza era atacat cu o neobişnuită violenţă. Asemuit cu o „maşină a iadului", era considerat drept „duşmanul cel mai aprig al naţiei", care „nu respectează nici patrie nici omenire, nici Dumnezeu, stăpânit de nesaţiul iubirii de argint, înarmat cu otrava corumperii, stinge simţurile de omenie şi de cinste în inimile supuşilor, degradează caracterul naţiei, îl compromentează în ochii Europei, vinde drepturile patriei, a ţintit, neostenit, la dărâmarea naţiei". Era asemuit cu o „fiară încoronată care suge sângele cel mai bun al ţării", cu „un vampir care a călcat toate instituţiile ţării", care şi-a întemeiat puterea pe „corupţia şi sărăcia obştei", care a făcut din popor „o gloată bună numai de a-i umple lăzile cu bani... o turmă de oi bună de tuns până la sânge", care „a împins fără milă ţara în prăpastie" ş.a.

Această condamnare *oficială*, rostită de conducătorii revoluţiei româneşti din Moldova (care opuneau practicilor domnitorului obiectivele regenerării) formulată înainte ca Memoriile lui N. Suţu să fi văzut lumina tiparului, a servit drept material principal pentru creionarea imaginii pe care posteritatea şi-a format-o asupra domnitorului regulamentar al Moldovei.

Cu scopul „de a-şi pune viitorul la adăpost de orice atingere", după expresia lui N. Suţu, în cursul domniei, Mihail Sturdza a publicat numeroase acte oficiale, care reflectă activitatea sa în diversele domenii ale vieţii publice. De asemenea, aşa cum se pare, tot din inspiraţia sa, a apărut, în 1856, la Paris, broşura *Quinze années d'administration en Moldavie*, în care sunt apreciate, laudativ, calităţile sale de excelent administrator.

Un alt reprezentant al familiei, Alexandru A.C. Sturdza, i-a consacrat o carte, în care domnitorul apare înzestrat cu toate virtuţile. Era înfăţişat ca reprezentând, *singur*, întreaga sa epocă, dând expresie aspiraţiilor acesteia. „Om de educaţie perfectă, de cultură intelectuală rafinată, om de stat în toată accepţiunea termenului, diplomat suplu, avizat şi prudent; ca suveran a practicat justiţia, calitate monarhică prin excelenţă; şi-a îndeplinit opera urmând, fără ezitare, calea pe care şi-a trasat-o. S-a străduit să pună pretutindeni ordine şi să dea fiecărui lucru girul cu-

răteniei morale. A dat coroanei prestigiu național. Opera sa a fost considerabilă și binefăcătoare. Retrăgându-se, știa că opera sa va supraviețui, că își va da roadele. A fost și a rămas în istorie reprezentantul, executorul ideilor timpului."

Adept al absolutismului luminat

Fără să considerăm necesar să stăruim aici asupra pozițiilor intermediare, am înfățișat doar atitudinile extreme, din care se desprinde, limpede, atât interesul personal sau de familie — ca în cazul lui N. Suțu sau în acela al lui Al. Sturdza — precum și rațiunile politice — în cazul fruntașilor patruzecioptiști — în creionarea, într-o anumită manieră, a personalității lui Mihail Sturdza. Istoriografia, și ea, nu a fost mai îngăduitoare. Cu excepția lui A.D. Xenopol, care-i judecă opera și-i apreciază personalitatea cu o rară moderație și comprehensiune, *viciile* guvernării lui Mihail Sturdza sunt aspru condamnate de N. Iorga, de pildă. Marele istoric ni-l înfățișează pe domnitorul regulamentar ca „un stăpânitor egoist, tiranic și lacom", dar înzestrat cu „o scânteietoare deșteptăciune, o ambiție care nu e fără noblețe, cu un spirit organizatoric superior".

Prezentarea domnitorului este contradictorie. Diabolizarea ostentativă a figurii și a personalității sale îi conferă dimensiuni ireale. Personajul depășește, parcă, limitele speței umane.

Contemporaneitatea are nevoie nu de reabilitarea lui Mihail Sturdza, ci de explicații care, depășind considerentele psihologice individuale, de natură să justifice fapte politice, să raporteze datele la sensul și conținutul epocii în care a trăit. Ceea ce ne propunem să realizăm în continuare.

Mihail Sturdza s-a născut la Iași, în 1794[1], într-o vreme în care Moldova, situată la granița celor trei imperii — otoman, țarist și habsburgic — simțea din plin presiunea militară și politică generată de schimbarea raportului de forțe în zonă. Nepot, prin mama sa, al domnitorului Callimachi, a primit o educație aleasă și o instrucție îngrijită, sub supravegherea abatelui Lhommé, emigrant francez. Ideologia sa s-a cristalizat în contact cu realitățile în mijlocul cărora a trăit și s-a format și, firește, în acord cu mediul căruia i-a aparținut. Totuși, Mihail Sturdza a fost un om deosebit, cu o inteligență superioară, pentru a fi rămas doar sclavul concepțiilor sale de clasă. Ideologia sa politică este rezultatul aprecierii și însușirii atent decantate a nevoilor societății în mijlocul căreia a trăit.

Ucenicia politică și-a făcut-o în preajma bunicului său, contribuind la elaborarea *Codului* care poartă numele domnitorului. Situația deosebită pe care o ocupă și în timpul administrației lui N. Suțu îi permite să se deprindă cu trebuințele statului și — ceea ce este mai important — îl ajută să se edifice asupra nevoilor societății românești, aflată la o răscruce a existenței sale. Experienței politice și priceperii adminis-

[1] În luna mai 1994, în organizarea domnului dr. Ștefan Sorin Gorovei, președintele Filialei Iași a Societății de Heraldică și Genealogie, s-au desfășurat lucrările unui Simpozion dedicat fostului domnitor al Moldovei, cu ocazia împlinirii a 200 ani de la nașterea sa. Au participat istorici români din țară și din străinătate cât și descendenți direcți ai lui Mihail Sturdza, primul domnitor regulamentar al Moldovei.

Interiorul capelei din Baden-Baden, cu cenotafurile domnului și soției sale (în stânga) și al fiului Mihail, mort de tânăr

trative li s-au adăugat, influențându-le, cultura solidă ce și-a însușit-o, cunoștințele întinse pe care le poseda. Vorbea și scria curent, cu eleganță și originalitate, în limbile greacă și franceză. Cunoștea latina, germana și rusa, citea și înțelegea în limbile italiană și engleză. Iubea cultura clasică; avea cunoștințe întinse de istorie și filozofie, de matematică, poseda spirit juridic, o rară facultate de a asimila, o memorie promptă și sigură, o rară întâlnită înclinație spre organizare și administrație modernă, facultăți ce și le va desăvârși în practica domniei de mai târziu.

Revoluția din 1821, efervescența politică națională pe care a generat-o, în legătură cu viitoarea organizare a principatelor, au oferit câmp larg de activitate capacității, cunoștințelor și ideilor sale. În afara hotarelor Moldovei, Mihail Sturdza a fost recunoscut drept conducător al fracțiunii conservatoare a partidei naționale.

În corespondența cu oficialitățile de la Petersburg, în care pledează în favoarea unei noi ordini în Moldova, de natură să instaureze echilibrul social și stabilitatea politică, condamnând, cu asprime, politica internă a primului domn național — Ioniță Sandu Sturdza — își dezvăluia limpede opiniile. Acestea sunt orientate pe linia unui evoluționism de factură iluministă, care-l situează printre promotorii gândirii politice înaintate din vremea sa.

Dând expresie ideilor contractualiste, Mihail Sturdza pleda în favoarea *ordinei și a stabilității*, de natură să îngăduie fiecărei clase sociale să-și ocupe locul în societate și să-și exercite funcțiile care-i revin. Pledoaria sa în favoarea Rusiei, cererea ce o formulează de a fi primit în rândul supușilor ruși era rezultatul unei opțiuni politice. Schimbarea, aprecia el, nu putea fi realizată decât cu sprijinul Rusiei. Apelul la acest sprijin nu reprezintă, așadar, numai alternativa de clasă la orientarea politică a „Domnului cărvunarilor" și a partidului acestuia (repudiat de Rusia, acesta nu putea, cu atât mai mult, să se bucure de sprijinul politic al Porții); este expresia unei convingeri, recurgerea lucidă și deliberată la unica alternativă politică de care depindea progresul principatelor.

Adept al absolutismului luminat, întârziat, ce e drept, nu însă și în raport cu realitățile românești, Mihail Sturdza era adversarul implacabil al republicii și al ideilor novatoare ale cărvunarilor; potrivit convingerilor sale, principiile liberale „pornesc de la un egoism vinovat". Întărirea autorității domnești, în concepția sa, era necesară pentru controlul și dominarea tendințelor extreme, aristocratice sau liberale. Domnitorul, cunoscător al științei politice, era chemat să asigure progresul economic al țării, bunăstarea claselor societății; trebuia să conducă în respectul legilor. Guvernările fanariote, apreciate drept „instrumente de opresiune", îi ofereau materialul necesar pentru sublinierea oportunității și utilității propriei sale concepții.

Dezrobirea țiganilor

Adept al progresului gradual, Mihail Sturdza pornea de la convingerea, mărturisită, că societatea trebuie să fie „ca un pom sădit ce sloboade în vreme frunza, floarea și doritul rod, iar nu ca pomul a căruia înflorire, prea pripită, lovindu-se de ageri-mea brumelor s-ar vesteji și picând s-ar preface în netrebnicie".

În actele semnate de dânsul, noțiunile de *patrie* sau *Dacia* apar în accepțiunile și în semnificațiile lor moderne; apărarea integrității teritoriale a Moldovei, în limitele capitulațiilor, reliefează o atitudine civică și patriotică, totodată. În acest sens, într-o scrisoare adresată agentului Austriei, din aprilie 1825, își afirma limpede opțiunile naționale: *„În ceea ce mă privește* — nota el — *patria mea este și trebuie să-mi fie la fel de mare cum este Austria pentru un austriac și Rusia pentru un rus"* (subl. *Gh. P.*).

Că ideile profesate de viitorul Domn aveau girul oportunității politice, că se bazau pe o cântărire a necesităților, dar și a posibilităților de finalizare practică a unui program politic ne-o dovedește Regulamentul organic, la elaborarea căruia Mihail Sturdza a fost chemat să contribuie.

Regulamentul organic și contribuția românească la elaborarea lui apar într-o altă lumină. În orice caz, legiuirea nu mai poate fi apreciată drept un simplu instrument de clasă, ca o expresie a triumfului politic al marii boierimi, sprijinită de Rusia, împotriva tendințelor liberale ale novatorilor. Dimpotrivă, în condițiile epocii, poate fi privită ca un act politic ale cărui limite se înscriu în logica și în realitățile timpului. Făcând abstracție de maniera în care, prin intermediul Regulamentului organic, Rusia și-a consolidat influența politică, trebuie să admitem că este necesară o interpretare mai nuanțată a legiuirii în ceea ce privește funcțiile sale interne.

Ne interesează mai puțin aici să indicăm mijloacele prin intermediul cărora Mihail Sturdza a obținut tronul, măsura în care a doua căsătorie cu Smaranda Vogoride, fiica influentului bei de Samos, și promisiunea că vreme de 10 ani nu va ridica problema mănăstirilor închinate i-au asigurat triumful în competiție. Este suficient să notăm că, exercitându-și mandatul de Domn, Mihail Sturdza și-a etalat cu strălucire, capacitatea de conducător și de bun gospodar. Legislația inițiată sau patronată de dânsul, în limitele Regulamentului organic, în acord, cu principiile care călăuzeau noua legiuire (la elaborarea căreia contribuise) s-a încadrat pe linia procesului de dezvoltare pe care se situase, firesc și ireversibil, societatea românească. În timpul celor trei legislaturi ale epocii, au fost votate și aplicate numeroase

legi și măsuri a căror diversitate reliefează, limpede, atât nevoia de prefacere pe cale modernă și amploarea generală a procesului, cât și capacitatea de cuprindere a domnitorului, căruia nu i-a rămas străin nimic din complexul de măsuri, dispoziții sau legi solicitate de trebuințele unei societăți în care *totul* trebuia supravegheat, reașezat pe baze noi.

În condițiile sporului demografic apreciabil, ale dezvoltării târgurilor și orașelor, ale diferențierii tot mai accentuate a populației, ale dezvoltării pieței interne și a comerțului, ale creșterii rolului economic și administrativ al orașelor — al Capitalei, mai cu seamă — organizarea modernă a acestora, alături de noua împărțire pe ținuturi a reprezentat o continuă preocupare. Înființarea eforiilor orășenești și constituirea bugetelor, sistematizarea, organizarea serviciilor orășenești în principalele orașe, a poliției, a corpului de pompieri și a fanaragiilor, măsurile pentru îmbunătățirea sistemului de aducțiune a apei și pentru salubritate, organizarea poștelor și a transporturilor rutiere au fost îndeletniciri constante. Dezrobirea țiganilor clerului și ai statului, prin legile din 31 ianuarie și 14 februarie 1844, reprezintă o importantă măsură de ordin economic, social și politic.

O politică deliberată

Legea din 26 februarie 1845 pentru reorganizarea slujitorilor din ținuturi, realizarea unui acord firesc între instanțele administrative și cele judecătorești, reorganizarea Miliției, înființarea de școli elementare în cazărmi, tipărirea de manuale speciale destinate ostașilor, modernizarea justiției prin crearea de noi instanțe, specializate, simplificarea procedurii, autoritatea lucrului judecat, înlăturarea ingerințelor administrației, instituirea divanurilor apelative, a judecătoriilor ținutale, a tribunalului de comerț din Galați și a celui corecțional din Iași, tipărirea, în 1838, a *condicii criminale*, traducerea codului criminal francez (1840), lucrările comisiei, prezidată de domnitor însuși, pentru asigurarea unui singur corp al legilor civile din Moldova se înscriu pe linia acelorași preocupări de creare a unui cadru corespunzător procesului de dezvoltare, de modernizare a societății.

Nu putem trece cu vederea tendința de a pune sub controlul statului biserica și veniturile acesteia. Realizările în acest sens, care au avut drept consecință demiterea mitropolitului Veniamin Costache, i-au atras lui Mihail Sturdza violente și nu întrutotul justificate critici.

Din acest inventar, incomplet, nu poate lipsi semnalarea strădaniei, mereu prezentă, de a limita sfera de activitate a consulilor puterilor străine, precum și convenția de extrădare a vagabonzilor și a dezertorilor, semnată cu Austria, la 14/26 noiembrie 1837, apreciată ca fiind *primul act semnat de un domnitor român, după tratatul încheiat de Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare și „cel dintâi semn al învierii internaționale, cea dintâi recunoaștere a existenței juridice a statului român"*. Dacă avem în vedere uriașele prefaceri care s-au operat în epoca regulamen-

Actul de autentificare al tabelului genealogic al familiei Sturdza, eliberat în 20 noiembrie 1842

tară, dificultăţile create de stadiul de dezvoltare a societăţii noastre, de lipsa de aderenţă a oamenilor la principiile moderne, de tensiunea socială şi politică mereu existentă, de labilitatea moravurilor, de lipsa spiritului civic, al convingerilor politice ferme înţelegem că guvernarea sa nu a fost deloc uşoară.

Aşa cum s-a observat, Mihail Sturdza, diplomat dibaci, a rămas, constant, pe tărâmul constituţional, legal. Fără să suspende Adunarea, şi-a organizat majorităţile după plac. Domnitorul s-a mulţumit cu rolul de administrator în limitele Regulamentului organic. Nu a urmărit efectuarea unor reforme sociale largi, pe care nu le socotea nici posibile şi nici oportune, în condiţiile epocii sale. Postura la care s-a mărginit deliberat nu era deloc comodă; curând, s-a văzut situat între două forţe contrarii, aceea care reprezenta progresul, care nu putea îngădui limitele impuse de legiuire şi cealaltă, exprimată de presiunea puterii protectoare, mai cu seamă, care admitea, în exclusivitate, legalitatea regulamentară. *Opoziţia* împotriva domnitorului, deschisă sau ascunsă, deşi lipsită de omogenitate sub raportul componenţei, orientării şi modalităţilor de expresie, în condiţiile epocii, avea o eficienţă globală.

Cu concesiile de rigoare, dar opunându-se ambelor forţe, Mihail Sturdza a încercat să menţină timona pe o cale de mijloc, de natură să nu pună în pericol interesele vitale ale ţării. Practic, i-a fost peste putinţă să menţină direcţia fără a brusca, fără a zgudui chiar, şi fără a nemulţumi profund interese sau veleităţi. Nimeni, credem, nu s-ar fi putut strecura cu mai multă abilitate. Nu şi-a uitat un singur moment interesele. A fost atacat din toate părţile deoarece era singura ţintă în care se putea lovi. Analiza condiţiilor epocii — fără să-l absolve de păcatele egoismului şi ale cupidităţii — va trebui, necesar, să impună revizuirea sau nuanţarea judecăţilor formulate până acum.

A fost acuzat Mihail Sturdza că, din arghirofilie, a vândut rangurile boiereşti. Afacere rentabilă, care i-a rotunjit substanţial veniturile. În timpul domniei sale, numărul boierilor a crescut enorm: de la circa 900, cât înregistrează statisticile la începutul epocii regulamentare, s-a ajuns la 3 325 în 1853. Putem admite, aşa cum s-a apreciat, că, deliberat, Mihail Sturdza a urmărit să creeze în Moldova o stare a treia şi că acestui obiectiv i-a subsumat acţiunea de acordare a rangurilor? De altfel, în conformitate cu dispoziţiile Regulamentului organic înseşi, Mihail Sturdza a urmărit, cu o neobişnuită perseverenţă, acţiunea de asimilare a rangurilor boiereşti cu funcţiile administrative, izbutind să dea o lovitură mortală oligarhiei. Cu sau fără voie, deliberat sau nu, domnitorul a servit un proces social aflat în plină desfăşurare, în cuprinsul căruia clasa boierilor se dezagrega, iar noua clasă burgheză se forma şi se consolida.

Interesele naţionale — mai presus de orice

Aşa cum s-a notat şi mai sus, deşi conservator, Mihail Sturdza s-a situat, cu fermitate, pe linia *partidei naţionale*, de promovare a intereselor româneşti. Dacă, în 1829, a avut curajul să explice Rusiei că, prin capitulaţii, Poarta se angajase să apere Moldova împotriva oricărei agresiuni şi să-i menţină integritatea, „fără să-i facă sau să tolereze cel mai mic partaj sau separaţie", tot în aceeaşi vreme (în 1828) prin intermediul lui Blutte, agentul englez care aprecia că viitorul domn este „cel mai bogat, cel mai influent şi unul dintre cei mai luminaţi boieri din Moldova — înainta un memoriu lui Heitesbury, ambasadorul englez la Petersburg, în care, înfăţişând consecinţele intervenţiei ţariste, îşi exprima speranţa că puterile vor consimţi să garanteze securitatea principatelor. Cu tot eşecul său, acţiunea reprezintă prima cerere formală în vederea obţinerii unor garanţii anglo-franceze în favoarea Principatelor.

Nu ştim în ce măsură Mihail Sturdza şi-a pus speranţe în demersul politic întreprins de I. Câmpineanu. După propriul său eşec anterior, sconta, probabil, şi el, pe împrejurările internaţionale marcate atât de puternic de criza lăuntrică din Imperiul otoman, ameninţat cu prăbuşirea. Cert este faptul că, în 1839, avea agenţi în Muntenia, însărcinaţi să-l ţină la curent cu evenimentele şi cu starea de spirit de acolo. Rapoartele lui G.A. Mano şi ale lui N. Suţu sunt concludente în acest sens. În urma tratativelor purtate cu Huber (agentul francez la Iaşi) şi Colson (funcţionar la consulatul general de la Bucureşti), acceptă soluţia alegerii lui Câmpineanu drept domn al celor două Principate, oferindu-şi sprijinul. Prudent şi lucid însă, respinge, cu hotărâre, ideea unităţii integrale şi a colaborării cu polonezii. În cele din urmă, partida naţională din Muntenia l-a acceptat pe Mihail Sturdza drept candidat pentru investitura supremă, luând în considerare poziţia, influenţa şi relaţiile sale. Pentru moment, domnitorul moldovean a acceptat oferta, solicitând sprijinul politic şi diplomatic al Franţei şi al Angliei. Tratativele ulterioare purtate cu A. Billecocq, consulul general al Franţei, venit special la Iaşi, atitudinea faţă de J.A. Vaillant, profesorul francez de la Sf. Sava, amestecat în mişcarea revoluţionară din 1840 din Ţara Românească — care avea ramificaţii la Iaşi — mărturiile lui I. Ghica, care dă detalii asupra audienţei în cursul căreia a oferit domnitorului moldovean tronul Ţării Româneşti, dau expresia măsurii în care, în ciuda poziţiei sale oficiale, Mihail Sturdza a participat la mişcarea naţională, chiar la for-

mele politice de manifestare ale acesteia. Riscul era însă prea mare, amenințarea puterii protectoare prea directă pentru a nu impune prudență.

Așadar, îl întâlnim pe domnitor participând activ, sprijinind în felurite și abile moduri mișcarea înnoitoare, națională, inclusiv pe tărâmul culturii, în care contribuția sa este substanțială și durabilă. Dezvoltarea învățământului în limba română, crearea și înzestrarea Academiei Mihăilene, preocuparea pentru formarea cadrelor, trimiterea de bursieri în străinătate, donațiile de cărți, cei 2 000 galbeni puși la dispoziție pentru constituirea unei biblioteci naționale și alte asemenea acte de cultură nu sunt simple opere de caritate, ci expresia limpede a unei convingeri patriotice, a unei conștiințe românești.

După abdicare, Mihail Sturdza s-a retras la Paris întreținând relații întinse cu cercurile politice din capitala Franței, cu Napoleon III sau cu alte personalități europene. Nu a încetat să se intereseze de soarta țării sale. Candidatura din 1859, considerată în prelungirea evenimentelor din 1839-1840, exprimă, credem, mai mult decât înțelesul ce i l-au acordat contemporanii, apreciat de pe poziția ideilor noi, în numele cărora era legitimat actul Unirii, care trebuia să stea la temelia României viitoare. Reprezentând trecutul, considerat drept *strigoi*, fostul domnitor a fost împovărat cu toate păcatele lumii pe care o reprezentase. Este însă momentul ca acela care a murit la 8 mai 1884 și a fost înmormântat la capela familiei din Baden-Baden, să fie înfățișat sub reflectorul istoriei nu numai cu umbrele, ci și cu luminile sale, care îl situează în galeria posterității între adevărații noștri bărbați de stat. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

Gheorghe David a venit la *Magazin istoric* înfrigurat de emoția revenirii la dragostea dintâi: tainele Muzei Clio.

Era uimitor modul său de a iscodi dedesubturile istoriei, de a depăși evenimentul pentru a-i citi motivațiile, de a-l integra în fluxul fenomenelor naționale și universale.

Neastâmpărul minții lui, zbuciumul inimii lui, care, nu o dată, sărea în ajutorul confratelui, solida lui cultură istorică, l-au făcut să ne reprezinte admirabil în numeroase momente științifice.

Oriunde te-ai afla, Gheorghe David, bucură-te de cartea aceasta, ultima ta idee realizată.

Cristian POPIȘTEANU

Gheorghe David — O PREISTORIE A EMIGRAȚIEI. VOIEVOZI ROMÂNI ÎN PRIBEGIE.
Editura SAS, București, 1995, 168 pp., 4 500 lei

• Radu Câmpeanu — CU GÂNDUL LA ȚARĂ.
CBC, București, 1995, 144 pp., 3 500 lei: o selecție cu valoare istorică pentru cititorul de astăzi a editorialelor publicate, timp de șapte ani (1983-1990) în **Buletinul de Informație pentru Români în Exil** ce apărea la Paris.

• Șlomo-Leibovici Laiș — ÎNTRE LEGENDĂ ȘI REALITATE (LUMEA HASIDICĂ).
Editura Comitetului pentru activitate culturală judaică în rândurile evreilor originari din România, Tel Aviv, 1995, 347 pp.: o încercare de a facilita pătrunderea în lumea hasidismului, era nouă de renaștere religioasă, o revoluție în cadrul tradiției.

• Juan Eduardo Zúñiga — PĂMÂNTUL VA FI UN PARADIS (traducere și prefață de **Ileana Mihăilă**).
Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, 124 pp., 1 800 lei: unul dintre cei mai mari prozatori spanioli ai prezentului despre Spania anilor '40.

• Diana Ionescu — STYXUL ÎNOT.
Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 54 pp., 1 200 lei: versuri izvorâte dintr-o autentică sensibilitate sub semnul scurgerii timpului.

• Veronica Tamaș — INIMI RĂNITE.
Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 1995, 270 pp., 3 100 lei: pagini de cronică romanțată dedicate celor șapte domni (Alexandru, Nicolae, Ion Alexandru, Constantin, Ioan Nicolae, Alexandru-Dellbei, Alexandru Firaris) din neamul Mavrocordaților, care au marcat un întreg veac de istorie românească.

• REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR.
Editura Academiei Române, tom 39, nr. 5-6/1994, 590 pp., 600 lei: studii și articole consacrate unor folcloriști români, spiritualității populare și habitatului românesc văzut în evoluția sa istorică.

• Ihiel Benditer — VAPNIARCA.
Anais, Tel Aviv, 182 pp + 31 pl.: autorul, originar din România, descrie calvarul deportării în perioada septembrie 1942-martie 1944, în lagărele Vapniarca și Grombovo din Transilvania.

• ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A.D. XENOPOL".
Vol. XXIX, 1992, Iași, 550 pp., 150 lei (persoane fizice), 300 lei (persoane juridice): un sumar bogat, ce acoperă marile perioade ale istoriei noastre, subiecte interesante din istoria universală și numeroase recenzii.

PROFESORUL COSTIN MURGESCU

„Am sentimentul că, în sfârșit, omenirea începe să își dea seama că, dacă vrea să mai existe, trebuie să schimbe un curs care a determinat, timp de patru decenii, irosirea unor uriașe resurse umane, materiale științifice și financiare".

(Din interviul luat lui Costin Murgescu de revista Astra, *în februarie 1989)*

CONSTANTIN MUGUR ISĂRESCU

În 1940, Editura „Vremea" publica în colecția „România Eroică" lucrarea *Fragment ardelean: Procesul Memorandumului*. Autor: Costin Murgescu[1].

Este, cred, prima lucrare tipărită a profesorului Murgescu.

Prefața cărții este datată decembrie 1938. În ea găsim profesiunea de credință a autorului, atunci un tânăr de cel mult 19 ani, profesiune de credință numită pe scurt: istoria românilor.

Mersul ideilor economice la români a fost realizată după patru decenii de la apariția *Procesului Memorandumului,* răstimp în care Costin Murgescu a scris enorm, ca economist, gazetar, diplomat, cercetător științific.

Nu mă încumet să scriu despre opera profesorului Murgescu. Deși am fost alături de dânsul, ca discipol, când a zămislit ultimele sale lucrări — *Mersul ideilor...* și *Japonia în economia mondială*. Sau poate de aceea — pentru că profesorul Murgescu mi-a fost dascăl și director la Institutul de Economie Mondială timp de aproape două decenii — nu îndrăznesc să-i comentez cărțile. Sunt sigur, însă, că alții o vor face cu deosebit profesionalism.

Costin Murgescu vorbind la radio, în 1944

De fapt, cărțile vorbesc prin ele însele. Așa și lucrările profesorului Murgescu — un maestru incontestabil al condeiului, hărăzit să poată pune pe hârtie, într-o formă accesibilă pentru oricine, cele mai abstracte teorii economice.

Îmi este mult mai ușor să evoc acum munca titanică, de zi cu zi, a profesorului Murgescu ca fondator de școală economică, ca promotor al dialogului și dezbaterii pe teme sociale, într-o perioadă în care dogmatismul înăbușise orice speranță.

Capacitatea sa uimitoare de a conversa cu oricine, de a da conținut și altitudine discuției izvorau dintr-o educație solidă, din cultură și experiență. Politețea, tactul, simțul umorului și o mare înțelepciune în înțelegerea naturii umane îl ajutau cu siguranță. Ca și vocea, cu un timbru inconfundabil. Își exprima cu claritate ideile. Dorea să fie și să rămână pe cât posibil un interlocutor, chiar în exercitarea funcțiilor de conducere, deoarece își respecta colaboratorii, partenerii de dialog.

Postura sa incontestabilă de Profesor nu o impunea, ci se impune de la sine. Conducea cu atenție conversația spre zonele ei fertile, depășind pe nesimțite asperitățile. Logica imperturbabilă și limpezimea cu care sublinia punctele esențiale ale discuției erau proverbiale. Ca economist credea cu tărie că dialogul constituie principalul laborator pentru adevărații cercetători ai fenomenelor sociale. Sunt doar câteva elemente care au făcut din dialogul cu profesorul Murgescu momente de neuitat din viața multora dintre cei ce am lucrat cu dânsul.

(Continuare în p. 48)

[1] La împlinirea a 76 ani de la nașterea celui care a fost Costin Murgescu, un statornic prieten și colaborator al revistei *Magazin istoric,* ne facem o datorie de onoare de a publica portretul pe care i l-a consacrat un discipol al său, în noua ediție a lucrării fundamentale *Mersul ideilor economice la români,* apărută la Editura Enciclopedică, în Colecția Biblioteca Băncii Naționale.

Portret de istoric

„Suntem fiecare dintre noi ceea ce strămoşii noştri cunoscuţi sau necunoscuţi au acumulat în fiinţa noastră; suntem ceea ce generaţiile care ne-au precedat au sădit în noi; suntem ecoul morţilor noştri".

Din cuvântarea rostită la înmormântarea lui Dimitrie Onciul

I.C. FILITTI

Anul acesta se împlinesc, la 21 septembrie, 50 de ani de la încetarea din viaţă a diplomatului, istoricului şi genealogistului I.C. Filitti. În galeria erudiţilor care, prin cercetările lor, au îmbogăţit în mod substanţial patrimoniul istoriografic naţional, I.C. Filitti ocupă un loc particular. Jurist de formaţie, destinat de tânăr carierei diplomatice, el şi-a făcut reputaţia în primul rând ca istoric. Disciplina şi rigoarea dobândite în timpul studiilor în capitala Franţei, ambiţia şi mentalitatea de premiant, cultura vastă l-au impus ca pe unul dintre cei mai însemnaţi istorici ai primei jumătăţi a secolului nostru.

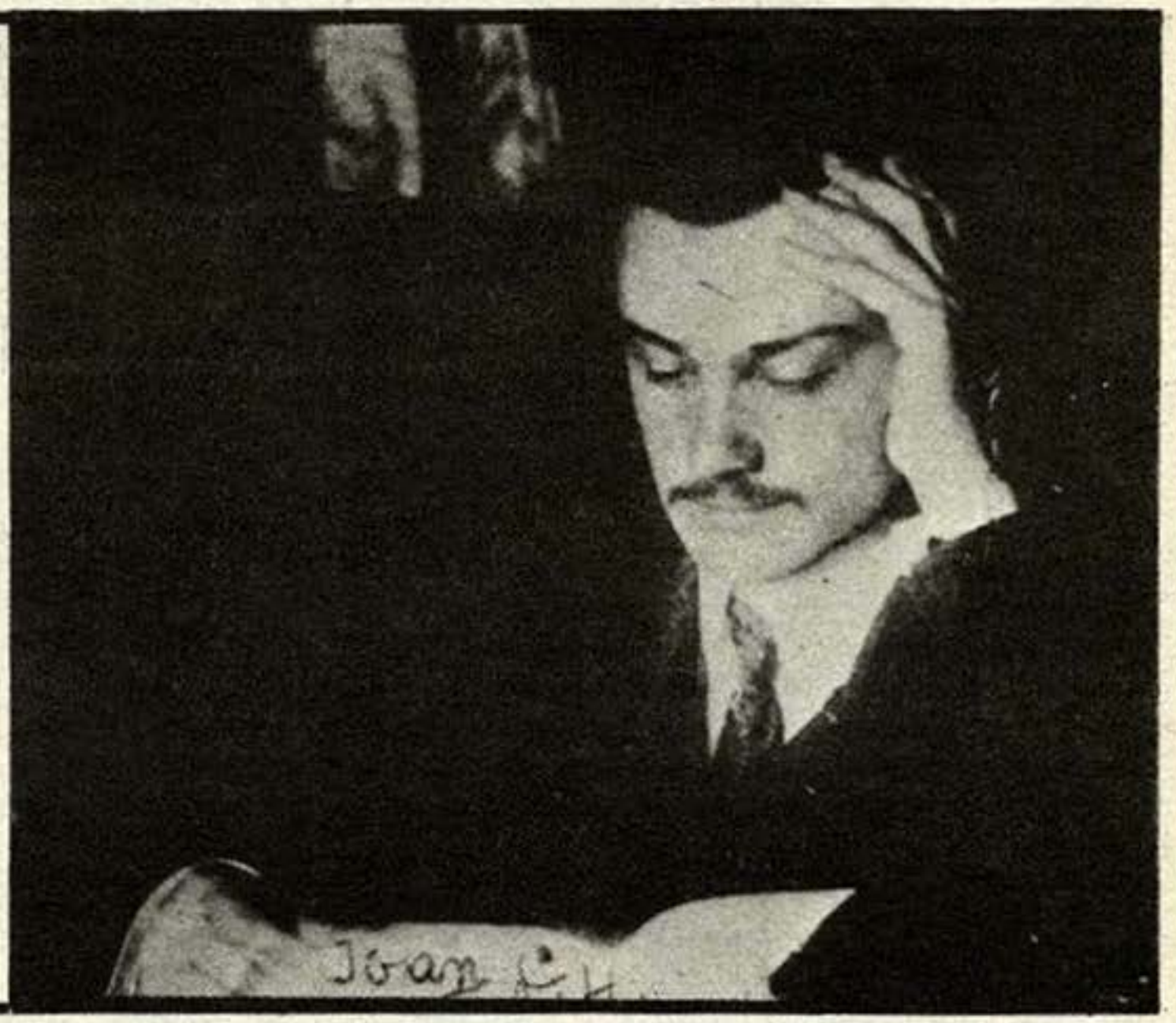

GEORGETA PENELEA FILITTI

Germanofil din sentimente antiruseşti

Născut la Bucureşti, la 8 mai 1879, a urmat liceul Sf. Sava, având-l coleg şi concurent pe viitorul fruntaş liberal I.G. Duca. Filitti a reuşit, an de an, să fie premiant întâi. Studiile universitare le-a urmat la Paris şi, tânăr absolvent, a intrat în diplomaţie. Provenea dintr-o familie de tradiţie conservatoare, iar tatăl său, colonelul Constantin Filitti, aghiotant al principelui Alexandru I. Cuza, apoi al regelui Carol I, se considera un nedreptăţit al Brătienilor. Ca un adevărat „copil teribil", fiul său, proaspăt numit în post la Paris, a găsit cu cale să nu-l întâmpine cu întreaga legaţie pe ministrul Ion I.C. Brătianu, venit în vizită în capitala Franţei. Înţelept, corifeul liberal a trecut peste momentul de nestăpânire al proaspătului diplomat, contribuind apoi la ascensiunea sa profesională. Totuşi, adevăratul mentor al lui Filitti avea să fie Titu Maiorescu. Graţie lui, ajunge director al Secţiei politice în Ministerul de externe şi ulterior al celei consulare şi al contenciosului. Timp de 10 ani, cât s-a aflat în cadrele Ministerului afacerilor externe, a funcţionat, alternativ, în centrală şi la Paris, Buda-

pesta, Istanbul, Belgrad și Roma. Răstimpul petrecut în străinătate l-a folosit deopotrivă pentru adunarea unui impresionant material de arhivă cu privire la istoria românilor, care va constitui suportul documentar al numeroaselor studii ulterioare. În 1913 a asigurat secretariatul Conferinței de pace de la București care punea capăt celui de-al doilea război balcanic. Contribuie la redactarea *Cărții verzi* românești justificative și își atrage elogiile publice ale lui Titu Maiorescu. Opțiunile politice le-a exprimat fățiș la izbucnirea primului război mondial, când s-a pus la dispoziția guvernului constituit la București, în teritoriul ocupat de germani. În 1917 devine director al Teatrului Național din București, impunând montarea a 67 de spectacole cu piese românești. Ulterior e numit prefect al județului Ialomița. Din *Jurnalul* său — început în anul 1913 — se poate reconstitui tragedia celor siliți să trăiască sub ocupantul german. Eforturile sale de a se interpune între autoritățile militare străine și administrații săi, de a atenua regimul copleșitor al rechizițiilor, abuzurile și aroganța prusacă, au rămas, cel mai adesea, zadarnice. Socotit trădător de guvernanții refugiați la Iași, a fost condamnat la moarte de Curtea marțială. S-a prezentat în fața instanței, s-a justificat și a fost achitat (la 22 iunie 1918). Dar a fost într-adevăr trădare?

Așa cum a pledat în fața judecătorilor, a căutat să-și apere și să-și ocrotească conaționalii de atotputernicia administrației militare germane; n-a făcut concesii și ialomițenii (el însuși era proprietarul moșiei Alexeni din Bărăgan) au depus mărturie pentru onestitatea sa. Pe de altă parte, orientarea conservatoare, încrederea în politica promovată de Titu Maiorescu, Petre Carp sau Alexandru Marghiloman l-au aruncat în tabăra germanofililor. Aceasta numai în măsura în care, în acel moment, politica proantantistă a României însemna și colaborarea cu Rusia. Convingerea sa nestrămutată, exprimată explicit și în analizele politice pe care le-a făcut (de pildă, *Rusia, Austro-Ungaria și Germania față de România, până la 1916*, București, 1921) era că orice apropiere de Rusia nu poate fi decât păgubitoare românilor. Acest adevăr, verificat de evoluția evenimentelor de după revoluția rusă din 1917, nu l-a scutit de acuza de germanofil.

După război, Filitti își găsește cu greu locul în viața publică. A încercat, fără succes, în 1921, să ocupe catedra de istoria României la Universitatea din Iași. Abia în 1926, după ezitări, regele Ferdinand l-a numit membru în Consiliul Legislativ; în 1931 ajunge președintele Comisiei de Heraldică și Genealogie.

Interes major pentru documente

Indiscutabil, cariera diplomatică și cea — foarte scurtă — din administrația civilă nu-l pot defini pe I.C. Filitti. Ceea ce a făcut din el o personalitate, un autor studiat în universități, cu o operă prea puțin atinsă de uzura morală este cercetarea istorică.

Formația dobândită la facultatea de științe politice din Paris ca și propriile sale disponibilități i-au creat, cum vom vedea, un larg orizont. De aceea, nu s-a cantonat într-o anume ramură ori perioadă a istoriei României. A abordat cu același interes istoria socială (*Proprietatea solului în Principatele române până la 1864*, București, 1935; reeditare 1985), a justiției (*Contribuții la istoria justiției penale în Principatele române*, București, 1926, în colaborare), a medicinii (*O pagină din istoria medicinii în Muntenia, 1784-1828*, București, 1929), a diplomației (*România față de capitulațiile Turciei*, București, 1915, reeditare 1985; *Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul al XIX-lea*, București, 1935), ori a bisericii (*Biserici și ctitori*, București, 1932). La fel, s-a ocupat de epoca lui Mihai Viteazul (*Despre „legătura" lui Mihai Viteazul*, 1932; *Mihai Viteazul, mare ban al Craiovei*, 1931), dar și de instituții contemporane lui (*Originea și menirea "Consiliului Legislativ*, 1927).

Prima lucrare în volum a publicat-o la Paris, în 1901 (*Rôle diplomatique des phanariotes de 1700 à 1821* — Rolul diplomatic al fanarioților de la 1700 la 1821). O va fi socotit doar teză de licență în drept sau perimată de timp, fapt este că, în ciuda bunelor aprecieri („profundă originalitate", „lucrare doctă"), a omis-o sistematic din memoriile sale de lucrări (care cuprind 82 de volume și 267 de studii și articole).

Deși polivalent în cercetări, Filitti rămâne, prin excelență, istoriograful primei jumătăți a secolului al XIX-lea, mai cu seamă prin trilogia consacrată anilor 1821-1848. În primul caz (*Frământări politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, București, 1932, reeditare 1985), e vorba de o analiză lipsită de spirit partizan a acțiunii lui Tudor Vladimirescu și a consecințelor sale care reverberează până în preajma războiului ruso-turc încheiat cu pacea de la Adrianopole (septembrie 1829). A doua piesă a trilogiei a format subiectul tezei sale de doctorat în drept la Paris, în 1904. Versiunea românească, considerabil mărită și îmbunătățită, a dat-o peste 30 de ani (*Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupațiunea rusească și Regulamentul Organic*). Nicolae Iorga o considera „o extraordinar de bogată istorie pragmatică". În plus, analiza acestei constituții incipiente care a fost Regulamentul Organic, făcută deopotrivă din perspectiva juristului și a istoricului, își păstrează valoarea de referință până astăzi.

În sfârșit, aplicarea legislației regulamentare și restructurarea, în sensul modernizării, a societății românești în-

cheie ampla cercetare cu volumul *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834-1848*. Monografia a fost încununată în 1915 cu premiul „Năsturel" al Academiei Române. Din păcate, Nicolae Iorga a condiționat acordarea lui de drastice amputări ale textului, socotite a fi factologie excesivă. Parte din documentele folosite de Filitti, „până la saț", cum spune același Iorga, s-au distrus între timp, așa că unele fapte istorice sunt astăzi aproape imposibil de reconstituit.

Interesul major pentru documente, care i-a caracterizat de altfel întreaga operă, se regăsește și în stăruința cu care, indiferent de îndeletnicirea presantă a momentului, a întocmit mai multe volume de documente. Astfel, în timpul cât s-a aflat la Roma a lucrat în arhivele Vaticanului, de unde a cules materialele pentru cele două volume *Din arhivele Vaticanului*, București, 1913-1914. La Constantinopol a făcut cercetări în arhiva legației franceze de acolo, publicând *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France, 1728-1810* (Scrisori și extrase privind relațiile Principatelor române cu Franța, 1728-1810), București, 1915. Alte două volume de documente, însoțite de ample comentarii, privesc *Așezământul cultural al mitropolitului Dosithei Filitti, de la înființare până azi, 1827-1910* (București, 1910) și *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino* (București, 1919).

Unele documente despre familia Filitti i-au fost furnizate, așa cum reiese din corespondența păstrată la Academia Română, de specialiști de la Atena și Salonic ori de membri ai corpului diplomatic român din capitala otomană. Cercetările ulterioare au scos la iveală serioase erori de informație. De aceea, în 1936, pregătea o nouă ediție. Din exemplarul păstrat în familie a rupt toate paginile cu greșeli, iar pe foaia de gardă a notat meticulos că ediția din 1910 era de nefolosit. Manuscrisul noii ediții s-a pierdut, astfel că cercetătorul de azi trebuie să îndrepte singur inadvertențele din volum.

Cazul acestei lucrări este caracteristic lui Filitti. A publicat continuu „îndreptări" și „rectificări" la propriile lucrări pentru avertizarea lumii științifice.

Mai e de amintit participarea sa la elaborarea *Enciclopediei României* (patru volume, 1938-1941), sub conducerea dr. Virgiliu Leonte și a lui Dimitrie Gusti. Exemplarul rămas de la el cuprinde numeroase îndreptări la articolele sale și observații la ale altora binevenite pentru o viitoare reeditare.

Urmărit de neprietenia lui Iorga

Domeniul unde greșeala este curentă și corectarea se impune la tot pasul este, fără îndoială, cel al genealogiei. Socotit azi drept părintele acestei științe în România, Filitti s-a dovedit un adevărat creator în materie. A întocmit peste 700 de arbori genealogici, mai ales pentru familii din Țara Românească. Prin evidențierea spițelor de neam, stabilirea unor filiații, aflarea unor nebănuite înrudiri genealogice a contribuit la refacerea pe hartă a marilor domenii feudale, a făcut de înțeles alianțe politice, a justificat pretenții dinastice ori de moștenire. Și aici însă excesiva lui corectitudine ne privează de unele rezultate: din exemplarul păstrat în familie al *Arhivei Cantacuzino* a scos arborii genealogici, cu intervențiile sale manuscrise. E de precizat că sora lui Grigore Cantacuzino (Nababul), Zoe Cantacuzino, era bunica soției sale, Alexandrina Ghica.

Laboratorul de creație al lui Filitti este, în parte, dezvăluit și de corespondența sa. Scrisorile schimbate cu G.T. Kirileanu, bibliotecarul regelui Ferdinand, G. Poboran, istoriograful Slatinei, părintele academician Nicolae Popescu („popa Nae") sau Pan. Zepos din Atena deslușesc varietatea de informații obținute ca și stăruința pusă, între altele, pentru reconstituirea istoriei familiei sale.

Prietenia caldă care l-a legat pe Kirileanu i-a îngăduit o intervenție pe lângă rege: Comisia de Genealogie și Heraldică, al cărei președinte era, întocmise stemele județelor României. Regele a respins ideea ca acestea să fie timbrate de coroana regală. Dar comisia vedea în însemnele regale simbolul unității istorice a teritoriului românesc și insista pentru punerea lor în evidență. N-a avut însă câștig de cauză, stemele rămânând netimbrate și în domnia următoare, a regelui Carol al II-lea.

Cu ajutorul lui G. Poboran, Filitti adună prețioase informații despre bisericile și neamurile trăitoare în județul Olt, în primul rând despre familia mamei sale, Elena Slătineanu. A reușit în același timp să restaureze biserica Adormirea Maicii Domnului din Slatina, ctitorie a familiei Slătineanu și să pună armele acesteia pe frontispiciul primăriei de acolo.

Interesul său s-a manifestat deopotrivă constant pentru familia paternă, stabilită în județul Buzău de la 1786. Viitorul mitropolit Dosithei a fost o vreme episcop de Buzău. I-a succedat în această funcție nepotul său Constandie. Bun gospodar, acesta s-a îngrijit și de metohul din București al episcopiei, biserica Sf. Dumitru de Jurământ, pe care a refăcut-o din temelii în 1819. I.C. Filitti a socotit că are o pioasă îndatorire de îndeplinit față de înaintașul său și i-a adus osemintele în acest lăcaș; la rândul său a reparat și târnosit biserica, în 1932, cu ajutorul primarului C. Donescu și al episcopului de Hotin Tit Simedrea.

Corespondența sa dă la iveală și multe neîmpliniri, tristeți și inimicități. Urmărit de neprietenia lui Iorga, Filitti n-a putut să ocupe o catedră universitară. Harul lui pedagogic, dorința de a forma

specialiști, a le insufla patima muncii, a lucrului bine făcut, verificat și răsverificat, s-a consumat doar în îndrumarea pașilor unor cercetători, ca acel Poboran, evocat mai sus, ori ajutând pe Ion Ionașcu sau Constantin Karadja.

Tot din scrisori, ca și din sutele de note, dări de seamă, recenzii, observații, replici se pot înțelege și relațiile sale cu numele de prestigiu ale istoriografiei contemporane lui: Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, George Fotino. I-a corectat neîndurător, a polemizat cu ei, le-a reproșat că nu-l citează îndeajuns și nu o dată a fost nedrept cu ei. Să fi fost, poate, și marea notorietate dobândită în arena politică a acestora, care l-a deranjat pe Filitti, retras în colțul său, „între hârțoage", cum îl ironiza afectuos prietenul său Alexandru Pisoski? Se adaugă aici și un episod dureros, care într-un fel i-a grăbit sfârșitul: în bombardamentul american de la 4 aprilie 1944 casa i-a fost incendiată. Au pierit atunci în flăcări, alături de obiecte frumoase (mobile, porțelanuri, vase de Murano) și câteva sute de documente originale, adunate de-a lungul vieții și pe care apucase să le publice doar în parte.

La 36 de ani Filitti devenea membru corespondent al Academiei Române. Era o primă recunoaștere a valorii demersului său în cercetarea istorică. Respectat dar puțin iubit de cobreslașii săi, a purtat, pe nedrept, după război, stigmatul colaboraționistului. E greu de spus dacă s-a retras în lumea cărților, simțindu-se respins, sau așa i-a fost firea. Oricum, era adeptul unui mod de viață, mai ales după părăsirea, în 1918, a serviciului diplomatic, care presupunea excesivă sobrietate, muncă neîntreruptă și reducerea relațiilor la cercul strâmt al familiei și a doi, trei prieteni (fratele său, Alexandru Filitti-Robănești, Emanuel Hagi Mosco, G.D. Florescu). Se povestește că a folosit toată viața doar tocul și cerneala, refuzând stiloul și nu l-a interesat să vadă vreodată un film. Ca să-și apere liniștea biroului, n-a ezitat să confiște mingea unor copii și s-o ducă prefectului Poliției. Gavrilă Marinescu, în semn de mare prețuire pentru cărturar, i-a pus la poartă un sergent care-l apăra de joaca zgomotoasă a puștimii de pe strada Oltarului...

Cu trecerea anilor, istoricul e judecat mai mult după ce a lăsat și mai puțin după cât a fost de afabil, de bun orator, de monden ori de retras. Din acest punct de vedere, opera lui Ioan C. Filitti poartă pecetea competenței și a seriozității. Majoritatea studiilor sale formează și astăzi bibliografia fundamentală a oricărui nou demers în investigarea polivalentă a istoriei românilor. ■

ISTORICA

(Rebo silogistic metagramat: xxpx-xxcx)

SĂPĂLIGA

Radu STOIANOV

PROFESORUL COSTIN MURGESCU

(Urmare din p. 44)

Devotat total dialogului economic, l-a promovat cu toate posibilitățile pe care le-a avut. Să ne reamintim la câte dezbateri, mese rotunde, seminarii, sesiuni științifice și-a risipit forța și timpul, chiar în anii din urmă, când ambele deveniseră atât de prețioase!

Nimic nu poate fi mai grăitor decât faptul că ultimele momente de putere din acel nefericit început de aprilie 1989 le-a dedicat tot dezbaterii științifice, în instituția pe care, cu decenii în urmă, se luptase să o înființeze pentru a promova dialogul internațional.

Știind câte opere durabile ar fi putut să mai lase — *Mersul ideilor economice la români* a fost concepută ca un pas, pe care îl dorea urmat de *Istoria comerțului românesc*, proiect monumental, trudit timp de mai mulți ani, dar rămas, din păcate, nefinalizat — apreciem la adevărata valoare activitatea sa de Profesor și Director la Institutul de Economie Mondială.

S-a săvârșit prematur. A meritat să fie plătit acest preț?

Cei ce l-au ascultat pe profesorul Murgescu vorbind despre rutele negoțului românesc, călăuzite de „steaua ciobanului", au primit un legat de patriotism autentic, pe care neîndoielnic l-au transmis sau îl vor transmite mai departe, suplinind, cel puțin parțial, nesansa că *Drumul oilor* — cartea la care lucra cu atâta dragoste și dăruire în momentul prăbușirii — nu va vedea niciodată lumina tiparului în forma pe care Domnia Sa o plănuise.

Nevoia noastră de cărțile profesorului Murgescu, cărți perpetuând prezența vie a magistrului printre noi, în această tulbure perioadă de tranziție, justifică răspunsul.

Chiar dacă a fost prea mare, prețul a meritat plătit! ■

AŞA A FOST ELIBERATĂ BELGIA „NARCISA GALBENĂ A ÎNFLORIT“

JEAN VANWELKENHUYZEN

Cea mai mare parte a teritoriului belgian a fost eliberată de armatele hitleriste în câteva zile din luna septembrie 1944, ca o consecință imediată a dezastrului suferit de germani în Normandia. Dar succesul Aliaților nu s-a obținut fără probleme, fără neînțelegeri între ei. Explozia din „marmita“ normandă, unde forțele generalului Dwight D. Eisenhower s-au aflat sub presiune vreme de șapte săptămâni, a provocat deopotrivă mari speranțe și mari dificultăți. Soarta a vrut ca, pe deasupra, situația să se complice prin divergențe strategice, dublate de rivalități personale în cadrul comandamentului aliat.

În imagini: traversarea Senei de către trupe ale Armatei 1 canadiene, în august 1944;

Bruxelles, 3 septembrie 1944. O coloană britanică avansează pe străzile orașului, în entuziasmul populației

Deși operațiile par foarte bine conduse în această fază ultrarapidă a victoriei în vest, lecția rezultată în urma studierii lor ar putea suna cam așa: uneori, socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg.

Istoricul Jean Vanwelkenhuyzen, fost director al Centrului de cercetări și studii istorice asupra celui de-al doilea război mondial din Bruxelles, fost președinte al Comitetului internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial, a mai semnat în revista noastră (nr. 4/1972, 9/1979) studii consacrate aceleiași tematici: anii ocupației naziste a Belgiei (1940-1944). De data aceasta, **adaptăm pentru** Magazin istoric, **cu acordul autorului, un fragment din lucrarea sa** Belgium September 1944, **apărută la Bruxelles.**

Așa începuse ocuparea Belgiei. Soldați hitlerișți în fața unei librării cu cărți germane din Bruxelles

Întârziere: 37 zile, avans: 33

Încheiată printr-o strălucită victorie aliată, bătălia pentru Normandia a debutat greoi. A început printr-o evoluție mult prea lentă față de cea prevăzută. Adversarul era de calitate. Știa să folosească mijloacele de care dispunea. Avea armament din cel mai bun. Numai artileria îi era depășită.

Superioritate aliată, avantajul numărului a început cu timpul să se impună. Aviația Aliaților stăpânea cerul, ceea ce nu echivala însă cu o bătălie câștigată. Înaintarea trupelor debarcate înregistra întârzieri. Ofițerii care pregătiseră operațiile își cunoșteau meseria. Ei știau că este inutil să faci pronosticuri înaintea primelor ciocniri. Pe de altă parte, succesul unei campanii nu depinde numai de priceperea șefilor și de curajul combatanților. El este tributar și unei logistici adaptate necesităților. Lucru cu atât mai valabil în cazul unei debarcări, unde bazele de plecare și teatrul de desfășurare a manevrelor sunt despărțite de o mare.

După străpungerea Aliaților de la Avranches[1], de la sfârșitul lui iulie 1944, conjunctura militară se schimbă. Începe o înaintare vijelioasă a acestora. La 19 august, Corpul 15 american trece Sena pe la Nantes. La 23 august, Corpul 20 american ajunge la Fontainebleau. Pe 25 este eliberat Parisul. Întârzierile de la început sunt compensate. Raportat la calendar, există un avans de 10 zile. Dar, după un drum atât de bun, ofițerii nu se opresc. Capetele de pod se înmulțesc pe malul drept al fluviului. Corpul 30 britanic stabilește unul la Vernon. Corpul 12, tot britanic — un altul la Saint - Pierre - de - Vauvray. La 30 august, Divizia 3 canadiană intră în Rouen. A doua zi, Corpul 1 britanic se află și el în nordul Senei, la Duclair și Caudebec. În ziua Z [6 iunie 1944] + 87 zile se realizează ceea ce este prevăzut pentru ziua Z + 120 zile. Și astfel, începînd din 30 iulie, o întârziere de 37 zile se transformă într-un... avans de 33 zile[2].

Dar, din păcate, dacă scopul era unul și același pentru toți, respectiv înfrângerea Reichului hitlerist, maniera de a-l atinge a constituit obiectul unor aprige discuții și divergențe. Orgoliul național și-a spus serios cuvântul. Unei teze britanice, susținută de generalul Sir Bernard Law Montgomery, i s-a opus una americană, propusă de generalii Omar Bradley și George Patton. Această „efloreșcență" de proiecte nu se explica nici pe departe prin lipsa unei concepții oficiale. Cu o lună înainte de debarcarea în Normandia, specia-

---

[1] La 1 august 1944, corpurile 7 și 19 din compunerea Armatei 1 americane (general Courtney H. Hodges) au ocupat orașul francez Avranches, permițând urmărirea armatei germane spre Sena și Paris.

[2] „De-a lungul întregului front am înaintat necontenit — scrie D.D. Eisenhower în lucrarea sa memorialistică *Cruciadă în Europa* —, urmărindu-l îndeaproape pe inamicul în fugă. În patru zile, avangărzile britanice au acoperit o distanță de 195 mile, în paralel cu forțele americane de pe flancul lor drept, care au avansat la fel de rapid. A fost unul dintre multele recorduri pe care le-au stabilit formațiile noastre la proba de marș, în cadrul marii curse de urmărire de-a curmezișul Franței".

liştii în operaţii ai SHAEF-ului (Supreme Headquarters, Allied Expeditionary Force) stabiliseră liniile ce trebuiau urmate de forţele aliate, după ce se instalau ferm pe continent. Ei respinseseră ideea de a cuceri Berlinul. Capitala era „prea la est pentru a fi obiectivul unei campanii în vest". Berlinului îi fusese preferat Ruhrul, singura regiune din vestul Reichului de importanţă economică vitală, la apărarea căreia germanii ar fi angajat grosul forţelor lor, oferind astfel Aliaţilor o şansă de a-i bate.

Monty dă bătăi de cap

Cu totul altfel suna proiectul britanic. Montgomery, care comandase forţele terestre aliate în Normandia, credea în victoria decisivă, la capătul unui efort unic, energic şi rapid în câmpiile din nord, între mare şi Ardeni, spre inima Germaniei. Propunerea sa l-a contrariat pe Eisenhower. Comandantul suprem avea alte vederi. Grupul 12 armate trebuia să se îndrepte spre Metz şi Sarre. Ceea ce l-a agasat în plus pe Eisenhower a fost faptul că intervenţia lui Montgomery a căzut într-un context psihologic delicat, comportând elemente personale iritante. Între Calvados şi Cotentin, Montgomery a deţinut conducerea operaţiilor. Introducerea unei armate americane suplimentare — Armata 3, a generalului G. Patton — nu a schimbat cu nimic această organizare. Grupul 12 armate american, al generalului Omar Bradley, a continuat să primească ordine de la Montgomery.

Această subordonare, acceptată ca o necesitate, a devenit tot mai penibilă, cu atât mai mult cu cât bătălia s-a prelungit, dincolo de toate previziunile. Pe măsură ce teatrul de război s-a extins şi participarea americană a sporit numeric, subordonarea a fost suportată cu o nervozitate crescândă. Montgomery era un personaj dificil, năvalnic, uneori enervant. Nu întotdeauna autoritatea sa era acceptată de bună voie. Gafele ziariştilor puneau şi ele paie pe foc. Presa britanică nu avea ochi decât pentru învingătorul de la El-Alamein[1]. *Montgomery's troops drive on Cherbourg* (Trupele lui Montgomery presează spre Cherbourg), *Montgomery's forces attack St-Lô* (Forţele lui Montgomery atacă St-Lô) erau titluri din presă, în condiţiile în care, la mile distanţă, nu se afla picior de soldat britanic. Această propagandă nu făcea decât să-i calce pe nervi pe americani. Presa lor a intrat atunci în replică, lansând atacuri contra generalului britanic. Ea l-a făcut responsabil pe Montgomery pentru încetineala operaţiilor din Normandia, i-a criticat prudenţa, a semănat îndoiala privind capacitatea sa de a-i învinge pe germani.

Prin contrast, după străpungerea aliată la Avranches, ziariştii şi-au concentrat reflectoarele asupra lui Patton, făcând din el un erou de legendă, contraopunând rapiditatea mişcărilor sale de trupe metodei măsurate cu compasul a lui Montgomery. Opinia publică — atât de importantă în Statele Unite — a protestat împotriva unei subordonări ce i se părea deopotrivă inadmisibilă şi dăunătoare. Bradley a început să primească din ce în ce mai des ordine direct de la Eisenhower. Chiar dacă, la 1 septembrie, regele George VI l-a avansat pe Montgomery la gradul de mareşal.

Eisenhower a ştiut să se descurce în situaţia dată. El a acţionat în virtutea unor considerente militare serioase, soluţiile găsite având numai aparenţa unor compromisuri. Concesiile făcute în anumite momente au fost mai mult de formă decât de fond. Prioritatea pe care i-a recunoscut-o lui Montgomery nu era pe

[1] Bătălia de la El-Alamein, în Egipt (23 octombrie - 4 noiembrie 1942), între armata engleză şi cea germano-italiană, s-a încheiat cu victoria englezilor. În seara zilei de 23 octombrie, Montgomery spunea: „Când am luat comanda Armatei 8 am declarat că misiunea noastră este de a-l zdrobi pe Rommel şi că o vom face când vom fi gata. Acum suntem gata. Bătălia care va avea loc este o bătălie decisivă, dintre acelea care vor intra în istorie. Noi avem arme şi materiale de primă calitate, tancuri de asalt puternice şi ne asigură cea mai bună aviaţie din lume". Puternicele contraatacuri germane, ce au durat până la 2 noiembrie, i-au împiedicat pe britanici să obţină o victorie decisivă. Ceea ce l-a făcut pe Churchill să exclame exasperat: „Oare niciodată nu vom putea găsi un general capabil să câştige o bătălie?".

Luptători ai Rezistenţei pe străzile oraşului eliberat

potriva celei solicitate de mareşal. El vroia o prioritate absolută, nelimitată. Cea obţinută era restrânsă. Se înscria în limitele concepute în luna mai de planificatorii SHAEF-ului.

Montgomery (Grupul 21 armate) a convenit cu Bradley (Grupul 12 armate) ca limita între cele două grupuri de armate să urmeze linia Mantes-Beauvais - Albert - Douai - Anvers. La Saleux, câţiva km sud-vest de Amiens, englezii au dat peste cartierul general al Armatei 5 blindate germane şi i-au luat prizonier şeful, pe generalul Eberbach, proaspăt desemnat la comanda armatei. Într-un vehicul capturat s-a găsit un document senzaţional: harta tuturor dispozitivelor germane dintre Somme şi Meusa. Ea indica faptul că nimic nu era pregătit pentru a împiedica o înaintare promptă a Aliaţilor către nord.

11 ore mai târziu, cele două porturi principale ale Amiensului au fost cucerite intacte şi un cap de pod s-a stabilit pe malul stâng al fluviului Somme. Pe 1 septembrie, au căzut Douai şi aerodromul vecin, apoi oraşul Tournai. Grupe de membri ai Rezistenţei franceze şi belgiene au luat parte la înfruntare. Ele au furnizat infanterie suplimentară, cu atât mai bine venită, cu cât americanii duceau lipsă de infanterie. Bătălia, confuză, a durat câteva zile. S-a încheiat printr-un succes, dar nu a fost o mare victorie.

Pe 2 septembrie, la prânz, pe când americanii se aflau în Tournai, Corpul 30 britanic a primit ordin să se deplaseze spre Bruxelles şi Anvers. În lucrarea sa *Corps Commander* (Londra, 1977), Generalul Sir Brian Horrocks, comandantul acestui corp, povesteşte: „La 2 septembrie, mi-am făcut vizita cotidiană la cartierul general al «Guards Armoured Division», stabilit la Douai. Unitatea mea, «Batalionul 1 Middlesex», făcuse parte din «Guards Brigade» la Aldershot, înainte de război. În sfârşit, după atâta timp, mă familiarizasem cu particularităţile brigăzii, în special cu tradiţia eufemismului, împins la limită, şi a disimulării sentimentelor. Ştiam, de exemplu, că puteam avea o lungă conversaţie cu un ofiţer, fără să-i pot smulge un alt răspuns decât «Sir». O îndelungată practică le formase acestor oameni o facultate remarcabilă de a exprima un acord sau un refuz ferm, prin nimic altceva decât prin tonul cu care pronunţau acest unic cuvânt. La sosirea mea la cartierul general, am fost primit cu amabilitatea obişnuită. După o scurtă pauză, am spus: «Obiectivul nostru de mâine va fi — altă pauză — Bruxellesul!» S-a auzit un murmur de surpriză şi de entuziasm şi, pentru o singură dată, emoţia a răzbătut dincolo de rezerva lor. Ei nu numai că apreciau onoarea de a fi chemaţi să elibereze Bruxellesul, una dintre cele mai frumoase capturi de război, dar se autosupuneau unei competiţii cu ei înşişi, căci capitala belgiană se afla la o distanţă considerabilă". Istoricul militar britanic L.F. Ellis, scrie în *History of the Second World War, Victory in the West:* „Era o dimineaţă superbă. În înaintarea noastră nu am fost opriţi de rezistenţa inamică decât ici-colo, pe un drum sau altul, şi pentru foarte scurt timp. Zvonul despre coloanele în mişcare depăşise localităţile parcurse şi, când am atins Bruxellesul, la căderea serii, toată populaţia oraşului era în stradă, aproape nebună de bucurie. Maşinile de recunoaştere au fost primele care au atins limitele oraşului. Pe înălţimi, «grenadierii» au fost temporar reţinuţi de rezistenţa inamică. Ei au fost deci primii care au intrat în oraş, înnoptând pe bulevardul Waterloo, în apropierea Palatului de justiţie, incendiat de forţele germane în retragere. Mai târziu, «grenadierii» au ocupat partea de nord a oraşului, iar a doua zi, după o luptă violentă, au cucerit Louvainul."

Generalul britanic Horrocks nota şi el: „O brigadă belgiană a fost ataşată Corpului meu [30]. Hotărâsem ca ea să ia parte la intrarea triumfală în Capitală. Am aşteptat deci până a doua zi, pentru a pătrunde în Bruxelles, însoţit de belgieni. Era aproape imposibil să avansăm în mulţimea entuziastă".

Capitala a fost eliberată la exact cinci ani (în aceeaşi zi) de la intrarea în război a Angliei şi Franţei.

Decriptajul nu poate ţine pasul

Pe 4 septembrie, pe la ora 9 dimineaţa, tancurile Batalionului 3 din Royal Tank Regiment rulau pe autostrada spre Anvers. Intenţionau să meargă drept. Dar la încrucişarea cu şoseaua spre Termonde, un civil într-un pardesiu de gabardină s-a aşezat în faţa lor şi le-a făcut semn să oprească. El a reuşit să-l convingă pe şeful micii coloane, maiorul John Dunlop, că greşeau urmând drumul cel mai scurt. Odată ajunşi într-un punct unde viaductul tăia linia de cale ferată, ar fi intrat în bătaia focului german. Între britanici s-a instalat imediat starea de alertă. S-au studiat mai multe soluţii posibile, cu ajutorul inginerului de poduri şi şosele Robert Vekemans, omul în pardesiu de gabardină. În mare grabă, dar oricum cu consum suplimentar de timp, maiorul Dunlop a cerut acordul şefului său, locotenent-colonelul David Silvertop, prin staţia radio. Acesta i-a aprobat proiectul propus. Misiunea lui Dunlop era să captureze din mâinile germanilor o serie de poduri în stare intactă. Zis şi făcut. Entschodt a fost primul dintre ele. Oamenii maiorului britanic au căzut în spatele gărzii germane, ce păzea podul, luând-o prin surprindere.

Membrii Rezistenţei erau pretutindeni. Încercau să-şi concentreze acţiunile cu cele ale Aliaţilor, pentru a nu intra în luptă singuri, în contratimp, şi a risca să provoace distrugerea podurilor. Pe de altă parte membrii Rezistenţei nu dispuneau nici de ar-

mele și munițiile necesare pentru a susține singuri atacurile.

Spre seară, ruta spre Anvers a fost deschisă. Germanii nu au opus prea mare împotrivire. Succesul aliat era deplin. În memoriile sale, Horrocks relatează: „Divizia 11 blindate a primit ordin să cucerească Anversul, dar [generalul-maior] «Pip» Roberts [comandantul ei] mi-a cerut să-i fixez un obiectiv precis. O divizie de blindate nu era o formație ideală pentru a cuceri un oraș mare, chiar dacă avea sprijinul Rezistenței belgiene. I-am răspuns: «Mergeți drept spre docuri și împiedicați-i pe germani să distrugă instalațiile portuare». Procedasem așa, deoarece păstram încă în memorie situația penibilă a întârzierilor impuse Armatei 8 în timpul înaintării ei în lungul coastei Africii de Nord. Germanii distrugeau întotdeauna echipamentele portuare, încetinind astfel descărcarea de pe navele noastre a mijloacelor de subzistență".

Pentru a lua deciziile, Horrocks nu avea nevoie să descifreze jocul adversarului. Îl adulmeca ușor. În plus, informațiile furnizate de „Ultra" (*Magazin istoric*, nr. 7-8/1981, 4/1982, 9/1984) i-au confirmat hotărârile. Primele indicii privind intențiile germanilor de a distruge portul datau din 28 august. Dar situația evoluase atât de rapid, încât decriptajul nu a putut ține pasul cu ea. Realitatea a devansat informația.

Tancurile Batalionului 3 se îndreptau spre Anvers. În drum s-au întâlnit cu un alt membru al armatei belgiene din umbră. (*Magazin istoric*, nr. 5/1987), zis François van Broeck. El era total surprins. Nu îi aștepta pe eliberatori mai devreme de a doua, a treia sau chiar a patra zi. Împreună cu Vekemans van Broeck, care vorbea o engleză perfectă, a servit ca ghid.

În lungul autostrăzii, coloana nu a întâlnit decât o opoziție slabă a adversarului. La 11.30 au ajuns la periferia Anversului, unde, la intrarea pe strada Jan van Rijswijk, a avut loc o mică ciocnire. Soldații brigăzii engleze și membrii Rezistenței, din ce în ce mai numeroși, au forțat trecerea la orele 13.45. Ultimele focare ale apărării germane au fost reduse la tăcere de către luptătorii din Rezistență în cursul serii.

În oraș domnea o efervescență indescriptibilă. Evenimentele se derulaseră extrem de rapid. Membrii Rezistenței urmăreau să restabilească ordinea legală. De la începutul după-amiezii, baronul Holvoet și-a reluat postul la Palat, de unde îl alungaseră germanii. Seara guvernatorul a primit delegați ai diverselor mișcări ale Rezistenței în frunte cu locotenentul genist Urbain Reniers, zis „Réaumur", coordonatorul tuturor operațiilor, recunoscut de Londra. În aceeași seară, a reapărut primul ziar liber, *Volksgazet*.

Concomitent, englezii au pătruns adânc în oraș. Înaintarea lor nu a fost încetinită decât de bucuria delirantă a populației. Străzile erau negre de mulțime. Ciorchini de oameni se cățărau pe tancuri. O oră le-a trebuit blindatelor pentru a ajunge la Banca Națională. Dar curând războiul și-a reintrat în drepturi. Inamicul a organizat în Parcul orașului o veritabilă redută. Către ora 21.00, în ziua de 8 septembrie, prin acțiunea combinată a membrilor Rezistenței, a infanteriștilor și a blindatelor, inamicul a fost alungat de pe poziții. Centrala telefonică a rămas intactă.

La sfârșitul zilei se putea spune că Anversul a fost recucerit. În memoriile sale, generalul Horrocks semnalează că 5 000 germani au fost luați prizonieri. În port, Rezistența a înregistrat succese strălucitoare[1], între care, pe primul loc eșecul total al măsurilor luate de germani pentru a distruge instalațiile portuare. Salvarea portului fusese studiată cu foarte multă vreme în urmă. Pentru locuitorii Anversului el reprezenta un fel de patrimoniu. Londra se arătase și ea la fel de preocupată de soarta portului. În luna februarie parașutase chiar un agent în acest scop. Acesta constatase că Rezistența locală devansase previziunile Aliaților. O serie întreagă de dispoziții fuseseră de atunci puse la punct. De pildă, în urma unui mesaj difuzat la 1 septembrie de BBC („Narcisa galbenă a înflorit"), s-a întrerupt curentul electric care alimenta ridicarea podurilor.

Trupele hitleriste nu au mai putut fracționa portul într-o serie de sectoare. Membri ai Rezistenței au rupt cablul electric care alimenta cele opt aruncătoare de flăcări din apropierea ecluzei de la Kruisschans. De asemenea, tot ei au blocat dispozitivul de plasare a două tunele sub fluviul Escaut. Personalul portului a dispărut ca prin farmec. Germanii au fost luați pe nepregătite. O acțiune de mare forță s-a desfășurat pe 4 septembrie, la ora 12.45. De comun acord cu Reniers, ea s-a aflat sub conducerea unui căpitan din marina comercială, Eugène Colson, zis „maiorul Harry". Echipa sa era constituită numai din lucrători în port, care cunoșteau ca pe propriile buzunare labirintul bazinelor și cheiurilor. Ei au luat parte atât la conceperea, cât și la execuția planurilor. Știau pentru ce luptau. Dar nu deținеau superioritate nici în număr, nici în armament. Ceea ce nu i-a împiedicat ca, la sfârșitul zilei, să controleze toată zona estică a portului. A doua zi, ajutați de armele grele puse la dispoziție de britanici, au reușit să pătrundă până la marginile portului. Anversul a fost astfel salvat. Judecând după distrugerile lăsate în urma lor în Franța, germanii nu ar fi iertat orașul belgian.

---

[1] Referindu-se la patrioții belgieni, generalul D.D. Eisenhower arăta că ei „pot fi mândri de a fi contribuit prin eroismul lor la eliberarea țării", iar W. Churchill, într-un discurs, aprecia că 5 000 agenți belgieni au furnizat Aliaților 80% din totalul informațiilor cu caracter militar din zona respectivă, inclusiv o hartă, care a permis bombardarea unei mari părți din sistemul apărării antiaeriene germane.

Întrevedere în avion

„Miracolul de la Anvers" s-a născut din dezastrul suferit de armatele hitleriste în Normandia. Dar el n-ar fi fost posibil fără acţiunea Rezistenţei. Ea a permis englezilor să sfideze toate obstacolele. Oamenii generalului Roberts ar fi putut cuceri Anversul, dar nu i-ar fi putut împiedica pe germani să-l distrugă total înaintea sosirii lor.

„Miracolul de la Anvers" este, fără nici o îndoială, o realizare. Se vorbeşte însă foarte puţin sau deloc despre caracterul de improvizaţie care a guvernat raporturile între unităţile regulate şi formaţiunile armatei din umbră. Nici o legătură prealabilă nu le pregătise cooperarea. Îşi întindeau mâna în ultimul moment, când se descopereau pe unul şi acelaşi câmp de acţiune. În război, mai mult decât în viaţă, realitatea este deseori diferită de previziune. În operaţiile la care au participat membrii Rezistenţei, neprevăzutul devenise regulă. Istoria eliberării Anversului este ilustrativă pentru această ultimă afirmaţie. Cea mai mare parte a acţiunilor s-au desfăşurat altfel decât fuseseră concepute. Din fericire, şansa a fost de partea locuitorilor Anversului. Totul a decurs în favoarea lor. Dar epilogul nu ar fi fost atât de fericit, dacă nu ar fi fost pregătit vreme îndelungată în clandestinitate.

La 10 septembrie, Eisenhower şi Montgomery au avut o întrevedere pe aerodromul din Evere, aproape de Bruxelles, în avionul comandantului suprem. Acesta nu-şi revenise după un accident la genunchi, din urmă cu opt zile, accident petrecut în momentul când micul său aparat aterizase forţat pe plaja de la Granville, în Normandia. De aceea l-a primit pe Montgomery în avion. Nu a putut coborî.

Montgomery a încercat, fără succes, să-l convingă pe Ike să deplaseze frontul spre Berlin. Dar alegerea lui Eisenhower fusese făcută: trebuia exploatat în continuare succesul, executată o breşă în linia Siegfried *(Magazin istoric,* nr. 9/1990), traversând Rhinul, pe un front larg, şi cucerind apoi Sarreul şi Ruhrul. Două importante regiuni industriale ar fi fost astfel anihilate — gândea Ike —, ceea ce ar fi făcut Germania incapabilă să continue războiul.

Anversul a devenit principalul port de alimentare al armatelor aliate în Europa occidentală. Şi cum căile de aprovizionare rămăseseră călcâiul lui Ahile al Aliaţilor, deschiderea Anversului „nu a produs nimic altceva — cum scrie maiorul Ellis — decât o revoluţie totală" în situaţia aprovizionării cu alimente a armatelor aliate. Acestea depindeau de lungi linii de comunicaţie şi de porturi cu slabă capacitate de descărcare. După cucerirea Anversului, Aliaţii s-au aflat la o distanţă redusă de bazele lor. Anversul a devenit portul cel mai important al continentului. Numai la 1 decembrie au fost debarcate 10 000 tone de materiale. O săptămână mai târziu, tonajul se dublase. La sfârşitul lunii, cantitatea medie de materiale pe zi era de 13 700 tone pentru americani şi de 8 600 pentru britanici. Belgia, în totalitatea ei, cu excelenta sa reţea de comunicaţii — cea mai densă din Europa — s-a transformat în artera „hrănitoare" a teatrelor de operaţii.

În ce-i priveşte pe germani, ei au continuat să se ocupe de Anvers, fie numai şi pentru a-i perturba randamentul. „Armele de represiune" ale lui Hitler au intrat în ofensivă contra instalaţiilor portuare. Prima rachetă balistică V2 a căzut la 12 octombrie 1944. Bombardarea cu „bombele zburătoare" V1 a început pe 23 aceeaşi lună. Lansările au continuat până la sfârşitul lui martie 1945. 150 V1 şi 152 V2 au lovit portul. Au fost scufundate numai două nave mari şi 58 mai mici. Se ştie că „armele secrete" nu i-au adus decât o mare decepţie lui Hitler.

Ameninţarea ce plana asupra oraşului a îmbrăcat o formă clasică atunci când s-a deschis frontul din Ardeni, la 16 decembrie *(Magazin istoric,* nr. 8/1989). Atacul-surpriză viza să cucerească Anversul. Avea să fie ultima lovitură a lui Hitler. Încheiată şi ea printr-un eşec. Dar aceste pagini nu mai ţin de istoria eliberării Belgiei, care se încheiase la 14 noiembrie 1944. ■

Introducere,
versiune românească
şi adaptare de
Florentina DOLGHIN

UN GÂND PE LUNĂ

„Umanismul Europei nu se poate concepe fără o unitate a Europei. Pentru că unitatea Europei continuă să fie mai presus de orice o problemă de mentalitate europeană, o problemă fundamentală a unui umanism european, viabil şi capabil să devină, în spiritul unităţii, ecoul noilor aspecte ale umanismului.

A vorbi despre o conştiinţă a unităţii europene înseamnă a vorbi despre o nouă conştiinţă umanistă."

GEORGE USCĂTESCU

MARC BLOCH — SAVANT, COMBATANT, MARTIR

CONSTANTIN ANTIP

Pentru slujitorii Muzei Clio, anul semicentenarului victoriei de la 9 mai 1945 constituie un emoționant prilej de a aduce omagiul lor, istoricilor care au dat suprema jertfă în teribila încleștare cu Reichul nazist. O efigie-simbol a acestor eroici predecesori o reprezintă savantul medievist francez de dimensiune universală Marc Bloch, născut în vara anului 1886 la Lyon și asasinat de Gestapo în primăvara lui 1944 lângă Lyon. Tocmai de aceea în prezentarea personalității lui Marc Bloch pornim de la dăruirea lui totală în lupta pentru izgonirea ocupanților hitlerişti de pe pământul Franței, spre a-i reda libertatea, demnitatea și măreția, legitimate de o istorie multiseculară.

Învinșii provizorii ai unui destin nedrept

Pentru linia vieții lui Marc Bloch constanta o reprezintă îmbinarea muncii pasionate de cercetare științifică pe vastul câmp al istoriografiei cu participarea înflăcărată la apărarea patriei împotriva pericolelor care-i amenințau ființa. Combatant cu arma în mână în primul război mondial, în timpul căruia a fost promovat în corpul ofițerilor, Marc Bloch și-a adus contribuția la prăbușirea imperiului Kaizerului Wilhelm al II-lea.

Când Hitler a declanșat cea de-a doua conflagrație planetară, Franța fiind vizată direct după cucerirea Poloniei, căpitanul în rezervă Marc Bloch — deși îndeplinea condițiile de a fi scutit de mobilizare — s-a înrolat voluntar în forțele armate, făcându-și datoria la statul major al Armatei I, în Alsacia, cu care a traversat „războiul ciudat" și a fost martor al capitulării sancționate de armistițiul umilinței din 22 iunie 1940.

Prezența la un eșalon de importanță strategică i-a dat posibilitatea să perceapă cu exactitate cauzele dezastrului național, pe care le va consemna în lucrarea alcătuită în același an, *l'Étrange défaite*. „Cauza directă — scrie el — a fost incapacitatea comandamentului", copleșit de povara evenimentelor. „Dar — remarcă mai departe — în sânul unei națiuni, niciodată vreun corp profesional nu este singur responsabil de propriile acte... Este obligatoriu să se recunoască astfel că și spatele frontului a păcătuit mult".

Cartea căpitanului Bloch este apreciată și după decenii, datorită analizei scrupuloase, pe viu, o mărturie excepțională, cum se exprimă Jean-Pierre Azéma și Michel Winock în monografia *La III-e République* (Paris, 1970). Asprele imputări făcute responsabililor drame erau însoțite de credința fermă că înfrângerea Franț nu putea fi decât temporar că libertatea trebuia s triumfe, cum o afirma în s soarea din 10 mai 1941 ad sată celui mai bun prieten său, Lucien Febvre: „Sunte învinșii provizorii ai unui de tin nedrept. Va veni timp sunt sigur de asta, când col borarea noastră va putea reluată, publică, precum trecut, și, tot ca în trecut, l beră".

După demobilizare, Marc Bloch mai poate lucra o perioadă la Facultatea de litere a Universității din Strasbourg refugiată la Clermont-Ferrand și Montpellier, de unde, din cauza legislației rasiale, va fi dat afară la 15 mai 1943. Administrația de la Vichy și ocupanții naziști găseau intolerabil ca descendentul rabinului Arie Loew, care păsto-

LE FRANC-TIREUR

LA VICTOIRE EST DÉSORMAIS SÛR ET CERTAIN

Les Forces françaises libres ont pris l'Offensive

Mişcarea „Franc-Tireur" a penetrat cu succes, graţie ziarului său ilegal omonim

rise la Metz în jurul anilor 1770, vestit prin publicarea volumului: *Şaagat Arie* (Rânjetul leului), să lucreze la o catedră, mai ales în învăţământul superior. Revenit în locurile natale, la Lyon, intră, prin intermediul unuia din studenţii săi, Maurice Pessis, în legătură cu mişcarea de rezistenţă „Franc-Tireur", în care se încadrează spre a lupta mai departe pentru eliberarea ţării.

„Franc-Tireur" era una din mişcările cele mai importante ale Rezistenţei din Franţa. Numele ei era inspirat din exemplul soldaţilor fără uniformă din 1870-1871, franc-tirorii, care, prin acţiuni temerare făceau zile negre trupelor invadatorilor germani. „Franc-Tireur" avea relaţii strânse cu alte grupări — „Combat", „Libération" —, cu generalul de Gaulle, cu emisari ai puterilor aliate, iar în iarna lui 1943 va contribui substanţial la realizarea Mişcării Unificate a Rezistenţei (M.U.R.). Şi-a constituit formaţii paramilitare — echipe de franc-tirori, armata secretă, maquis-urile.

Nu mă pot reţine să nu notez aici că unul din primele grupuri de maquisarzi organizat de „Franc-Tireur", cel din Vercors, devenit celebru, a avut printre iniţiatori pe dr. Eugen Samuel, medic originar din România, stabilit în Franţa în 1927, pe când era student. Maquisul din Vercors a acţionat până în a treia decadă a lunii iulie 1944, când după o rezistenţă eroică de o săptămână, în focul căreia s-a aflat şi un alt român — Ionel Ştaiman —, a fost spulberat de forţele superioare ale inamicului.

Narbonne al nostru în Rezistenţă

Acţiunile românilor de la Vercors se adaugă faptelor de arme săvârşite de luptătorii români din Rezistenţă în numeroase localităţi din Franţa. Popularul comandant al Regiunii Ile-de-France a Forţelor Franceze din Interior, colonelul Rol-Tanguy, într-o declaraţie făcută la Bucureşti în 1969, sublinia: „Alături de patrioţii francezi şi de alte naţionalităţi, a luptat în cadrul Rezistenţei antifasciste, pe pământul Franţei, un mare număr de români..., care, dând dovadă de curaj şi un înalt spirit de abnegaţie, au participat la numeroase acţiuni de răsunet (după o cifră aproximativă 140 de acţiuni)".

Cu deosebită tărie vorbeşte despre puterea de penetraţie a mişcării „Franc-Tireur" organul ei de presă ilegal care purta numele tot de *Franc-Tireur*. În acest sens sunt relevante următoarele cifre: ziarul a pornit la drum în decembrie 1941 cu un tiraj de 6 000 de exemplare, în noiembrie 1942 difuza 30 000 de exemplare, iar în august 1944 tipărea 150 000 de exemplare, tiraj de-a dreptul exorbitant pentru o publicaţie clandestină.

Monsieur Rolin, Monsieur Blanchard pentru gazde şi vecini, Arpagon, Chevreuse, Narbonne pentru camarazii din Rezistenţă, Marc Bloch a fost ridicat repede pe un loc de frunte în conducerea mişcării „Franc-Tireur". Georges Altman, redactorul şef al gazetei *Franc-Tireur*, în cartea sa *Notre Narbonne dans la Résistance*, scrie: „În vălmăşagul nostru clandestin, în întâlnirile noastre, în adunările noastre, în cursele, imprudenţele şi pericolele noastre, el aducea un simţ al preciziei, exactităţii, logicii".

Principala preocupare a savantului a reprezentat-o reorganizarea structurală a mişcării, perfecţionarea funcţionării tuturor componentelor mecanismului ei. Concomitent a acordat atenţie mijloacelor de propagandă, contribuind la apariţia, pe lângă *Franc-Tireur*, a unor noi publicaţii ilegale: *Les Cahiers politiques*, revistă pe care o va conduce direct, şi *La Revue libre*, la care va colabora, alături de alt cunoscut istoric francez, Albert Bayet.

Alături de acţiunile practice ale mişcării — sabotaje, atacuri armate etc. — propaganda urmărea să facă să izbucnească flacăra libertăţii, mobilizarea naţiunii împotriva ocupanţilor, anihilarea politicii guvernului de la Vichy de anesteziere a conştiinţelor spre a le face să accepte, ca un lucru inevitabil, participarea „la banchetul căpcăunului nazist".

Membru al directoratului Regiunii I „Franc-Tireur", cu sediul la Lyon, Marc Bloch va deveni reprezentantul acesteia în Comitetul regional al Mişcării Unite a Rezistenţei.

Unificarea Rezistenţei a pus în alertă organele represive ale regimului pétainist şi pe cele germane, cărora le-au căzut victimă numeroşi militanţi. La 8 martie 1944, Gestapoul l-a arestat pe Marc Bloch; încarcerat, supus torturilor sălbatice, el a păstrat cea mai strictă tăcere, fiind executat (probabil) în aprilie 1944. Abia la 16 iunie o echipă a Rezistenţei, din care făcea parte şi Georges Altman, identificând, după fotografiile sustrase de la poliţia judiciară, 28 de cadavre ale unor membri ai mişcării, a descoperit că Marc Bloch fusese omorât şi îngropat la Saint-Didier-de-Formans, în apropiere de Lyon. Figura luminoasă a lui Marc Bloch s-a înscris pentru eternitate în Panteonul Martirilor Libertăţii.

Revista ANNALES și școala sa istorică...

Cel mai bun prieten al lui Marc Bloch, am spus mai înainte, a fost Lucien Febvre, revin acum cu completarea că și cel mai bun prieten al lui Lucien Febvre a fost Marc Bloch. Această prietenie rar întâlnită n-a fost doar expresia unei efuziuni sentimentale, ci a avut la temelie identitatea opțiunilor fundamentale:

a) politice — amândoi erau adepți ai stângii republicane, socializante, decisiv marcate de afacerea Dreyfus, în cursul căreia, potrivit lui Bernard-Henri Lévy, a răsunat glasul Partidului intelectualilor, stimulat de două texte celebre — *J'accuse!* al lui Emile Zola și manifestul, zis „al intelectualilor", publicat de Georges Clemenceau, care chemau pe exponenții democratici, ai spiritualității să medieze între Cetate, pe de o parte, și Dreptate, Adevăr, Bine, pe de altă parte;

b) științifice — amândoi erau animați de dorința determinării unor mutații de esență în sfera cercetării istorice, obiectivul vizat fiind realizarea unei istorii mai extinse și mai umane.

Garanția reușitei: apelul la achizițiile altor științe — sociologia, economia politică, psihologia, antropologia, geografia, filologia etc., capabile să contribuie la renovarea radicală a disciplinei istoriei. Ei au fost de-a dreptul fascinați de demersurile școlii sociologice a lui Emile Durkheim, ale școlii geografiei umane a lui Vidal de la Blache, de dezbaterile intelectuale de la cumpăna dintre secolul XIX și secolul XX cu privire la statutul istoriei ca știință, dezbateri găzduite de publicații ca *Revue de Synthèse Historique* a lui Henri Berr, *L'Année Sociologique*, dirijată de Durkheim, *Annales de Géographie* ș.a.

Din ultima revistă menționată, Lucien Febvre, în lucrarea *La Terre et l'évolution humaine, introduction géographique á l'histoire* (1922), citează de trei ori studiul din 1901 al lui Simion Mehedinți — *La géographie comparée d'après Ritter et Perschel* —, ceea ce atestă că și după două decenii studiul omului de știință român nu-și pierduse nimic din interes.

Opțiunea Bloch-Febvre referitoare la terenul pe care trebuie să-l investigheze istoriografia, viziunea lor panștiințifică, pluridisciplinară a acestei investigații și-au găsit ilustrarea în revista *Annales d'histoire économique et sociale*, care a apărut în 1929 la Strasbourg, unde cei doi savanți erau profesori la Facultatea de litere, apoi la Paris, ca urmare a admiterii lui Lucien Febvre la Collège de France și a lui Marc Bloch la Sorbona. Directorii-fondatori erau ajutați de un comitet de redacție ilustrat de personalități ca geograful Albert Demangeon, sociologul Maurice Halbwachs, specialiștii în economie Henri Hauser și Charles Rist (fost viceguvernator al Băncii Franței, oaspete al României, în 1932, ca expert tehnic financiar), istoricul belgian Henri Pirenne, lista putând continua cu alte nume sonore cooptate de-a lungul anilor.

La *Annales* s-a format o nouă școală istorică, revista devenind o autoritate de prestigiu în materie, atrăgându-și adeziunea și simpatia exploratorilor tărâmului istoric, care resimțeau carențele curentelor tradiționale, căzute în conservatorism, și aspirau la o necesară schimbare. Școala *Annales* a căutat să răspundă acestor așteptări, fixându-și ca direcție de efort: respingerea istoriei evenimențiale, cantonată în perimetrul politic și militar, promovarea investigației „globale", capabilă să regăsească și să înfățișeze „omul integral".

Situând reliefarea permanențelor mai presus de fluctuațiile conjuncturilor, revista stabilea ca obiect al cercetării studierea structurilor, deoarece acestea sunt forțe de lungă durată, în cadrul lor, nu al evenimentelor, acționând legile — „formele generale ce grupează faptele care până în acel moment erau separate". E locul, cred, să amintim că ideea permanențelor era îmbrățișată și de Nicolae Iorga, atașat de *Annales*, care, la cel de al VIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, ținut în 1938, a propus ca studiul permanențelor să fie definitoriu pentru disciplina istoriei.

Dând o expresie concentrată programului școlii de la *Annales*, André Burguière, membru al comitetului de direcție al revistei din 1969, puncta: „*Annales* inovează mai cu seamă în două domenii:... 1) Progresul cercetării istorice nu se reduce la erudiție și la acumularea faptelor; acesta (progresul) îl constituie punerea la punct a noi metode care conferă valoarea unei cercetări; 2) Istoricul edifică obiectul cercetării și dorește să se știe că istoria «începe prin a pune o întrebare». Altfel spus, *Annales* vor să rupă cu visul resurec-

A doua ocupare a Lyonului de către trupele hitleriste (noiembrie 1942)

ției trecutului al lui Michelet; se sugerează că istoria se elaborează plecând de la «solicitările prezentului»".

... marxistă sau antimarxistă?

Georges Duby, alt produs eminent al școlii de la *Annales*, reliefează interesul deosebit manifestat de aceasta pentru istoria economiei, dar și pentru istoria mentalităților sociale, domeniu în care aportul lui Marc Bloch este fundamental: în gândirea sa faptele istorice sunt „în esență psihologice", iar comportamentul oamenilor dominat adesea de „adâncurile tainice ale vieții spirituale".

Datorită spectrului economico-social larg și variat abordat și noutăților în metodologia analizei și interpretării acestuia, în diferite medii s-a acreditat ideea că revista *Annales* a căpătat coloratură marxistă. Idee întărită și de îndemnul lui Lucien Febvre: „Citiți-l pe Marx". Pentru ce? Pentru că, scria Febvre în paginile revistei în 1935: „Multe din ideile pe care Marx le-a expus cu o evidentă măiestrie au trecut de multă vreme în fondul comun care constituie comoara intelectuală a unei generații". Marc Bloch, Lucien Febvre și colaboratorii au păstrat însă distanța. Nu au operat cu categoriile mod de producție, relații de producție, clase sociale etc. Materialismul dialectiv le-a fost cu totul străin. Materialismul istoric nu a fost ignorat, dar a fost luat în calcul nu pentru a-l asimila în accepția fondatorilor marxismului, ci, ca și în cazul istoriei tradiționale, pentru a-l depăși.

Am insistat asupra acestui aspect, deoarece, de-a lungul întregii sale existențe, revista a fost ținta intervențiilor polemice atât din partea dreptei reacționare, care o considera nocivă din cauză că era „marxistă", cât și din partea stângii extreme, care o cataloga „antimarxistă", pentru că substituia determinismului istoric obiectiv un determinism etern, metafizic, subiectiv, ambele părți acuzând-o deopotrivă de atentat la moștenirea școlii istorice. franceze din secolul XIX în tot ce are ea mai pozitiv.

Revista *Annales* avea colaboratori și din alte țări și, totodată, informa asupra cercetărilor de peste hotarele Franței. Răsfoind colecția pe anul 1932 am fost bucuros să constat că nici România nu e neglijată. În numărul pe ianuarie sunt semnalate rezultate ale cercetărilor arheologice de la Histria, evidențiindu-se piesele referitoare la viața economică în Dacia Romană.

În numărul din iulie sunt recenzate două studii ale lui Gheorghe Brătianu privind Bizanțul, unul dintre ele — *La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'époque byzantine et ottomane* — fiind astfel caracterizat de Marc Bloch însuși: „Într-o scurtă dar substanțială schiță, demnă, cum și autorul o dorește, să servească drept canevas pentru un studiu mai minuțios și mai nuanțat, d. G.I. Brătianu retrasează, cu măiestria sa obișnuită, această evoluție milenară al cărei interes, pentru istoria economiei urbane, nu are niciodată nevoie de a fi subliniat".

Și tot Marc Bloch semnează, în numărul pe noiembrie, prezentarea lucrării lui Nicolae Iorga *Brève histoire de la petite Armenie*, apărută la Paris, apreciind-o ca „o nouă piatră adăugată istoriei relațiilor latinității cu lumea orientală care deja datorează atâta eminentului savant român".

Aventura revistei create de Marc Bloch și Lucien Febvre continuă până în zilele noastre sub titlul *Annales. Economies. Societés. Civilisations.*, locul preponderent în conducerea ei revenind, după moartea lui L. Febvre, unui alt savant de anvergură internațională, Fernand Braudel, fidel, ca și înaintașii, comandamentului solidarității dintre știința istorică și celelalte științe umane.

Impostura — cea mai virulentă dintre otrăvuri

Pentru ce și cum își exercită profesiunea un istoric? Iată o întrebare la care Marc Bloch își propune să răspundă în ultima lui carte — scrisă în anii 1941-1942 și din păcate rămasă neterminată — *Apologie pour l'histoire ou Métier de l'historien*, publicată postum în 1949. Ea se adaugă operelor de până atunci ale savantului, dintre care menționăm: *Rois et serfs, un chapitre d'histoire capétienne* (1920), *Les Rois thaumaturges, étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particuliérement en France et en Angleterre* (1924), *Les caractères originaux de l'histoire rurale française* (1931), *La société feodale* (1939-1940), *L'Étrange défaite* (1940, tipărită în 1946).

În formularea răspunsului la întrebarea pentru ce și cum își exercită profesiunea un istoric, Marc Bloch pornește de la definirea concepției sale despre istorie. Istoria — spune el — este „știința oamenilor" și anume „a oamenilor în timp". Timpul nu este o unitate de măsură ca în fizică și matematică, ci este plasma însăși în care se cufundă fenomenele, factorul inteligibilității lor. Un dat continuu și totodată o perpetuă schimbare, acesta este timpul istoriei. Din antiteza celor două atribute rezultă cerințele esențiale ale cercetării științifice.

Exemplificând, Marc Bloch spune că nici un istoric de profesie nu se va declara satisfăcut cu constatarea că lui Cezar i-au trebuit opt ani ca să cucerească Galia; el va căuta să fixeze intervalul cronologic în care se situează evenimentul în frământările și vicisitudinile societăților europene din epocă, pentru că nici o dată un fenomen istoric nu se explică pe deplin în afara analizei momentului manifestării sale.

Sarcina istoricului este de

a gândi atât sub imperiul categoriei „umanului", cât și al celei a duratei, să perceapă solidaritatea epocilor, dublul sens al înțelegerii lor, a trecutului prin prezent, a prezentului prin trecut. Refuzând taxarea istoriei drept „știință a trecutului", Bloch postulează că trecutul nu poate fi înțeles dacă nu se știe nimic despre prezent, iar acțiunea prezentului este compromisă dacă se ignoră trecutul.

Dublul sens al receptării trecutului și prezentului impune amplificarea permanentă a informației, istoricul având obligația de a urmări scrupulos direcția precisă fixată cercetării, de a stăpâni și aplica eficient metodele și tehnicile profesiunii, de a exploata inteligent mărturiile, care, oricât de clare ar fi, nu vorbesc decât celor ce știu să le pună întrebări. Cercetarea nu trebuie să fetișizeze documentele, ci să conducă la generalizări de ordin teoretic. Spiritul critic dezvoltat trebuie să-l caracterizeze pe cercetător, deoarece nu pot fi acceptate orbește orice surse sau interpretări ale lor, știut fiind că în acest domeniu abundă falsuri, trucaje, înșelătorii de-a dreptul senzaționale. Constatarea înșelăciunii trebuie să fie urmată de descoperirea motivelor și a impostorului, pentru că „dintre toate otrăvurile capabile să vicieze o mărturie, cea mai virulentă este impostura". Este un avertisment de actualitate și pentru noi, pentru că impostura în tratarea istoriei a devenit agresivă.

Faptele umane fiind în esență foarte delicate, pentru a le pătrunde, a le interpreta și a le da expresie, istoricului i se recomandă să privească istoria nu numai ca știință, ci și ca artă, ceea ce presupune stăpânirea esteticii limbajului propriu disciplinei profesate, care trebuie să se distingă prin finețe, prin culoare adecvată tonului.

Deviza istoricului — supunerea onestă în fața adevărului, iar datoria lui primordială — a fi sincer, a observa și explica, a înțelege. „Un cuvânt domină și luminează studiile noastre: «a înțelege», scrie Marc Bloch în ultima lui carte, adevărat testament lăsat urmașilor. Nu trebuie să spunem că bunul istoric este străin de orice pasiune; o are cel puțin pe aceasta. Este, nu ascundem, un cuvânt încărcat de dificultăți; dar și de speranțe. Mai presus de toate poartă însă în sine simțământul prieteniei. Prea ne grăbim să facem procese. E atât de lesnicios să strigi «la spânzurătoare!» Niciodată nu înțelegem îndeajuns.

Cel ce se deosebește de noi — străin, adversar politic — este considerat, în mod aproape necesar, un om rău. Chiar și pentru a purta bătăliile care sunt de neînlăturat ar fi nevoie de ceva mai multă înțelegere a sufletelor celorlalți; și, cu atât mai mult, pentru a evita aceste bătălii cât mai este încă vreme. Cu condiția să renunțe la a-și mai da aere de fals arhanghel, istoria trebuie să ne ajute să depășim acest obstacol. Ea este o vastă experiență a varietății umane, o necontenită întâlnire între oameni. Viața, ca și știința, au numai de câștigat dacă această întâlnire este frățernă". ■

NOI FOTOGRAFII-DOCUMENT DESPRE MASACRUL DIN CASA IPATIEV

Uciderea familiei țarului Nicolae II în noaptea de 16 spre 17 iulie 1918 nu dă pace rușilor. De curând, un membru al Procuraturii generale a Federației Ruse, V. Soloviov, a revenit din Germania cu o mărturie extrem de importantă, achiziționată de la regizorul german Philip Remy, care a încheiat recent documentarea la un film despre Anna Anderson, presupusa prințesă Anastasia. Remy a predat statului rus 75 de negative pe sticlă ale unor fotografii din focul evenimentelor, respectiv făcute în casa Ipatiev (unde a avut loc crima).

Ele au aparținut unui anume N. Sokolov și au fost socotite pierdute pentru totdeauna. Sokolov, un om al amiralului Kolceak, albgardist, le-a dus în Europa și le-a păstrat ca pe lumina ochilor, iar înainte să moară le-a înmânat contelui Orlov, din anturajul apropiat fostului țar.

După moartea acestuia, care se pare că nu le-a prețuit reala valoare, negativele au fost găsite întâmplător pe veranda casei sale din Paris, apoi le-a obținut la o licitație un ziarist rus emigrant. Fiul acestuia le-a vândut pe toate. În această fază le-a interceptat Philip Remy.

„Sokolov – spune regizorul – a ținut foarte mult ca aceste fotografii să fie păstrate până când Rusia va avea un guvern legitim. Vremea aceasta a venit, dar multe relicve și documente rusești sunt răspândite și vândute în întreaga lume, deși ele au o maximă importanță pentru Rusia. Vă înapoiez deci ceea ce vă aparține, ele nu sunt un cadou".

Pe baza negativelor se poate face o expertiză a situației de atunci. Se văd în detaliu cei patru pereți ai camerei în care a avut loc masacrul și găurile din podea provocate de gloanțe. Se poate urmări astfel traiectoria fiecărui glonț, poziția fiecărui om în cameră, câți trăgători au fost, câte împușcături, ceea ce spulberă orice fabulație și ne apropie tot mai mult de tabloul infernal și adevărat al acelor momente.

F.D.

FERNAND BRAUDEL

„Ce ați făcut cu George Bratiano?“

Cu aceste cuvinte m-a interpelat profesorul Braudel intrând în biroul său unde îmi dăduse întâlnire în acea după-amiază ploioasă de toamnă la Maison des Sciences de l'Homme **din Boulevard Raspail 45, într-unul din cartierele cele mai frumoase ale Parisului — arondismentul 6 —, unde am avut privilegiul să și locuiesc multă vreme. Marele mediteranean m-a chestionat îndelung asupra destinului bunului său prieten, istoricul român Gheorghe Brătianu, după 1948 și mai ales asupra tragicelor întâmplări prin care l-a condus prigoana autorităților comuniste până la moartea sa în închisoarea din Sighet.**

Am avut șansa ca Fernand Braudel să mă rețină toată după-amiaza și să-l pot întreba multe despre sine și despre alții, despre istorie și despre viață. Mai întâi mi-a vorbit la rugămintea mea despre începuturile sale ca istoric.

Sunt născut la Lunéville-en-Ornais — departamentul Meuse —, din aceeași Lorenă de unde este Jeanne d'Arc. La 21 ani, eram deja licențiat în istorie și am primit un post de profesor de liceu la Constantine, în Algeria. Aici am cunoscut lumea arabă, Islamul și mai ales Mediterana, pe care nu am mai părăsit-o niciodată. După nouă ani am revenit la Paris, unde am putut preda istoria la licee celebre, precum Pasteur, Condorcet, Henri IV.

În 1935 am plecat în Brazilia pentru a deveni profesor de istorie la Universitatea din Sao Paolo. O altă lume. O lume care m-a sedus și unde am devenit inteligent și am trăit cei mai frumoși ani ai vieții. În 1938 din nou în Franța, unde sunt numit la l'École Pratique des Hautes Etudes. Îndată am fost mobilizat și am stat în adăposturile liniei Maginot până în iulie când am fost luat prizonier de germani. Am stat în prizonierat la Mainz și apoi la Lübeck. Anii de prizonierat au fost și anii de doctorat. Atunci în mintea mea s-a conturat organizarea tezei mele pe care am susținut-o în 1947 și am publicat-o în 1949.

[Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip II, lucrare publicată în traducere, la Editura Meridiane, de către Mircea Gheorghe, după cum în aceeași editură a apărut în versiunea românească a lui Adrian Riza monumentala operă *Civilizație materială, economie și capitalism, secolele XV-XVIII*, din care *Magazin istoric* a reprodus un întins serial în anii 1981 și 1988].

Teza mea m-a dus direct la Collège de France.

(După întrevederea noastră din iunie 1984, Fernand Braudel a fost ales membru al Academiei Franceze, iar tot atunci am realizat, după scenariul său, împreună cu regizorul și scriitorul italian Folco Quillici filmul istoric serial Omul european, **film făcut într-o coproducție cu Televiziunea Română și cu alte televiziuni din Europa. Serialul a fost turnat, dar oprit, din dispoziția celor ce conduceau pe atunci propaganda și cultura. El a fost transmis în întregime abia în 1994).**

Din tot ceea ce am aflat în acea după-amiază de la Braudel — prietenul și tovarășul de concepție și metodă al lui Lucien Febvre și Marc Bloch la Școala de la Annales — vreau să mai transcriu.

— Am rămas fidel de aproape 40 de ani concepției mele globale asupra istoriei. Recunosc că azi există generația „Noii noi istorici“ sau cea a istoriei tradiționale, dar fără o istorie comparată a esențelor istorice, eu nu văd cum se poate lucra. Toate științele umane sunt indispensabile istoriei. Și nu se pune alternativa de a alege una sau alta pentru totdeauna, ci de a trăi în concubinaj cu toate științele omului pentru a da istoriei caracterul ei global.

Istoricii sunt de fapt regizorii trecutului. A dramatiza puțin trecutul a-l pune în scenă, iată ce face istoricul.

Generalul de Gaulle, revoluția franceză, Europa, Franța, filmul istoric, demografia și multe alte subiecte au animat o conversație pentru care voi rămâne mereu recunoscător lui Fernand Braudel, de la a cărui dispariție se împlinesc, la 28 noiembrie, 10 ani.

Cristian POPIȘTEANU

EVREII

ÎN ŢĂRILE ROMÂNE ÎN EVUL MEDIU

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI

Începând cu secolul al XVII-lea, pe lângă evreii din spaţiile polono-lituan şi cel otoman, care continuă să străbată ţările române (şi de care ne-am ocupat pe larg în precedentele numere ale revistei noastre 8 şi 9/1995), îndeosebi în calitate de negustori de tot felul, creditori sau medici (Eleazar din Cracovia a fost chemat în 1606 chiar de principele Transilvaniei, Ştefan Bocskai; David Rebir l-a îngrijit în 1629 pe Gabriel Bethlen etc.), apar şi primele semne ale existenţei unor mici comunităţi evreieşti. La Iaşi, o astfel de comunitate pare a fi existat încă de la sfârşitul sec. XVI (cea mai veche piatră de mormânt păstrată este de la 1610); existenţa ei este pusă în legătură cu necesitatea unui popas pe drumul negustorilor evrei din Polonia spre Imperiul otoman, drum ce trecea pe la Cetatea Albă sau Galaţi.

În 1618, la Iaşi s-a oprit celebrul Iosef Solomon Del Medigo, sefard plecat din Istanbul, fost elev al lui Galileo Galilei, aflat în drum spre Polonia. El a rămas aici 11 ani, ca discipol al învăţatului medic Solomon ben Arayo, sefard şi el, după care a trecut în Lituania, ca medic în familia Radziwill. Cu toate că în 1613 Ştefan Tomşa (1611-1615) deschisese pentru negustorii poloni, ucraineni, armeni şi evrei drumurile pe la Cernăuţi, Hotin şi Soroca, războaiele sale şi apoi cele ale lui Radu Mihnea cu Movileştii, din primul sfert al veacului XVII, au făcut pe negustorii străini, inclusiv evrei, să evite Moldova. Pentru o vreme numai, căci în 1632 călugărul minorit P. Bonnicio din Malta menţiona că la Iaşi erau „turci, tătari şi evrei, dar sunt în trecere pentru negoţ, nu pentru treburile stăpânilor lor".

În Transilvania însă, în ciuda măsurilor ordonate în 1618 de principele Gabriel Bethlen (1613-1629) împotriva sectei creştine iudaizante a sabatarienilor, acesta apelează la agenţi evrei, iar în 1623, în urma mijlocirii medicului evreu Abraham Sarsa din Istanbul, acordă o diplomă cu importante privilegii evreilor care „voiesc să se aşeze în ţara noastră a Transilvaniei", în vederea propăşirii acesteia, după devastările diverselor războaie. Erau vizaţi îndeosebi negustorii din Istanbul, pentru atragerea cărora Bethlen insistă

tot atunci pe lângă reprezentantul său la Poartă, și cei proveniți din Spania. Acest privilegiu, aprobat de dietă în 1627, a stat la baza legiferării normelor de viață a evreilor din Transilvania. Ulterior, de-a lungul anilor, dieta a adăugat și alte privilegii, mai rar interdicții (referitoare la hainele militare ungurești în 1650, care priveau însă și pe greci) sau restrângeri, în afara desfacerii mărfurilor, prevăzând în 1653, desigur în legătură cu valul de evrei askenazi refugiați din Polonia după 1648, o singură restricție majoră: Alba Iulia, reședința principatului, devine singurul oraș ardelean deschis așezării evreilor. În acest fel, la Alba Iulia, unde strada italiană ia numele de strada evreiască (1657), se constituie singura comunitate evreiască din Transilvania (situație care va dura sub aspect juridic până la 1848-1849), comunitate care la 1698 număra doar 15 capi de familie (așadar, un total de 70-80 oameni). Abia între 1711 și 1735 numărul evreilor din Alba Iulia și din mediul sătesc s-a ridicat în Transilvania la circa 600-650 oameni.

În epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, situația evreilor a fost reglementată și în Țara Românească și Moldova prin „pravile" adaptate în bună măsură după modele bizantine, și astfel în parte discriminatorii pentru evrei. Pravila de la Govora (1640) interzicea preoților să aibă legături strânse cu evreii, *Cartea românească de învățătură,* tipărită la Iași în 1646, nu accepta jurământul evreului, în schimb celor botezați li se iertau toate greșelile din trecut, aceleași prevederi fiind preluate și de *Îndreptarea legii* (1652), redactată spre sfârșitul domniei lui Matei Basarab. Ultimele două reglementări de orientare judecătorească indică chiar o preocupare de prozelitism religios, patronată îndeosebi de către domnul Țării Românești. Astfel, în 1646 Matei Basarab acorda o moșie în județul Teleorman lui Tanasie (Atanasie) al doilea portar, pentru „dreaptă slujbă și pentru că au fost om străin de altă țeară și de legea ovreiască, el au cugetat de au venit și m-am milostivit de mi-am făcut domnia mea pomană de l-am botezat și l-am scos de la întuneric la lumină în legea creștină, care botez luminează pe toată creștinătatea. Și l-am și cununat domnia mea", miluindu-l cu moșia amintită și ridicându-l astfel în rândul boierimii mijlocii. În 1657, Atanasie portarul, însoțind prin Țara Românească din poruncă domnească pe patriarhul Macarie al Antiohiei, a mărturisit secretarului acestuia, Paul de Alep, că înainte de creștinarea sa fusese *haham,* venit în Țara Românească cu treburi de negoț de la Istanbul, unde se stabilise tatăl său, originar din Alep. După creștinare se consacrase acțiunii de convertire a evreilor, izbutind o astfel de acțiune chiar atunci, cu un evreu venit la Târgoviște, căruia, după botezul ce avusese loc înaintea patriarhului de Antiohia, domnul Constantin Șerban (1654-1658) i-a făcut danii, căsătorindu-l și înrolându-l ca lefegiu în oastea sa. Tot în 1657, patriarhul a botezat un tânăr evreu la mănăstirea Brâncoveni, și un altul, convertit tot de Atanasie portarul la Craiova, acestea fiind primele mențiuni de evrei în banatul Craiovei (Oltenia de mai târziu).

Dacă până spre mijlocul veacului XVII evreii erau încă puțin numeroși în țările române, pe care le vizitează mai mult ca negustori și creditori, din 1648 situația se schimbă. Un mare val de evrei askenazi din Polonia se refugiază, începând cu acest an, în Moldova, ajungând până în Țara Românească, *punând bazele primelor comunități evreiești stabile și cu continuitate din țările române extracarpatice.*

Această masivă mișcare de evrei din Polonia de sud și răsăriteană spre centrul și sud-estul Europei s-a datorat acțiunilor antievreiești, adevărate pogromuri, desfășurate de cazacii zaporojeni, ortodocși, ai hatmanului Bogdan Hmielnițki, răsculați în 1648 împotriva Coroanei polone, a nobililor poloni catolici și a colaboratorilor acestora, evreii, care de altfel respinseseră încercarea hatmanului de a-i atrage de partea sa. Oastea căzăcească fusese mobilizată inițial pentru a participa la acțiunile ligii antiotomane, inițiată de regele Poloniei Vladislav IV, în 1646-1647. Acest proiect a fost respins de către seim și moartea nu peste mult timp a regelui a aruncat Polonia într-una din cele mai dificile perioade ale existenței sale și odată cu aceasta a luat sfârșit și secolul de aur al comunităților evreiești (askenaze) din această țară. Cazacii și aliații lor, tătarii crâmleni, au distrus cu sălbăticie satele și târgușoarele *(stetl)* evreilor (khazari) de pe Nistru, din Podolia și Rusia Roșie (Rutenia, Halici-Galiția), până în Lituania, determinându-i pe aceștia să ia calea exodului, ducând cu ei în țările de refugiu organizarea lor socio-economică, tipul de așezare, îmbrăcămintea specifică etc., moștenite de la strămoșii lor khazarii mozaici.

Impactul noilor veniți a fost îndată resimțit în țara de refugiu cea mai apropiată, Moldova. Aici au ajuns, înainte de noiembrie 1649, cei dintâi evrei „scăpați de sabia, furia și măcelul care a fost în țările Polonia și Rusia (Roșie)". În cronica acelor evenimente apărută la Veneția în 1653, Nathan Hanover, viitorul rabin ieșean, el însuși fugar dinaintea cazacilor, relata că evreii care au scăpat cu viață au fugit spre Bălți și Iași, unde „s-au ascuns în mănăstirea Socola" din Iași. Încă din a doua jumătate a lui 1648 hanul Crimeei scria lui Vasile Lupu că „de pe pământul lituanian au fugit la el în Moldova mulți jidovi cu toate averile lor", cerând predarea acestora trimișilor săi. La care domnul a răspuns formal „că în Moldova sunt puțini jidovi, negustori, dar

aceştia nu pot fi predaţi". Nouă ani mai târziu, în 1657, oraşul Soroca şi târgul Ştefăneşti mai erau încă „ţinute de evrei care se refugiaseră aici parte din Polonia, parte din Ucraina, când i-au alungat cazacii din ţara lor". În 1654 un astfel de refugiat, evreul Enachi, relata lui Paul de Alep că Bogdan Hmielniţki i-a masacrat şi tiranizat pe evrei „mai rău decât Vespasian în antichitate".

Războaiele care au urmat, culminând cu perioada „potopului" oştilor străine în Polonia (1655-1660), au adus noi valuri de refugiaţi evrei askenazi în tot spaţiul românesc dar mai cu seamă, datorită vecinătăţii nemijlocite, în Moldova. Astfel, până în 1657 au luat naştere *primele comunităţi evreieşti* la Iaşi (unde, cum am văzut, existase şi mai înainte, se pare, o mică comunitate, poate sefardă), Soroca, Ştefăneşti şi Dorohoi, în vreme ce la Craiova şi Târgovişte, după Paul de Alep, se întâlneau doar indivizi izolaţi, iar la Mangalia şi Ismail, pe teritoriul otoman, Evlia Celebi înregistra pe la 1652 o aglomerare de evrei. La acestea se adăuga comunitatea cu puţin mai veche de la Alba Iulia. Aproape toate noile comunităţi aveau sinagogi, cimitire (cel mai vechi din această perioadă e atestat documentar din 1652 la Dorohoi), rabini, hahami etc.

Încă de la început, noii veniţi în Moldova au fost loviţi de oştile cazăceşti ale lui Bogdan Hmielniţki: în 1652, cu prilejul nunţii Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, cu Timuş Hmielnitki, 60 evrei din Iaşi, care nu izbutiseră să se ascundă (deci comunitatea era mai numeroasă), au trebuit să se răscumpere de la cazaci, iar în anul următor, alţii au suferit persecuţii (răscumpărări, botezuri forţate) din partea cazacilor, în timpul luptelor cu trupele noului domn Gheorghe Ştefan (1653-1658). Timuş avea chiar faima, amplificată de oamenii săi, că începând din 1648 ar fi ucis „cu sabia şi cu mâna lui şapte mii de evrei"!

După încheierea *episodului cazăcesc* din istoria Moldovei, în 1654, evreii din noile comunităţi nu au mai avut nimic de suferit în spaţiul românesc, ducându-şi traiul tradiţional neîngrădit de zidurile ghetourilor sau de măsurile infamante luate împotriva lor în sec. XVII în centrul şi apusul Europei, mai cu seamă în Imperiul romano-german şi Italia. Doar în Olanda protestantă au mai întâlnit evreii europeni o libertate asemănătoare celei de care s-au bucurat în ţările române în acest secol. În Franţa, de unde fuseseră alungaţi în sec. XIV, ei au început să pătrundă abia după 1648, fiind îngăduiţi doar la sate, în vreme ce în Anglia, de unde fuseseră expulzaţi în 1290, nici măcar Cromwell nu a putut impune Parlamentului admiterea oficială a evreilor, care trebuiau să se mulţumească cu o toleranţă neoficială.

În ţările române extracarpatice evreii (khazarii) alungaţi de cazaci după 1648 se îndreaptă şi spre mediul rural, ca în locurile de baştină, dar neavând pământ şi adesea nici bani pentru a-l achiziţiona devin uneori „orândari" (din care mai târziu se naşte cuvântul arendaşi, cu un conţinut oarecum diferit)

În p. 61: *tipuri de evrei khazari în viziunea pictorului polonez J. Matejko*
Cetatea oraşului Iaşi (sec. XVII)

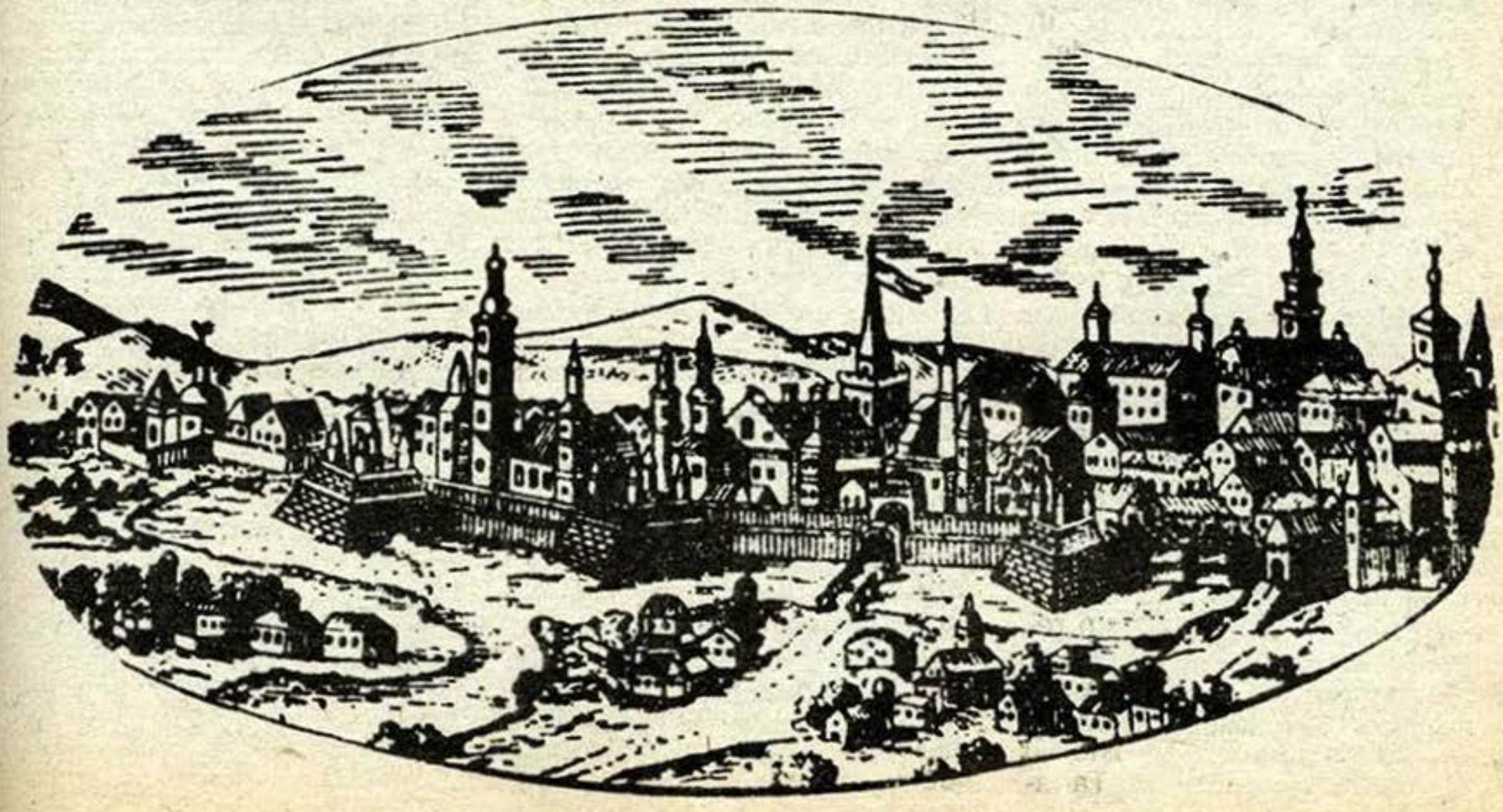

de tot felul. După 1653, Mosco Jidovul cumpără de la domnul Gheorghe Ştefan heleşteul de la Popricani pe Jijia, în vederea exploatării peştelui, stăpânindu-l până în 1657. La Iaşi, în 1663, alături de armeni, evreii vindeau vin cumpărat de la sate, plătind o dare domnească. De obicei, lipsiţi iniţial de proprietăţi imobile în noua patrie, evreii se stabilesc la oraşe ca medici, negustori, slujitori ai comunităţilor lor etc. În 1657, un „Moisă doftorul" ocupă deja un loc de frunte ca martor la o vânzare în târgul Scheia, iar la 1662 acelaşi personaj cumpără case boiereşti la Iaşi, de la feciorul vornicului de târg, plătind însemnata sumă de 100 de galbeni.

De altfel, la Iaşi apare ca rabin, înainte de 1666, cunoscutul învăţat evreu, cronicar şi cabalist, Nathan Hanover, sosit de la Veneţia, în fruntea comunităţii din reşedinţa domnească a Moldovei, unde a găsit condiţii bune de activitate ca predicator şi de unde a întreţinut legături cu multe personalităţi evreieşti ale vremii.

Relatările unor observatori străini despre oraşul Iaşi în ultimul sfert al sec. XVII plasează întotdeauna pe evrei după armeni, comunitatea acestora din urmă fiind mai numeroasă. În schimb, cea evreiască apare bine structurată, cu o sinagogă mai nouă (construită după 1670) în mahalaua Curelarilor cimitir lângă apa Bahluiului (pietre de mormânt păstrate din 1665 înainte) şi măcelărie rituală („meserniţa jidovilor").

Înainte de 1677 apare comunitatea evreiască din Piatra Neamţ, cu cimitir, la 1685, în Târgu Neamţ e pomenit un Lupul Jidov, fără a putea vorbi de o comunitate decât înainte de 1710. Comunităţi evreieşti apar însă înainte de 1691 la Focşanii Moldovei (unde un „orândar" evreu, cu casă, pământ şi povarnă — distilerie de rachiu — e pomenit până la 1706, iar la 1698 e menţionată o sinagogă) şi înainte de 1713 la Bârlad şi Bacău. În vreme ce la Câmpulung Moldovenesc în 1684 e amintită casa unui evreu, iar la Botoşani, în 1710-1711, se aflau „mulţi evrei". În sfârşit, aceştia mai sunt menţionaţi pe teritoriul raialelor otomane, la Isaccea în 1677, iar la începutul veacului XVIII la Chilia, Babadag, Căuşani şi Tighina (Bender).

Dimitrie Cantemir, care scrie după 1714, referindu-se însă la situaţia de la sfârşitul sec. XVII, menţionează că evreii din Moldova „sunt socotiţi supuşi şi sunt obligaţi să plătească un bir anual deosebit, mai mare decât cel obişnuit; ei nu practică nici o meserie în afară de negoţ şi crâşmărit şi pot avea oriunde sinagogi, dar de lemn, nu de piatră".

Totuşi evreii din Moldova, ca de altfel şi cei din Ţara Românească, nu dispun de sume de bani mai însemnate, de vreme ce domni sau pretendenţi la domnie din a doua jumătate a sec. XVII se împrumută cu banii necesari dobândirii tronurilor de la evreii din Istanbul sau Viena (Mihnea III, Gheorghe Ştefan, Radu Leon, Iliaş Alexandru); chiar o familie boierească din ţinutul Covurlui apelează şi ea la un evreu din Istanbul înainte de 1668. Însuşi Constantin Brâncoveanu împrumută bani pentru trebuirile ţării de la evreii de la Poartă. Abia între 1700-1703 un căpitan domnesc împrumută bani de la un evreu din Moldova, punând zălog o jumătate de sat. Tot atunci, însă, la 1701, vama de la Soroca, pe Nistru, era luată în arendă de către evrei.

În Ţara Românească comunitatea evreiască cea mai însemnată în a doua jumătate a sec. XVII se afla la Bucureşti. La 1675-1678 un misionar catolic relata că aici se află mulţi evrei bogaţi, veniţi din Imperiul otoman, aşadar, sefarzi. În 1678 un evreu închiriază de la vistierie un loc în viitoarea zonă comercială a Lipscanilor, pentru a ridica prăvălii şi case, iar la 1698 un altul închiriază o prăvălie pe un loc al mănăstirii Cernica.

Înainte de 1700, evreii (ca de altfel şi armenii sau negustorii din Braşov şi Chiprovaţ) erau organizaţi într-un „rufet" (breaslă fiscală) „în legături cu vistiriia ţării". Condica vistieriei înregistrează aşadar, din 1698, o dată pe an, în martie, „haraciul dat de jidovii ot Bucuresci i ot Focşani". În aceste locuri se aflau deci cele două comunităţi de evrei din Ţara Românească, organizate în bresle, la sfârşitul sec. XVII şi începutul celui următor.

În această perioadă, la 1703, e menţionat şi în Moldova, la Bârlad, un „baş staroste de jidovi", scutit de dările celorlalţi evrei, deci breslele evreilor au fost organizate cam în acelaşi timp în ambele ţări române extracarpatice.

În vremea lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), în Ţara Românească unii evrei se ocupă cu negoţul de tranzit cu Transilvania, îndeosebi pe la Câineni (Turnu Roşu) sau dincolo de Dunăre, pe la Târgu de Floci, Ciocăneşti, Lichireşti (Călăraşi), Craiova, Strehaia, dar apar şi ca măcelari. Un „jidovul silitrar" produce silitră pentru „earbă de puşcă" pe care o vinde curţii domneşti, între 1698-1703, iar medicul evreu Avram rezidează la curte, şi între 1702-1704 îl însoţeşte pe Brâncoveanu peste tot, inclusiv la Adrianopol, în 1703. Domnitorul cumpără personal mărfuri de la o evreică, iar în faimoasa bibliotecă a mănăstirii sale Hurezu ar fi existat manuscrise ebraice şi biblii poliglote. Între 1710-1714, secretarul de limbă latină al lui Brâncoveanu a fost evreul florentin botezat, Anton Maria del Chiaro (Davide Taglia), medic şi scriitor umanist, ale cărui memorii, despre timpul petrecut în Ţara Românească (1710-1716), au fost preluate aproape integral de Dimitrie Cantemir.

În Transilvania, în a doua jumătate a sec. XVII şi începutul celui următor, sub autoritatea princiară şi apoi cea habsburgică, oficial nu a fost recunoscută decât mica co-

munitate evreiască de la Alba Iulia, care la 1698 număra doar 12 capi de familie, impusă, începând din 1657, la o dare scăzută în comparație cu cea plătită de greci, desigur în legătură cu numărul redus al membrilor săi. În realitate, evrei necuprinși în comunități recunoscute se aflau și în alte localități, cu toții alcătuind o „stare" depinzând formal de comunitatea de la Alba Iulia și de judele evreilor de aici. Unii emigraseră din Moldova, atrași pe domenii nobiliare, unde însă au fost înregistrați ca iobagi și opriți de a se întoarce la răsărit de Carpați sau la rudele lor din Polonia (1690), alții se aflau în secuime (Gheorghieni) și chiar în Maramureș (1668, 1676, 1691). Evreii din Transilvania erau de obicei negustori, arendași (în 1694 un membru al comunității din Alba Iulia arendează o sticlărie — „glăjărie" — la Porumbacu de Sus), produceau și vindeau rachiu, se ocupau de negoțul cu sare pe Mureș (1658, 1661 etc.), puteau, din 1661, vinde din carnea animalelor sacrificate pentru hrana lor (privilegiile generale priveau oficial doar comunitatea din Alba Iulia), se ocupau de vânzarea în Imperiul otoman și în Polonia a mercurului furnizat de principele Mihail Apafi I și de soția sa de pe domeniile princiare. De altfel, Mihail Apafi I confirmă în mai mlte rânduri privilegiile comunității din Alba Iulia (1673, 1678, 1680), hotărând ca membrii ei să nu fie judecați decât de „judele evreilor" (care depindea de judele curții) și de administratorul principelui, și să nu fie obligați să facă afaceri nefavorabile.

După inaugurarea stăpânirii austriece în Transilvania, evreii sunt supuși la dări suplimentare în vederea susținerii războiului autiotoman din 1683-1699, iar negustorii străini, inclusiv evrei, sunt obligați să participe la cheltuielile publice (1702). Curând însă aceștia din urmă au fost luați sub protecția principelui Francisc Rákóczi II (1704-1711), care le îngăduie transportarea aramei din Baia Mare în Polonia (1705). Alți evrei prefera însa autoritățile habsburgice. Astfel, bogatul Samuel Oppenheimer (1635-1703), un adevărat „evreu de curte" german, a fost cel mai însemnat furnizor de pulbere și fitiluri pentru muschete și boi de cărăușie pentru armata imperială din Transilvania, până la 1699. În 1698 el era „reprezentantul evreu" al lui Iosif I de Habsburg în Transilvania, unde rezida, și administrator al influentei „Case a sării" de aici.

În Banat, îndată după îndepărtarea stăpânirii otomane, numărul evreilor era foarte mic. La predarea cetății Timișoara imperialilor, în octombrie 1716, în cetate se aflau trei case ale evreilor și 144 suflete; între 1718-1720 înregistrându-se 12 familii de sefarzi. Ulterior, măsuri oficiale au încercat să oprească așezarea evreilor la Timișoara și în restul Banatului.

În general, în țările române până la începutul veacului XVIII, evreii, încă puțin numeroși, s-au bucurat de libertăți și chiar de privilegii. Un domn ca Antioh Cantemir, în timpul primei domnii în Moldova (1695-1700), nu se dă în lături să scrie la 1699 voievodului polon de Kiev, pentru a cere ca o evreică din Iași să nu fie păgubită de câteva zeci de taleri datorați de unii tunari din garnizoana polonă a Cetății Neamțului. Prevederi restrictive referitoare la evrei întâlnim doar pe teritoriul raialelor turcești, în 1709 la Tighina (Bender) îngăduindu-se evreilor oficierea cultului lor doar în propriile case și fiindu-le interzis portul turbanului. De asemenea, în Transilvania la începutul stăpânirii imperiale, evreii au fost proscrișI în comitatul Maramureșului. Statutul

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Pentru realizarea acestui serial s-a utilizat o amplă bibliografie, din care reținem:

Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei,** București, 1973; **Documenta Romaniae Historica,** A, I-III, XIX, XXI, XXII, B, I-VII, XI, XXI-XXV, C, XI-XIII, București, 1965-1994; **Documente privind istoria României,** A, Veacul XIV, XV-1, XV-2, XVI, 1-4, XVII, 1-5, B, Veacul XIII-XV, XVI, 1-6, XVII, 1-4, C, Veacul XI-XIII-1, XIII-2, XIV, 1-4, București, 1951-1960; **Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România,** I, ed. Victor Eskenasy, II[1], ed. Mihai Spielmann, III[2], ed. L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, București, 1986, 1988, 1990; I. Kara, Stela Cheptea, **Inscripții ebraice,** Iași, 1994; **Tezaur de monumente istorice pentru România,** I, ed. A. Papiu Ilarian, București, 1862.

J.B. Brociner, **Chestiunea israeliților români,** I, București, 1910; Moshe Carmilly-Weinberger, **Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944),** București, 1994; Josy Eisenberg, **O istorie a evreilor,** București, 1993; Eugen Glück, **Populația evreiască din orașele și satele Transilvaniei (1688-1920),** în **Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca,** XXXI (1992); M.A. Halevy, **Problema hazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea Albă pe la 1300,** în **Sinai,** II, (1927); idem, **Comunitățile evreilor din Iași și București,** I, **Până la 1821,** București, 1931; N. Iorga, **Istoria evreilor în țările noastre,** în **Analele Academiei Române,** M.S.I., II, t. XXXVI; Arthur Koestler, **Al treisprezecelea trib. Imperiul khazarilor și moștenirea sa,** f.l., 1987; Șerban Papacostea, **Jews in the Romanian Principalities during the Middle Ages,** în **Shvut,** 16, 1993; Lazăr Rosenbaum, **Documente și note privitoare la istoria evreilor din țările române,** I, **1476-1750,** București, 1947; M. Schwarzfeld, **Ochire asupra istoriei evreilor în România din cele mai vechi timpuri până la jumătatea veacului al XIX-lea,** în **Anuar pentru israeliți,** X, (1887).

acestui comitat din 3 iulie 1691 prevedea că „evreii pe veci sunt proscriși". Oricine și ori de câte ori îi va adăposti va plăti greaua amendă de 100 de florini, iar cei aflați în comitat vor trebui să-l părăsească în răstimp de 15 zile. Prevederea nu s-a aplicat doar pentru că în Maramureș evreii locuiau pe proprietățile nobililor, plătindu-le anual o sumă de care astfel aceștia ar fi fost privați.

La începutul celui de-al doilea deceniu al sec. XVIII evreii încep să fie acuzați și în țările române de omoruri rituale. În 1710 însuși Dimitrie Cantemir judecă o astfel de pricină care incrimina comunitatea din Piatra Neamț, făcând dreptate evreilor acuzați fără temei. Cinci ani mai târziu însă, sub stăpânirea imperială, în Țara Bârsei un anume Simon Henker a fost executat prin tăierea în patru, sub acuzația de a fi vândut evreilor în scopuri rituale sângele unei slujnice creștine ucise.

Singura persecuție împotriva evreilor din țările române extracarpatice a avut loc în București, și aceasta doar în pragul epocii fanariote. Ea se datorează lui Ștefan Cantacuzino (1714-1715), și avea drept cauză, ca aproape întotdeauna în astfel de cazuri în Europa, rațiuni politice fără nici o legătură cu evreii. Secretarul domnesc Anton Maria del Chiaro arată limpede că încercând să abată atenția de la rolul său la Poartă în înlăturarea din domnie a vărului și predecesorului său, Constantin Brâncoveanu, în primăvara lui 1714 Ștefan Cantacuzino a desființat impopulara dare a văcăritului și a scutit pe toți preoții de țară de orice dări. „În afară de aceasta a pus să fie dărâmată sinagoga evreilor, măcar că se afla într-un loc îndepărtat [în partea răsăriteană a cartierului de azi Văcărești — *n.n.*], poruncind cu strășnicie ca aceștia să nu se mai adune împreună pentru a-și face rugăciunile". Ulterior, a luat, se pare, și alte măsuri privitoare la evrei. Del Chiaro arată că evreii din Țara Românească (în fapt cei din București) care „trăiesc destul de greu", vorbind în afară de limba română, nemțește (idiș?) și polonă, „nu le este îngăduit să poarte haine de altă culoare decât neagră sau vânătă și nu se pot încălța cu conduri galbeni sau roșii, ci numai negri". Măsură singulară ce nu se întâlnește nici înainte, nici după efemera domnie a lui Ștefan Cantacuzino, ca de altfel și dărâmarea sinagogii din București. Oricum, comunitatea de aici a continuat să se dezvolte nestingherită în cursul epocii fanariote.

Această nouă etapă în evoluția societății românești și, implicit, a comunității evreiești din țările române, presupune însă o cercetare aparte. ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

CELE MAI VECHI PICTURI RUPESTRE DIN LUME

Homo sapiens a stăpânit de foarte timpuriu tehnica desenului, este concluzia specialiștilor, după descoperirea, în decembrie 1994, a unor picturi rupestre în grota Chauvet, din departamentul francez Ardèche. Ele datează de circa 30 000 î.e.n., devenind astfel, în cronologiile istoricilor, cele mai vechi din lume. Cele 12 analize cu Carbon 14, realizate pe opt eșantioane ale grotei, coboară în timp datarea cu încă 10 000 ani, cele mai vechi estimări, până acum, fiind din 20 000 î.e.n.

Desenele, acoperind pereții subterani ai galeriilor grotei, lungi de 170 m, înfățișează peste 300 de animale preistorice (rinoceri, bizoni, cerbi mari), constituind un spectacol somptuos în ocru și negru.

Prelevările din două picturi, reprezentând un rinocer și un bizon, dovedesc existența unei arte anterioare celei din grota Cosquer de lângă Marsilia *(Magazin istoric*, nr. 9/1994), unde o pictură reprezentând o mână fusese datată anul 27 110 î.e.n., aceasta fiind deci considerată - până acum - cea mai veche pictură rupestră din lume. Dar grota Chauvet „bate" de departe ca vechime atât celebra peșteră spaniolă Altamira *(Magazin istoric*, nr. 8/1988), datată 15 000 î.e.n., cât și Lascaux *(Magazin istoric*, nr. 11/1973), datată 14 500 î.e.n.

Sudul Franței, bogat în vestigii paleolitice, numără până acum 20 de grote preistorice decorate. Din motive de conservare, Chauvet nu va fi deschisă niciodată pentru public. Se intenționează, a anunțat Ministerul francez al culturii, să se construiască o replică a ei, după modelul celei de la Lascaux. Dar o asemenea operație va da de lucru cercetătorilor mai multe zeci de ani. Trebuie executați în mișcare bizoni, reni, vreo 40 de rinoceri, cai, cerbi, lei, urși, mamuți, o panteră, o hienă, așa cum se găsesc ele pe pereții de la Chauvet. Prin acest tezaur pictural recent descoperit, oamenii de Cromagnon, care își confirmă o dată în plus calitatea de artiști de excepție, își demonstrează bogăția sufletească aproape necunoscută nouă și totodată răstoarnă cronologia admisă pentru apariția artei.

F.D.

RAOUL PERRIN

UN CĂLĂTOR MAI PUȚIN CUNOSCUT

DAN A. LĂZĂRESCU

Receptarea de către pătura conducătoare din țările române a limbii și culturii franceze, în primele decenii ale veacului trecut, a constituit, în același timp, un fenomen aparent fortuit și unul de o importanță majoră pentru cultura și pentru politica românească. Emigrații francezi izgoniți din patria lor de pustiitoarea Revoluție franceză și sosiți pe plaiurile noastre au avut darul să implanteze în procesul cultural românesc un ferment eminamente deschis spre viitor și care i s-a substituit, pe nesimțite, dar copleșitor, mai vechiului ferment cultural neogrec. Acesta anevoie ar fi putut orienta cultura și politica românească pe calea progresului și a culturii europene înalte.

După o primă fază de deprindere a limbii și culturii franceze în toate rafinamentele lor — fază umbrită de reacția antifranceză impusă mai cu seamă sub domnia lui Ion Vodă Caragea (1812-1818) — a urmat faza proliferării limbii franceze în toate mediile de sus ale societății românești. Exodul tineretului român studios către Paris i-a permis să stabilească legături trainice cu oamenii politici sau de cultură ai Franței. Legături care vor contribui, pe nesimțite, la făurirea unei imagini pozitive a României și a poporului român în conștiința intelectualității europene.

În acest subtil proces imagologic, un rol important l-au jucat deci acei prieteni francezi aduși cu diferite îndeletniciri din Franța în capitalele țărilor române, între anii 1835 și 1866.

Nici Vasile V. Haneș, nici Nicolae Iorga, care-i consacră lui Raoul Perrin câte patru pagini în cunoscutele lor lucrări asupra călătorilor străini prin țările române, nu ne dau vreo dată biografică asupra acestuia. Din textul broșurii sale, publicate la Paris, în anul 1839, în 69 de pagini, sub titlul de Coup-d'oeil sur la Valachie et la Moldavie **(Aruncătură de ochi asupra Țării Românești și Moldovei), rezultă cel puțin următoarele date: autorul nu s-a mulțumit să străbată țările române ca un călător sau corespondent al vreunei publicații franceze, ci a locuit o bucată de vreme la București, mai puțin probabil la Iași, dar aproape sigur la conacul unei moșii boierești. În ce calitate? Nu există decât două posibilități. Anume, sau l-a întovărășit în țară pe vreun fecior de boier cunoscut în Franța, pe când acesta își va fi făcut studiile liceale sau universitare, sau a fost adus ca administrator sau măcar ca specialist, de vreun boier muntean, pe o moșie de-a lui.**

În orice caz, Raoul Perrin se dovedește a fi fost un om de reală cultură și care a prins multă dragoste pentru asupritul popor român, a cărui eliberare de sub tot mai apăsătorul protectorat țarist i se părea, cum vom vedea numaidecât, o necesitate europeană imperativă.

Raoul Perrin face astfel prima adnotare: *Bukarest, le 10 Janvier 18 3.* De aici rezultă că, la acea dată, grafia franceză a capitalei Țării Românești nu era încă fixată. Cea folosită de Perrin are un aspect germanic, sau rusesc; dar, fonetic, pare mai corectă decât forma franceză care a prevalat: *Bucharest,* pe care un francofon neavertizat s-ar cuveni s-o pronunțe: *Büșarest.* Ne întrebăm de ce oare nu s-a acceptat grafia mai simplă: Bucarest?

În ceea ce privește data, e foarte posibil că trebuie să completăm anul deceniului, lăsat liber, prin cifra 5. Într-adevăr, conjunctura internațională descrisă de către autor implică o cooperare a puterilor maritime ale Europei

(Franța și Anglia) împotriva Rusiei, care, prin tratatul secret încheiat de contele Orlov, ambasadorul țarului, cu sultanul reformator Mahmud al II-lea, la 8 iulie 1833, la Unkiar-Iskelessi, își arogase un primejdios drept de protectorat asupra întregului Imperiu otoman.

Cunoștințe aproximative de istorie

La acea dată, afirmă Raoul Perrin, „toate privirile [Europei] erau ațintite către un singur punct, ca și toate gândurile diplomaților; și anume, către răsărit. Tot într-acolo se îndreaptă interesele economice a numeroase țări europene", scrie autorul. Această neașteptată conjunctură politică și diplomatică europeană îl face pe autor să-și închipuie „că nu ar fi fără de rost să se arunce puțină lumină asupra Moldovalahiei, acest mic regat [sic] împărțit în două țări, acest jalon intermediar și indicator pe calea care duce de la Moscova la Constantinopol".

Publicându-și aceste rânduri în anul 1839, într-un moment de nouă mare tensiune europeană, pricinuită și de data aceasta de marile victorii obținute de armata egipteană a lui Ibrahim-Pașa împotriva trupelor otomane ale defunctului sultan Mahmud al II-lea, Raoul Perrin își îngăduie să facă un stăruitor apel la cele două mari puteri maritime ale Europei, Anglia și Franța — la acea dată profund dezbinate în Chestiunea Orientului și gata chiar să dezlănțuie un război european — demonstrându-le că strădaniile lor concomitente în Orient sunt pe cale să fie paralizate de „autocratul de la miază-noapte" [Țarul Nicolae I], ca să le poată până la urmă nimici marea influență culturală și comercială câștigată de amândouă în toate schelele Levantului. El cere celor două mari puteri maritime să nu uite niciodată că numai Moldova și Muntenia, „aceste țări atât de interesante, dar de prea multă vreme necunoscute și trecute cu vederea [de apus], *pot și trebuie să impună soluția finală Chestiunii Orientului*".

Este evident că, preconizând o asemenea politică, autorul nu mai putea în nici un caz să indice nume cunoscute de oameni politici din Țara Românească și din Moldova. Bănuitoarea cenzură țaristă, operând mai cu seamă de la Bruxelles pentru toate publicațiile tipărite în apusul Europei, anevoie putea lăsa să-i scape o broșură provocatoare pentru politica țarului.

Datele culese de Raoul Perrin pe seama istoriei poporului român sunt destul de fragmentare și invederează cunoștințele foarte aproximative pe care le aveau chiar boierii români, interlocutorii obișnuiți ai autorului, pe seama strămoșilor lor. După ce-i menționează pe daci și pe romanii cuceritori ai dacilor, autorul afirmă că descendenții dacilor și ai romanilor, românii, ajunseseră să dea numele lor unei pături sociale inferioare (*rumânii*), ceea ce are pentru autor consecințe contrastive, ușor ridicole chiar, când îi aude pe *rumâni* înălțându-și în slăvi vitejii strămoși *romani*. Cu totul eronat, autorul afirmă că românii ar fi fost creștinați de slavi, care au introdus în limba română un mare număr de termeni de cult și i-au silit pe români să renunțe la străvechiul lor alfabet latin, pentru a recepta alfabetul chirilic, ajuns acum să fie o piedică în calea progresului societății românești.

„Limba română — apreciază autorul — nu duce lipsă nici de bogăție, nici de expresie. Proza e ușor curgătoare, plăcută urechilor. Limba mai are o capacitate poetică susceptibilă să îngăduie tălmăcirea, prin eleganța și eufonia ei, a marilor capodopere ale literaturilor străine". Observația este interesantă, dar cu condiția ca plasticitatea limbii române să întâlnească maiestria unui adevărat traducător în versuri, traducător care rareori este și un autentic poet original.

În privința contribuției alfabetului chirilic la înapoierea culturală a românilor, menționăm că o propunere făcută de poetul Iancu Văcărescu generalului-conte Pavel Kisselev, în sensul înlocuirii alfabetului chirilic cu alfabetul latin, a fost respinsă de prezidentul plenipotențiar cu indignare.

Următoarea incursiune istorică a lui Raoul Perrin nu ni se pare prea fericită. Dar are darul să învedereze adevăratul haos care dăinuia în mintea boierimii Țării Românești — din rândurile căreia par a se fi recrutat informatorii autorului — pe seama trecutului poporului lor. Anume, scrie Raoul Perrin, abia în secolele XI-XIII, „siliți de năvălirile quazilor [?] și apoi de cele ale tătarilor, daco-romanii, rămași până atunci statornici pe pământul vechii Dacii romane, s-au văzut siliți să se refugieze, mai întâi în Oltenia, și de acolo în Transilvania și în Banat, unde au obținut sprijinul marelui-duce Bela". Ulterior, două căpetenii ale românilor refugiați în Transilvania ar fi primit — de la cine? — sarcina să treacă iarăși Carpații, de data aceasta în sens invers, ca să recupereze de la tătari toate ținuturile peste care se întinsese stăpânirea daco-romană. De altfel, scrie Perrin, „dintre toate popoarele răsăritene, valahii au rămas până în ziua de azi cei mai sedentari; ei se nasc și mor în țara lor, unde cerul este tot atât de limpede, unde aerul este tot atât de sănătos, unde firea este îndeosebi tot atât de frumoasă ca în țările noastre din apusul Europei".

Cele consemnate mai sus au nevoie, evident, de un comentariu. Nu știm de unde și-a luat Perrin informația privind năvala *quazilor* în țările române, în secolul al XI-lea. *Quazii* propriu-ziși erau un trib germanic cu care s-a războit, prin anul 175 după Christos, împăratul Marcus-Aurelius, pe teritoriul Boemiei (Cehia de astăzi). E

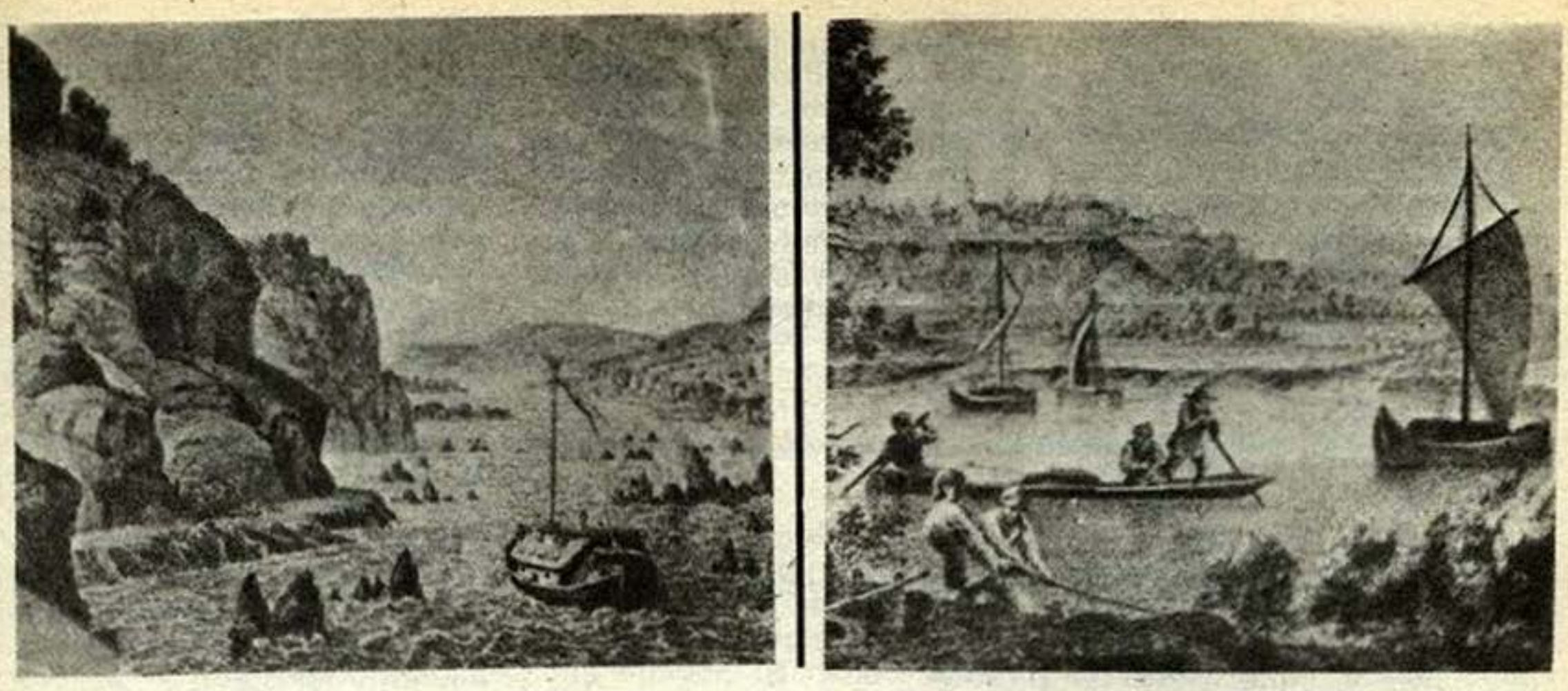

Porțile de Fier (stânga) și târgul Zimnicea la 1820 (imagini din albumul realizat de Iacob Alt)

În p. 67: *turnul și biserica Trei Ierarhi din Iași, la 1857 (desen de Raffet)*

probabil că Raoul Perrin se referă la *uzi*, popor turc năvălitor în secolul X, împreună cu pecenegii și apoi cu cumanii. Cât despre tradiția descălecatului, să reținem doar modul confuz în care era ea păstrată la începutul secolului XIX.

Planul secret al țarului

Pe baza datelor culese de autoritățile rusești de ocupație militară în țările române, Raoul Perrin apreciază populația celor 18 județe ale Țării Românești (inclusiv Brăila, fostă raia turcească recuperată în 1829, dar fără județul Săcuieni — situat între Prahova și Buzău, — desființat prin Regulamentul organic, la două milioane de suflete. Cifra dată de Perrin depășește cu mult datele — de altfel controversate — ale recesământului din 1834: existau în Țara Românească 129 569 de birnici (țărani) în Muntenia și alte 43 216 familii de birnici în Oltenia, prin urmare un total de 172 785 de familii de birnici.

Cifra dată de Perrin, două milioane de locuitori, poate fi luată în considerare cel mult pentru anul apariției lucrării lui Perrin. Ea corespunde, de altfel, cu cifra de 2 100 000 dată de Almanahul Curții Domnești, editat de Walbaum în anul 1843.

Tot pe baza recesământului din 1835, Raoul Perrin consemnează cifrele de 1 983 târguri și sate pentru Muntenia și de 766 târguri și sate pentru Oltenia. Dionisie Fotino consemnase pentru anul 1815 1 775 de târguri și de sate pentru Muntenia (fără Brăila, evident) și 976 de târguri și de sate (dintre care numai 8 orașe) pentru Oltenia. Perrin mai consemnează existența a circa 100 000 de robi țigani.

În continuare, autorul înfățișează un tablou detaliat al capitalei Românești așa cum a apucat-o el, cu ulițele ei largi și cât se poate de prost podite cu scânduri, sub care se acumulau, alternativ, praful sau noroiul, împreună cu nenumărate gunoaie. Astfel încât iarna ulițele erau pline de noroi sau de zăpadă, iar vara de un praf pustiitor.

„Nici o țară din lume nu se află mai bine așezată pentru comerțul mondial", scrie Raoul Perrin despre țările române. Autorul constată însă lipsa oamenilor destoinici să pună în valoare, după metodele cele mai moderne, marile bogății ale solului și ale subsolului românesc. „A venit ziua — scrie Raoul Perrin — când aceste două principate au nevoie de sprijinul dezinteresat al celorlalte mari puteri — în afară, evident, de Rusia protectoare. Ele pot numai cu acest sprijin să se scuture de un jug rușinos și înjositor, care apasă asupra lor din partea unei autorități monstruoase, gata să înfrunte toate stările sociale și să vătăme necontenit drepturile legiuite ale unui întreg popor. Popor care nu are nevoie, acum, de altceva decât un sprijin destoinic din afară, ca să poată ajunge să-și dezvolte resursele de energie de care dispune. În împrejurări atât de grave, în curând, Europa întreagă își va da seama că trebuie cu orice preț să reacționeze hotărâtor în sprijinul moldovalahilor."

Europa, din nefericire, absorbită de cu totul alte probleme, va lăsa să treacă douăzeci de ani prețioși, mai înainte să aducă la îndeplinire nobila doleanță exprimată de Raoul Perrin în numele poporului român.

O va face însă prin războiul Crimeei, aducând în întreaga Europă de răsărit principiile

și instituțiile liberale care triumfaseră în apus.

Organizarea politică și administrativă a țărilor române — observă Raoul Perrin — se resimțea încă, în anul 1835, de pe urma atâtor veacuri de stăpânire absolută a domnitorilor. Aceștia, fie ei neatârnați, inițial, fie vasali ai Porții otomane, cum au fost mai cu seamă fanarioții, nu au renunțat niciodată la prerogativa lor tradițională de a avea asupra tuturor supușilor lor dreptul absolut de viață și de moarte. Perrin pomenește cu acest prilej de performanțele vestitului Dracula, al cărui nume apare în broșura lui Raoul Perrin în grafia deformată a traducerii turcești Woziklou-Woda, în loc de *Kazîklî*.

Regulamentele Organice îngăduiseră recrutarea unei miliții naționale în ambele principate. În Țara Românească, miliția era pusă sub porunca marelui-spătar, al cărui adjunct era vel-clucerul. Noua miliție avea un efectiv de 4 500 ostași. În București existau două cazărmi, cea de la Mărcuța și cea din Dealul Spirii. Uniforma ofițerilor și a trupei constituia un amestec de influență rusă și franceză, ca și normele de instrucție. „Românii — scrie Raoul Perrin — au avut întotdeauna reputația de ostași viteji și întreprinzători fără de frică. Atunci când ajung să fie călăuziți de ofițeri capabili, buni cunoscători ai strategiei, ei pot ușor să-și reia străvechiul rang de vitejie printre alte neamuri".

După această proorocire a rolului pe care-l vor juca, peste 40 de ani, ostașii români sub zidurile Plevnei, Raoul Perrin ne informează că vitejia instinctivă a ostașilor români era bine cunoscută de către țarul Nicolae I, care, îngăduind constituirea unui nucleu de oștire românească, dăduse porunci de taină ca evoluția acestei oștiri să fie supravegheată cu grijă de către cadrele de instructori proveniți din trupele rusești, inițial prin generalul-conte Andrault de Langeron, nobil francez emigrat, apoi prin aghiotanții generalului-conte Pavel Dimitrievici Kisselev, președintele-plenipotențiar desemnat de țar să controleze cât se poate de amănunțit modalitățile de redactare și mai ales de aplicare a prevederilor Regulamentului Organic.

Reorientarea spre Europa

Informat de către interlocutorii săi din principate, mari boieri și, foarte probabil, și unii agenți diplomatici străini, Raoul Perrin își previne cititorii că, sub masca liberală a Regulamentelor Organice, politica țarului Nicolae I se străduia să facă din țările române niște societăți lipsite de naționalitate, fără de vlagă și fără de nume, menite să fie, cu timpul, șterse de pe harta politică a Europei. Numai o intervenție hotărâtă a marilor puteri europene, în sfârșit aliate, ar putea pune stavilă acestor strădanii. Inițial printr-un veto de natură diplomatică. Apoi, dacă această măsură s-ar dovedi neputincioasă, printr-un *veto al tunului*.

Raoul Perrin insistă asupra numeroaselor interese, de multe ordine care s-ar fi cuvenit să îndemne Anglia, Franța și eventual Austria, aliată a celor dintâi, să asigure autonomia Principatelor române, care constituiau placa turnantă a strategiei în Chestiunea Orientului. Eliberate de sub tutela tot mai apăsătoare a țarului Nicolae I, țările române, „care se află situate mai bine ca oricare altă țară de pe glob din punct de vedere al comerțului mondial", pe țărmurile Dunării și Mării Negre în sfârșit deschise marelui comerț european. De îndată ce capitalul și tehnologia europeană și-ar fi pus la încercare destoinicia în țările române, fecundând uriașele bogății ale solului și ale subsolului lor, „în scurtă vreme Moldovalahia va ajunge să reverse din adâncurile ei bogății uriașe, comori incalculabile, adevărate diamante. Într-adevăr, moldovalahii sunt îndemânatici, plini de inteligență și de geniu. Cine ar mai putea să-i împiedice, în asemenea condiții, să se ridice la același nivel la care au ajuns vecinii lor din Germania? E destul să capete o Constituție, care să facă din principate țări libere și neatârnate, în toată accepțiunea acestui termen: o Constituție făurită de popor și pentru popor, care să înalțe statul român la nivelul celorlalte state libere ale Europei, respingând cu mândrie orice opreliști umilitoare și orice drept de protecție insolent și interesat".

Asemenea altor numeroși observatori străini, Raoul Perrin admiră tipul fizic și intelectual al românilor: „Înalți, vânjoși, svelți, bine făcuți, cu boiul cam arămiu, cu o înfățișare gravă și impunătoare; au maniere plăcute și foarte repede prietenoase. Își oferă serviciile cu devotament. Limba pe care o folosesc, fie franceza, fie valaha, pare a conține ceva care seamănă a dârzenie, ceea ce nu șade rău caracterului bărbătesc". „Femeile sunt bine făcute, svelte, au o cochetărie ispitoare. Sunt bune la suflet, blânde, amabile, și prevenitoare. Primesc în casele lor cu o familiaritate și o eleganță a manierelor care-l uimesc și-l captivează pe călătorul străin de curând sosit în Valahia. Dacă, uneori, bontonul lor cuprinde încă un minimum de stil oriental, e probabil că aceasta nu ar displace fermecătoarelor noastre pariziene. De altfel, conversația are loc în cea mai autentică limbă franceză, tot atât de corectă și tot atât de aleasă ca aceea folosită de localnicii din Blois. Și se mai întâmplă ca doamnele din înalta societate valahă să fie și excelente cunoscătoare în ale muzicii".

Această observație făcută de Raoul Perrin, în anul 1835, pe seama rafinamentului la care se înălțase societatea aleasă a Țării Românești, după mai puțin de o generație de folosire a limbii franceze, ni se pare de o valoare

excepțională. În anul 1791, mareșalul-principe de Ligné, modelul rafinat al Europei franceze, îi scria prietenului său, contele de Ségur, ambasadorul Franței la Petersburg, de la Iași, unde comanda o unitate militară a țarinei Ecaterina a II-a, despre necazul pe care-l simțea pentru că nu se putea înțelege în nici o limbă europeană cu ispititoarele *„coconitzas"* moldovene și fanariote, la balurile cărora era invitat în capitala Moldovei. Acum, în 1835, Raoul Perrin consemnează că, în toate bibliotecile particulare din București, ca și în cele publice — în speță, în aceea a Colegiului Sfântului Sava — nu se găseau decât cărți în limba franceză. Recent luaseră ființă, pe strada Lipscani, două cafenele noi, unde se puteau găsi, ca în cafenelele din Franța, exemplare din recentele ziare românești și multe ziare străine. Începuseră și balurile mascate, după model apusean. Rafinata societate boierească frecventa și ea aceste baluri, deși plăcerea ei deosebită era să se plimbe în somptuoasele calești, fie pe ulițele Capitalei, cu ostentație, ca să facă vizite, fie în localitățile pitorești din jurul orașului, sate al căror nume este astfel redat de Raoul Perrin: Bagniassa, Hérestréo, Kolintina, Marcoutza, Pantéléimon, Léordéni și Ploumbuita...

Se știe că, vreme de aproape o sută de ani, aproape toți călătorii străini prin București au consemnat, stereotip, cifra de 365 de biserici existente în capitala Țării Românești. Mai bine informat, Raoul Perrin reduce această cifră la cea reală: 97, cifră corespunzătoare aceleia figurând în catagrafia consemnată sub ocupația rusească, în 1810. În cele trei episcopii ale țării funcționau, la acea dată, 11 700 de preoți — căsătoriți cu toții, observă cu oarecare nedumerire catolicul autor — care puneau fără încetare să bată toacă — *„la 'tocque"!* — pentru a vesti zilele de sărbătoare. Atât de numeroase, scrie Perrin — încât nu le mai rămâneau românilor pentru muncă decât cel mult 180 de zile. Observație făcută și de alți călători străini, începând cu Griselini.

Broșura lui Raoul Perrin, relativ puțin cunoscută, ne aduce, prin urmare, date deosebit de prețioase pe seama reorientării spre Europa a societății românești, începând cu mijlocul celui de-al patrulea deceniu al veacului trecut. În cele unsprezece luni, cât mărturisește autorul că a avut prilejul să locuiască în Țara Românească, el a fost martorul unei evoluții accelerate a societății românești spre civilizație și lumină, având ca talisman limba franceză. ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

STAȚIUNE BALNEARĂ PENTRU FARAONI

Recent, arheologii de la Cairo au făcut o descoperire lângă orașul El-Alamein, de pe malul Mediteranei, care oferă noi detalii despre modul de viață al vechilor egipteni. În timpul unor săpături, ei au scos la iveală o așezare presupusă a data din anii 2200 î.e.n., adică din timpul dinastiei a VI-a a faraonilor din Imperiul Vechi (perioada piramidelor). Arhitectura, planul clădirilor, asemănătoare cu vilele din împrejurimile orașelor, au permis oamenilor de știință să presupună că așezarea avea o destinație funcțională extrem de precisă: era stațiune climaterică pentru aristocrații din Egiptul Superior.

Ipoteza arheologilor este întemeiată pe faptul că în așezare s-a descoperit un foarte modern, pentru epocă, sistem sanitar de igienă. Printr-o ironie a soartei sau poate în virtutea continuității generațiilor, exact la câțiva metri de locul săpăturilor se află un alt „sat turistic", contemporan, Marina el-Alamein. Ceea ce permite aserțiunea că opiniile egiptenilor de astăzi despre frumusețea naturii și despre confort s-au schimbat destul de puțin față de perioada faraonului Pepi II, care a condus Egiptul cu peste 4 000 de ani în urmă.

F.D.

Soluția jocurilor publicate în nr. 9/1995:

— p. 58: CLĂCAȘ ÎN LAN (C-LA-C/A-ȘI-N-LA-N)

— p. 79: MUCENIC (C-ÎN-E-CU-M)

— p. 82: HANUL A TRECUT CĂLARE (H-ANULAT/RE-CU-T/CA-LA-RE)

— p. 94: HARMONIA - TAO - EDEN - ISIS - DP - RA - ASKLEPIOS - AMA - AEA - IMN - K - NUT - MIRUIT - LIA - UA - NINSE - EUTERPE - TI - R - SP - ENIGME - OM - IA - USUI - ELI - ATLAS - MASLIN - LEBE - IELE - MU - CRESTINA - IPS

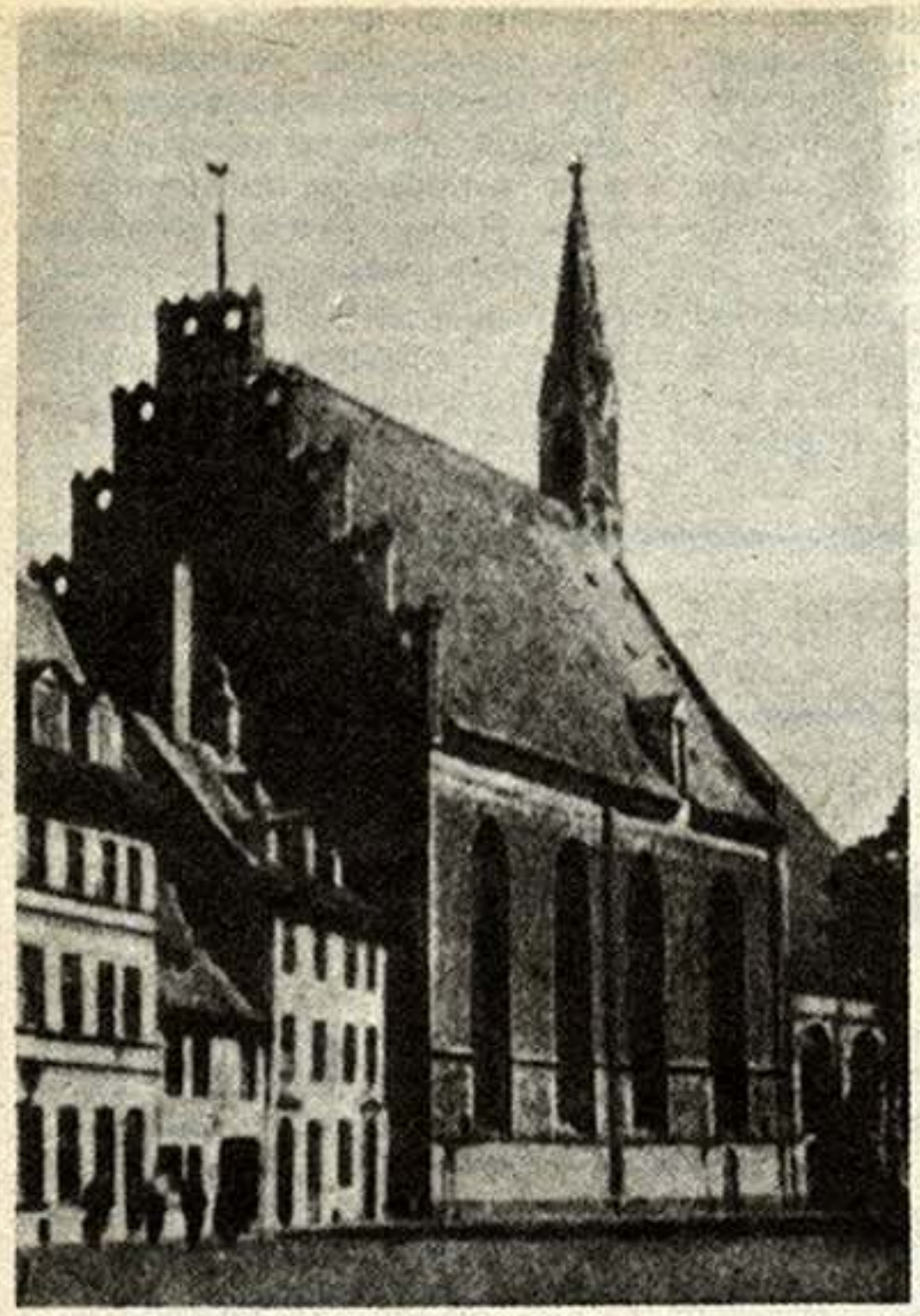

În nr. 11, 12/1994 și 1/1995, revista noastră a publicat câteva dintre rapoartele diplomatice trimise în lunile august-septembrie 1939 de ministrul român de la Ankara, Vasile Stoica (Magazin istoric, **nr. 12/1992).**

Diplomat de carieră, Vasile Stoica, până la acreditarea sa în capitala turcă, mai fusese ministru plenipotențiar al României în Albania și Bulgaria (1930-1936) și Letonia și Lituania (1936-1939).

În colecțiile Arhivelor Statului din București, în Fondul Vasile Stoica, se păstrează și unele dintre rapoartele pe care acesta le-a trimis la București din capitalele celor două state baltice, Riga și, respectiv, Kaunas[1].

Sunt documente — inedite **până acum** — **vorbind despre legăturile prietenești dintre cele două țări și România, legături cu vechi tradiții, cu atât mai semnificative cu cât în anii interbelici atât Letonia și Lituania, cât și statul român erau confruntate cu aceleași probleme privind apărarea integrității și suveranității lor naționale, amenințate de Uniunea Sovietică.**

Am ales din aceste rapoarte ale diplomatului român acele consemnări care se referă la relațiile româno-lituaniene sau româno-letone. Întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte. Am păstrat, totodată, unele particularități ortografice și stilistice ale originalului. (I.L.)

Relaţiile României cu ţările baltice în documente inedite

RIGA, 1937. MITROPOLITUL AUGUSTIN SOLICITĂ SPRIJINUL PATRIARHULUI

MIRON CRISTEA

V. STOICA

1937

Riga, 16 martie. Am onoarea a informa pe Excelența Voastră că data prezentării scrisoarei mele de acreditare la Kaunas nu mi-a putut fi fixată decât pentru 9 crt.

Am plecat deci de la Riga la Kaunas, luând cu mine, pentru demnitatea ceremoniei, și pe d. consilier de legațiune Scorțescu.

A doua zi am avut o întrevedere îndelungată cu Juozas Urbșis, secretar general și locțiitor de ministru de externe — d. Lozoraitis, titularul departamentului fiind plecat în concediu de convalescență pe Coasta de Azur. Conversațiunea a tratat, în afară de formalitățile prezentării mele, situațiunea Li-

[1] La 9 octombrie 1920, trupe poloneze au cucerit orașul Vilna, capitala istorica a Lituaniei, încorporându-l statului polonez (până în 1939). O prezentare a istoriei Letoniei și Lituaniei în numerele 3 și 4/1992 ale revistei noastre.

tuaniei în raport cu vecinii săi și cu U.R.S.S.

În 9 crt., la amiazi am prezentat apoi scrisoarea mea de acreditare d-lui Antanas Smetona, Președintele Republicii Lituane.

Ceremonialul a fost cel obișnuit: escadronul de însoțire, compania de onoare la Palat, imnurile naționale executate de muzica militară.

D. președinte al Republicii m-a primit înconjurat de d. locțiitor al ministrului de externe și de Casa sa civilă și militară.

În alocuțiunea ce am rostit am spus, între altele, următoarele: „Fericit de misiunea cu care Maiestatea Sa a binevoit prea grațios să mă însărcineze, nu pot în acest moment să nu-mi aduc aminte raporturile de încrezătoare amiciție cari s-au stabilit încă în secolii XIV și XV între ducii Lituaniei și principii Moldovei, precum de asemenea nu-mi e posibil să uit asprele încercări cărora dominațiunea străină a supus atât de îndelungat cele două națiuni ale noastre setoase de libertate.

Fidele Societății Națiunilor, respectuoase de libertatea națională a tuturor popoarelor, atașate principiilor securității colective și egalității juridice între națiunile mari și mici, cele două țări ale noastre se găsesc astăzi, ca și în trecut, umăr la umăr în marea sforțare ce se face pentru consolidarea păcii și pentru garantarea muncii oneste, a bunei stări și a progresului omenirii.

Această atitudine nu rezultă numai din spiritul lor pacific și constructiv, ci în același timp din înțelegerea obiectivă și profundă a intereselor lor permanente.

Agitațiunile și acțiunile cari de câțiva ani au creat o anumită tulburare în viața internațională, pe de altă parte multiplicitatea și complexitatea crescândă a intereselor, fac din zi în zi tot mai indispensabilă consolidarea legăturilor de amiciție, înțelegerea și colaborarea concentrată a țărilor animate de același ideal de dreptate și pace, cum sunt Lituania și România".

În răspunsul său, d. președinte Smetona a spus: „Am fost foarte sensibil la evocarea făcută de Excelența Voastră raporturilor de încredere și amiciție cari s-au stabilit încă în trecut între cele două popoare ale noastre și cari au supraviețuit grelelor încercări cărora națiunile noastre le-au fost adeseori expuse.

Lituania, animată de idealul justiției și al păcii și de grija de a-și urma în libertate dezvoltarea sa națională, rămâne credincioasă Societății Națiunilor, principiilor Pactului ei și este fericită că se găsește, astfel, alături de România, în marea sforțare al cărei caracter și importanță le-ați definit cu atâta preciziune. În aceste condițiuni am convingerea că legăturile de amiciție, cari există între România și Lituania, nu vor putea decât să se consolideze și mai mult".

După schimbul de alocuțiuni, am prezentat d-lui Smetona pe d. consilier de legațiune, Scorțescu.

A urmat apoi între domnia sa și d. Urbșis, de o parte, de mine, de altă parte, o conversațiune de o jumătate de oră...

În 11 crt. d. Urbșis, gerantul Ministerului de externe, a dat un dejun în onoarea mea, la care au participat: d. Zechlin, ministru al Germaniei și decan al corpului diplomatic din Kaunas, d. Tonkunas, ministrul instrucțiunii, apoi șeful Marelui Stat Major al armatei și toți directorii de secțiuni din Ministerul de externe.

În zilele cari au urmat, am luat contact cu Ministerul de externe, cu membrii guvernului și cu șefii misiunilor diplomatice. Amintesc în trecere că am fost primit în toate părțile cu căldură și că ministrul Germaniei, al Franței și al Cehoslovaciei au dat mese în onoarea mea, invitând personalități din lumea politică și științifică cu cari au socotit că e bine să iau contact...

Riga, 22 august. Am onoarea a raporta următoarele cu privire la călătoria mea la Kaunas și la întrevederea mea cu d. Stasys Lozoraitis, ministrul de externe al Lituaniei.

Am plecat la Kaunas în ziua de 1 august; am stat în această capitală până în 9 august.

Pe d. Lozoraitis l-am văzut vineri, în 6 august, conversațiunea noastră durând aproape două ore...

Conversațiunea noastră s-a purtat, precum e firesc, în special asupra relațiunilor politice ale Lituaniei cu vecinii săi, cu statele baltice și cu Societatea Națiunilor și asupra repercusiunilor ce se pot ivi pentru ea din actuala situațiune internațională.

„Ceea ce dorim noi — mi-a zis d. Lozoraitis — este pacea cât de îndelungată, ca să putem lucra, să ne consolidăm organizațiu-

În imagini: *vechea Rigă - construcții din sec. XIII-XVI*

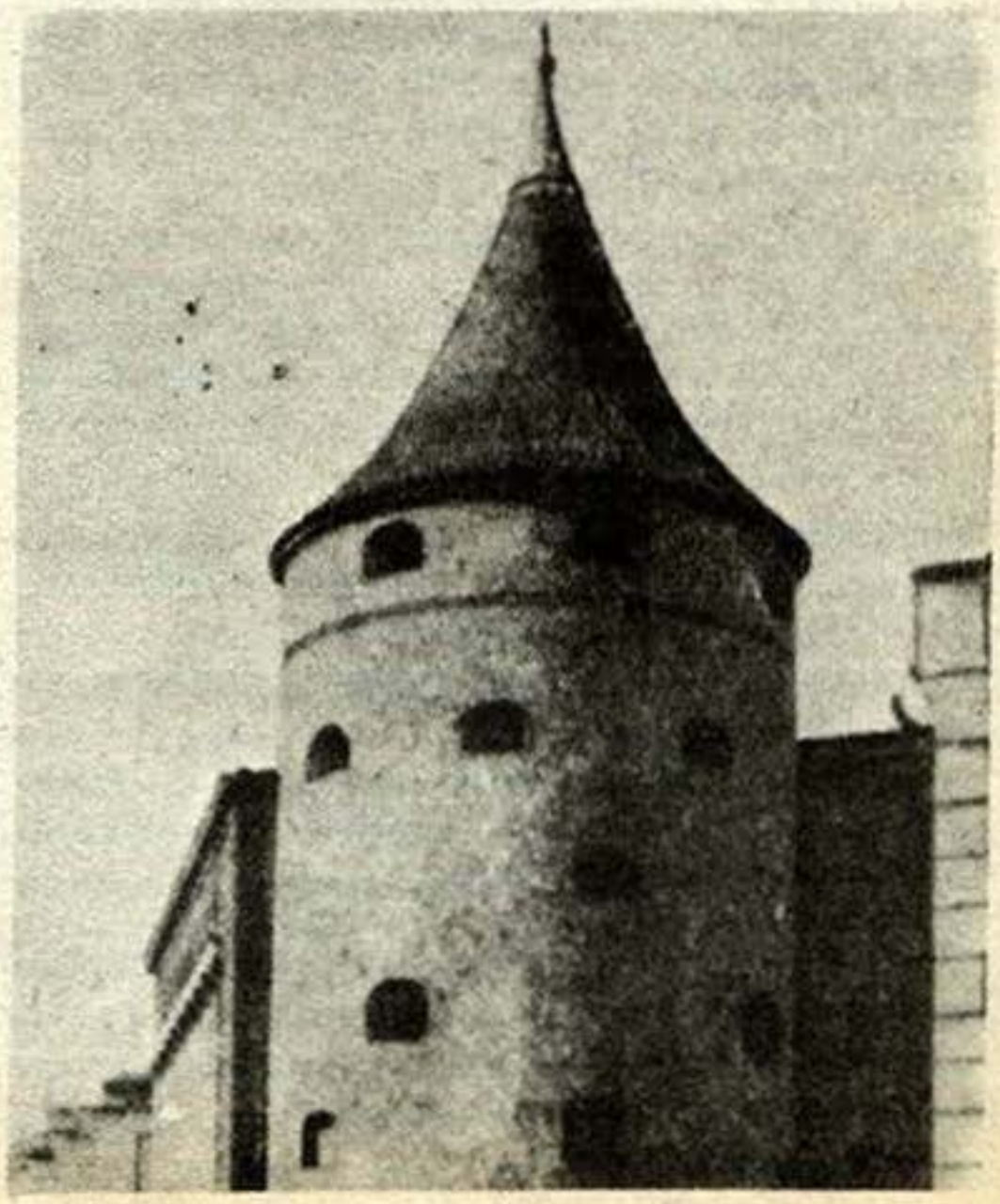

nea de stat, viața economică și instituțiunile de educațiune și de cultură. De aceea am făcut și suntem gata să facem orice înțelegere care poate contribui la menținerea păcii și la promovarea unei colaborări armonioase între noi și statele cari ne înconjoară.

Relațiunile noastre cu statele baltice — Letonia și Estonia — vă sunt cunoscute; fără a constitui o alianță militară, acordurile cari leagă așa-zisa Înțelegere Baltică au statornicit între statele noastre o susținută colaborare politică, o sprijinire reciprocă a intereselor noastre economice pe piețele mondiale și totodată o permanentă intensificare a raporturilor intelectuale și sociale...

S-a vorbit mult despre raporturile noastre cu Uniunea Sovietică; vecinii noștri poloni, prin agențiile de presă din Varșovia, au răspândit informațiunea că între Lituania și Uniunea Sovietică ar fi existând o convenție militară, încheiată cu ocaziunea vizitei mareșalului Iegoróff, că în Lituania s-ar construi de către specialiștii sovietici aerodromuri militare pentru aviațiunea moscovită, că ingineri și ofițeri sovietici ar ridica la noi fabrici de muniții și armament.

Toate acestea sunt invenții fără nici un temei. Le-am dezmințit de mai multe ori, dar Varșovia iarăși și iarăși le aruncă pe piață. N-avem nici un fel de convenție militară cu Uniunea Sovietică; în afară de atașatul militar rus, nu există nici un ofițer sovietic pe teritoriul litvan; cele câteva aerodromuri pe care le avem ni le-am construit noi înșine cu puținele noastre mijloace, dar cu marele entuziasm al aviatorilor noștri. Cât despre fabrici de armament este inutil să vorbim într-o țară care n-are nici fier, nici cărbune...

Amintesc că noi suntem cel dintâi stat în Europa care, îndată după război, a luat măsuri drastice contra comunismului și care continuă a stârpi această mișcare cu extremă severitate...

Cu Polonia, spre regretul nostru, raporturile stau și astăzi la un punct mort. De-a curmezișul drumului dintre cele două țări stă marea și pentru noi dureroasa chestiune a Vilnei. E vorba de un ținut litvan, smuls în mod arbitrar din corpul țării noastre, pe care nu-l putem uita și, totodată, de suprimarea brutală, contrară oricăror obligațiuni internaționale, a unei populațiuni litvane compacte cu care întreaga noastră națiune se simte intim legată.

Am avut câteva întrevederi cu d. Beck pentru a găsi un modus vivendi, a crea relațiuni mai bune între cele două țări și a relua raporturile diplomatice. Ne dăm seama de realități și n-am cerut imposibilul: chestiunea aparținerii Vilnei o va decide viitorul; nu sunt posibile însă raporturi, nu amicale, dar nici măcar normale, între Lituania și Polonia cât timp fraților noștri, cari locuiesc în vechea capitală a Lituaniei și în regiunea din jurul acestei capitale, li se suprimă toate școlile și toate instituțiunile și li se interzice întrebuințarea limbii materne..."

[Rapoartele trimise de V. Stoica conțin informații și despre viața religioasă din cele două țări. Astfel, la *25 august 1937*, din Riga, îi scria patriarhului Miron Cristea, informându-l despre ortodocșii din Letonia].

Ca în Albania și în Bulgaria, așa și aici, în țările baltice, n-am lipsit a mă interesa de viața Bisericii ortodoxe. Am făcut-o înainte de toate cu gândul ca prin mijlocirea Bisericii să creez legături pentru a întări, câtuși de puțin, influința românească în aceste părți. Nu se poate ști când și la ce ne poate fi utilă aceasta în viitor.

În Letonia sunt cam 1 120 000 luterani, 460 000 catolici, 180 000 ortodocși, 94 000 evrei și cam 155-200 000 persoane de alte diferite secte (baptiști, metodiști etc). Dintre cei 180 000 ortodocși, cam 55 000 sunt letoni, convertiți de la luteranism la ortodoxie în timpul dominațiunii rusești (dându-li-se pământ pentru această schimbare de religiune), iar cam 125 000 sunt ruși, colonizați de țari în Letonia. Ar mai fi în țară încă vreo 80 000 suflete de origine rusească; acestea însă nu aparțin ortodoxiei, ci sectei, de altfel înrudite și foarte răspândite în Rusia, a „credinței vechi", „stara viera".

În general populațiunea ortodoxă — exceptând pe cea de la orașe — constituie partea cea mai înapoiată a populațiunei. Biserica, firește, făcea parte din marea Biserică ortodoxă rusă, limba liturgică era slavona, iar administrațiunea se făcea în limba stăpânirii.

În urma creării statului leton, conducătorii acestuia — cari, fără excepțiune, sunt pătrunși de un înalt și neînduplecat spirit național — n-au mai admis ca această Biserică să mai aibă de a face cu o națiune din partea căreia poporul leton a suferit timp de două secole cea mai amară opresiune. De asemenea, n-au mai admis ca celebrarea serviciului sacru să se facă exclusiv în limba veche slavonă, cum fusese stabilit sub ruși.

Biserica a fost proclamată autocefală, tomosul canonic fiind obținut de la Patriarhia din Constantinopol. În fruntea ei a fost așezat un mitropolit cu sediul în Riga și un episcop cu sediul în Ielgava (Mitan). S-au luat apoi măsuri pentru introducerea limbii letone în serviciile divine, începând cu liturghia și vesperina, și urmând să se completeze și să se tipărească apoi toată seria cărților rituale. În locul mitropolitului rus — care a căzut victimă a unui atentat, comis, afirmativ, pentru motive politice — a fost numit un mitropolit de origine letonă și tot un leton a fost numit și ca episcop de Ielgava.

Astăzi Biserica ortodoxă are ca ierarhi pe

ÎPSS Augustin, arhiepiscop al Rigei și mitropolit al Letoniei, și pe PSS Iacob, episcop al Ielgavei, amândoi letoni, cu studii teologice făcute în școlile rusești...

Dificultatea cea mare pe care o are Biserica este chestiunea pregătirii clerului. Cel de până acum era în mare parte rusesc, ieșit din școli rusești și, firește, pătruns de alt spirit național decât cel leton. Acum acesta dispare și trebuie înlocuit cu altul, corespunzător împrejurărilor noi: patriotic leton, modern, apropiat de nivelul cultural și profesional al pastorilor Bisericii luterane, de care ține covârșitoarea majoritate a poporului leton.

Pentru educațiunea clerului de mâine nu s-a putut face decât puțin. S-a organizat doar un seminar, care corespunde seminarului nostru cu 8 clase și care acum dă primii săi absolvenți. Lipsesc însă profesorii de specialitate teologică...

Am făcut o vizită ÎPSS mitropolitul Augustin, care m-a primit ca pe o solie cerească. E un bătrân mărunțel, slăbuț, cu educațiune bisericească și călugărească rusă; era pe cale de rusificare acum 20 de ani, înființarea Letoniei însă l-a readus la staulul națiunii sale de origine. Astăzi lucrează cu zel la organizarea și — fără a jigni pe rușii cari mai sunt pe aici și cari de altfel sunt foarte pasivi — la naționalizarea bisericii în fruntea căreia a fost pus.

I-am arătat interesul viu ce arată Sanctitatea Voastră Bisericii ortodoxe pretutindeni și în special Bisericilor de curând emancipate, cum sunt cele din Polonia și din Statele baltice. L-am asigurat că Sanctitatea Voastră e gata oricând a fi de ajutor acestor biserici în multele lor necesități spirituale.

Mitropolitul Augustin, foarte mișcat, mi-a făcut atunci o descriere a situațiunii Bisericii sale și, rugându-mă să transmit Sanctității Voastre expresiunea umilului său respect și a adâncii sale recunoștințe pentru bunăvoința ce-i arată, m-a întrebat, cu o oarecare teamă, dacă Sanctitatea Voastră, care a primit în instituțiunile noastre teologice studenți din mai multe țări ortodoxe, nu l-ar ajuta să formeze în școlile noastre superioare 2-3 profesori pentru seminarul său și pentru cursurile de teologie ortodoxă de la Universitatea din Riga. I-am răspuns că voi scrie Sanctității Voastre și că am convingerea că această cerere poate fi satisfăcută fără greutate.

ÎPSS mi-a spus apoi că în Grecia n-ar trimite bucuros tineri, deoarece mentalitatea grecească este foarte îndepărtată de cea letonă, de asemenea n-ar trimite nici în Iugoslavia, deoarece spiritul slav a făcut mult rău letonilor și legăturile cu slavii rusofili nu sunt binevăzute. Sprijinul Sanctității Voastre ar fi o binefacere nespusă pentru Biserica ortodoxă letonă.

Atât în urma vizitei ce i-am făcut eu, cât și în urma vizitei ce mi-a făcut ÎPSS, am rămas înțeleși ca eu să fiu în fața Sanctității Voastre interpretul rugămintei pe care Biserica ortodoxă letonă o adresează Bisericii noastre.

Rezumând situațiunea, pot face constatarea următoare: Biserica ortodoxă din Letonia este relativ slabă, conducătorii ei însă lucrează cu zel și determinare la ridicarea, organizarea și naționalizarea ei, și — ceea ce este foarte important și ne-ar putea servi de exemplu — la transformarea ei în factor eficace al asimilării elementului alogen cu națiunea letonă. ■

THE BEST FOR YOU!

The Concise English Dictionary, adaptare a celebrului *"Oxford English Dictionary"* conține explicațiile **în limba engleză** a peste **30000 de cuvinte** în **1512** pagini.

Cuvintele sunt explicate **în limba engleză**, prin definiții accesibile, prin sinonime, iar contextul - propoziții scurte, expresii - îmbogățește diferitele semnificații pe care un cuvânt poate să le aibă. ***The Concise English Dictionary*** - **în două volume**, vă este oferit într-o **ediție de lux**, cu coperțile cartonate, trainic legate, menite să reziste unor consultări repetate.

Vezi coperta !

Littré, le dictionnaire de la langue française

Littré este dicționarul de referință al limbii franceze, orice controversă fiind soluționată prin raportarea la acest adevărat judecător al corectitudinii lingvistice.

Cele **1294** de pagini conțin explicațiile **în limba franceză** a peste **40000** de cuvinte precum și etimologia lor greacă, latină sau ebraică. ***Littré - le dictionnaire de la langue française*** - **ediție de lux, hors-commerce,** imprimat pe hârtie de calitate, trainic și elegant legat, făcut să dureze, își va găsi cu siguranță locul bine meritat în biblioteca oricărei persoane cultivate.

FEMEIA: ÎNTRE DORINŢĂ ŞI REALITATE

EMILENA TATU

Am încercat, în prima parte a acestui articol (Magazin istoric, **nr. 9/1995), să furnizăm câteva elemente definitorii în ceea ce s-ar putea numi universul femeii din România interbelică. Ne-am oprit asupra aspectelor de natură economică și profesională, dar nu numai. Încadrându-se în ansamblul general social, viața femeii a cunoscut mutații importante, atât pe plan cantitativ, cât și calitativ. Influențele modernizatoare și-au pus amprenta pe toate sferele vieții, de la modul de a gândi până la modă. Era o dorință vie de a rupe cu trecutul. Se dorea ceva nou chiar și atunci când nu se știa precis cum se poate ajunge la acea schimbare dorită. Deseori s-a ajuns la exces, la preluări și renunțări fără rost. Obiceiuri, modă, totul a cunoscut frenezia intensă a căutărilor.**

După 1918 exista sentimentul general că România Mare trebuia să fie o Românie nouă. Exista conștiința clară că vechile stări de lucruri nu se mai puteau întoarce și că România trebuia clădită pe baze noi. Evident, nu era vorba de o societate autarhică, ci de una racordată la fluxul civilizației europene. „Idealurile noastre — scria C. Rădulescu-Motru în 1919 — nu pot fi altele decât ale Europei".

Procesul de reconstrucție a societății românești postbelice a beneficiat de noile elemente de modernitate ce se făceau simțite pretutindeni în lume. Preluări, adaptări, imitări, toate aceste fenomene s-au evidențiat și în viața femeii. Imediat după război a apărut tendința spre practic, în detrimentul vechii concepții „Femeia-bibelou". Cel mai clar a fost exprimat acest spirit în modă. Revista *Veselia* din septembrie 1923 introducea o cronică a modei feminine în chiar *Pagina bărbatului*, motivându-și această hotărâre în felul următor: „Fiindcă și femeia se amestecă în treaba bărbatului nu numai viceversa, ne gândim că putem ușor publica în *Pagina bărbatului* moda femeii. Mai ales moda. Căci cine plătește moda decât bărbatul". De unde și părerea că întotdeauna rochia unei femei este oglinda prosperității soțului său.

Eleganță și regim

Dacă la 1900 răsărea timid primul corset, după 1911 femeia elegantă era aceea gen „umbrelă", cu fuste strâmte și lungi. Moda a devenit mai tolerantă, mai adaptată nevoilor de zi cu zi. *Revista modei* publica sfaturi pentru femeile de toate condițiile. Se aprecia, bună oară, că „o femeie din clasa mai bună" trebuie și poate să dispună de toalete diversificate: de seară, noapte, zi, dimineață, dar nici gospodinele ce se ocupau cu bucătăria și treburile casei nu trebuiau să uite că era de dorit a prezenta privitorului „un tablou relativ plăcut".

În general, moda se adresează tuturor femeilor, dar numai puține dintre ele au posibilitatea să țină pasul cu ea. Aici discrepanța dintre femeia bogată și aceea săracă este mult mai evidentă. Iată ce trebuia să conțină un trusou de mireasă și ne putem da lesne seama câte tinere și-l puteau permite: o rochie simplă de stradă, una de mătase pentru vizitele de introducere, o mantilă de mătase, o bluză de tul alb, o rochie elegantă de bal, trei capoate. Pentru trusoul de lenjerie erau necesare: 30 cămăși de zi, foarte scurte, 12 cămăși de noapte, 12 perechi de ciorapi negri. Li se mai adăugau 4 cuverturi, 8 garnituri de masă, prosoape și multe altele.

Influențele în modă au fost îndeosebi cele pariziene, iar în Transilvania și Banat și cele venite din Viena. Bucureștencele se dovedeau deosebit de receptive, adoptând cu iuțeală telegrafică toate nimicurile și detaliile modei pariziene. În 1925, revista *Moda* avea o rubrică permanentă *Ecouri: Paris-București*, cu ultimele noutăți ale modei pariziene.

S-a observat că imediat după război, femeia simțea nevoia simplității, a lejerității hainelor, o anume părăsire a jenei. Dacă multă vreme se considera imoral ca o femeie să-și arate piciorul, ușor-ușor s-a trecut de la ghete la pantofii răscroiți și aceștia nu se mai purtau doar la bal, ci și pe stradă. A fost necesar ca

pălăria să fie asortată cu restul hainelor. Moda cerea ca la cumpărături să se poarte o toaletă simplă, iar în timpul vizitelor una elegantă și costisitoare. Pentru baluri, restaurante, întruniri ale societăților toaleta nu îngăduia extravaganțe.

Marea modă la finele deceniului trei o constituia rochia de seară cu garnitură de dantelă, cu fir auriu sau argintiu, eșarfă de tul și florile de catifea. S-au lansat însă și alte modele: rochia bluzată, cazaca sau genul bolero, a apărut mantoul care înlocuia taioarele pentru stradă. Ca bijuterii, se purtau îndeosebi perlele, nu neapărat veritabile, mărgelele lungi de circa 40-50 cm, butonii mici din perle albe, roz sau fumurii, iar seara rubinele, smaraldele montate în metal nobil. Pălăriile erau înalte, în formă cloș, tocă, beretă, cu garnituri de agrafe, flori, piele, strassuri. Pentru toaletele de seară se purta casca de fetru negru, incrustată cu arabescuri largi de aur. De la pantofii galbeni sau ghetele ușoare cu nasturi pentru vară sau pantofii de lac și mătase, în 1926 s-a trecut la sanda. Sandalele aveau întâietate, dar se mai purtau și pantofii decoltați din mătase și lamé, atlas cu broderii de perle, catarame metalice. Coafura a cunoscut și ea suflul înnoitor. Au dispărut cozile aranjate în cocuri pe urechi și rar mai întâlneai o coafură înaltă cu părul buclat mult în față; își face intrarea năvalnică moda „garçonne", cu urechile și ceafa descoperite. Cea mai purtată tunsoare era aceea cu cărare pe mijloc și părul scurt până la urechi.

Mulți străini spuneau însă că moda nouă pătrunde cu întârziere în România, se adaptează complet și apoi cade foarte repede. Încercând să explice acest lucru, ei erau de părere că românce le nu așteptau de la modă flirtul salvator, talismanul fericirii, ci aveau ideea sănătoasă că frumusețea și sănătatea lor erau acelea care dădeau valoare modei.

Spuneam că uneori s-a ajuns la excese și exagerări. Iată un exemplu. În 1926, în vreme ce în unele țări precum Franța, Germania, S.U.A., sau Marea Britanie, costumul popular românesc ajunsese o adevărată modă, fiind îmbrăcat la baluri, curse, reuniuni sportive sau ceremonii oficiale, în orașele României era îmbrăcat tot mai rar. Doar la serbările câmpenești sau unele acțiuni ale organizațiilor feminine. Regina Maria și principesa Ileana, în timpul vizitelor lor prin țară, obișnuiau să îmbrace costume populare. În schimb, la multe din balurile noastre se îmbrăcau costume populare... din India, Germania etc.

Ca să fii elegantă și modern îmbrăcată trebuia să ai și o siluetă frumoasă. Pentru aceasta, specialiștii recomandau regimul „mâncare-mișcare" sau „regimul-regimurilor". Pentru bărbați, mișcarea însemna drumul cu tramvaiul, cu automobilul, mersul la restaurant. Pentru doamne, cele mai simple moduri de a face mișcare erau plimbările la coafor, manichiuristă, la croitoreasă sau la o prietenă. Pentru tineret, se recomanda cultura fizică, dar și plimbarea pe Calea Victoriei, în porțiunea dintre Palat și Bulevard, pentru „cultura fiziono-mistă".

În ce privește regimul alimentar, cel pentru bărbați punea accent pe aperitive și tot felul de delicatese; doamnelor li se propunea dimineața o cafea cu lapte sau un ceai, la prânz un ou, iar la cină din nou ceai. Dar și regimul alimentar, ca și moda, se adresa diverselor categorii sociale. Iată cum arăta un meniu la dejunul de duminică într-o casă de oameni bogați: ouă cu pâine prăjită, bibilici gătite, cotlete de purcel fripte, cremă de alune.

Câți și-l puteau permite? De altfel, perioada 1918-1928 a cunoscut o mulțime de manuale de bucătărie, majoritatea adresându-se celor cu stare, dar aproape toate făcând comparații între masa bogatului și cea a săracului. Supa era considerată un aliment universal. Se aprecia că prazul crud, mâncat de cei săraci, era indigest. Modul cel mai simplu de preparare a cartofilor era acela al „coacerii", după care, „pudrați cu sare, puteau fi mâncați". În 1917, o doamnă care făcuse studii de menaj la Paris a publicat *101 rețete pentru gătirea cartofilor*. Se adresa îndeosebi femeilor cu mulți copii, propunându-le: cartofi pai, cartofi cu zeamă, cu aguridă, cu izmă, cu mărar, cu lapte, cu orez, cu ouă, cu mere, cu zahăr, cu jumări, cu te miri ce. Interesant e faptul că mai toate manualele de bucătărie din acea epocă erau de părere că muncitoarele puteau trăi foarte bine și fără să consume carne, fiindu-le recomandate legumele: fasole, linte uscată, mazăre.

Învățători și învățătoare în anii crizei în așteptarea unui post vacant

S-a spus intotdeauna că „reclama este sufletul comerțului", dar și o dimensiune a existenței...

Se considera că legumele cu jumări conveneau de minune muncitoarelor, având valențe nutritive similare cărnii...

După masă, la distracție

Modernizarea societății s-a reflectat și în viața cotidiană a oamenilor. Au apărut multiple și variate moduri de petrecere a timpului liber: baluri, curse de cai sau automobile, călătorii în țară și străinătate.

Pentru doamnele din înalta societate, balurile reprezentau ocazii de întâlnire, de prezentare a celei mai noi toalete, de noi cunoștințe. Balurile de la Palatul Regal erau fastuoase, iar atunci când regina Maria, însoțită de copii, făcea vizite în țară, organiza baluri și ceaiuri dansante și în alte orașe. Erau invitate personalitățile de vază din orașul respectiv. Imediat după război, balurile au fost reluate în toată splendoarea lor. Până prin 1921, cele mai renumite baluri și banchete se țineau la Teatrul Național. Erau organizate cu diverse prilejuri: în folosul orfanilor de război, al lehuzelor, pentru ajutorarea școlilor de gospodărie și industrie casnică etc. Aproape toate profesiunile își organizau baluri: învățătorii, negustorii, organizațiile feminine. Baluri simple, baluri mascate; ținuta era însă obligatorie. În cadrul lor se organizau licitații și tombole, se vindeau flori, programe, erau invitate personalități, se acordau premii pentru cel mai frumos costum și masca cea mai reușită.

Cele mai luxoase banchete se organizau la Capșa și la hotel Bulevard. Codul manierelor elegante în vigoare atunci cerea ca balurile să înceapă cât mai târziu, iar o doamnă sau o domnișoară nu trebuia să fie invitată de un partener la dans mai mult de trei ori. De asemenea, nu era permis să refuzi pe nimeni, iar în timpul dansului o domnișoară nu trebuia să se plece prea mult spre umărul cavalerului.

În iulie 1919, în parcul Oteteleșeanu, sub patronajul reginei Maria, au început marile serbări organizate în folosul orfanilor de război, al tuberculoșilor etc. Doamnele și domnișoarele din înalta societate au făcut oficiul de vânzătoare la diferitele chioșcuri. Au participat Irina Procopiu și Simona Lahovary (doamne de onoare ale reginei), doamnele Cantacuzino, Odobescu, principesa Brâncoveanu ș.a. Pentru tombolă au fost trimise din Ardeal vagoane întregi cu produse puse la dispoziție de Consiliul Dirigent. În parc s-au organizat cu aceste prilejuri reprezentații teatrale, concursuri de frumusețe, se servea masa, se asculta orchestra. Intrarea în parc costa 20 lei, iar masa 30 lei. Aceste serbări erau accesibile doar celor bogați, dacă ne gândim la faptul că în acele zile un kilogram de carne costa 14 lei...

În acordurile muzicii militare, pe Șoseaua Kiseleff se desfășurau renumitele „bătăi cu flori". Se organizau minunate expoziții florale, iar doamnele și domnișoarele își împodobeau trăsura sau mașina cu flori. Tinerii își exprimau simpatia aruncând flori fetelor frumoase. În 1923, o plimbare cu trăsura, timp de o oră, la Șosea, costa 80 lei (dacă foloseai trăsură cu un cal) și 100 lei, dacă trăsura era trasă de doi cai. Puteai folosi și taximetrul, al cărui preț varia între 100 și 150 lei pentru o oră.

Timpul schimba multe din obiceiurile lumii bune. Dacă, inițial, ceaiurile erau foarte exteriorizate, din 1926 este evidentă tendința de revenire la intimitatea familială. Schimbarea se datora în mare măsură dinamicului... „charleston" care, neîngăduind dansul mai multor perechi deodată, găsea mai propice parchetul unui salon mai intim. De obicei, ceaiurile dansante se organizau într-o sală mare, în care, pe margine se aranjau mese cu diferite băuturi. Orchestra cânta într-un colț al sălii. Se putea sta la mese, dar cei mai mulți rămâneau în picioare. Dansurile la modă erau, în funcție de participanți: hora, sârba, bătuta, dar și ultimele noutăți. În 1923 se dansa vals, vals-boston, tango-vals; în 1926 tango-țigănesc și fox-trott, pentru ca în anul imediat următor să

ajungă la modă alte dansuri: blues, twist, slow-fox, vals-englez, taragona, charleston, banana slid. Existau școli speciale de dans, unde într-un timp record deprindeai orice noutate. În 1924 s-au pus bazele „Clubului amatorilor de dans din București", prescurtat „A.B.C.D.". Obiectivul stabilit prin statut: cultivarea grației și frumosului. Inițial, datorită numărului mare de amatori, se dansa într-o mare înghesuială. Ulterior, reuniunile dansante au fost găzduite de Sala „Boulevard"..

În 1925, ministrul plenipotențiar Plesnilă a pus bazele unui golf-club la Piatra Arsă. La început a fost un pavilion, în jurul căruia parcau automobilele din mărcile cele mai rafinate: Pakard, Citronetta... Un gramofon cânta charleston, iar toaletele ușoare ale femeilor îți luau ochii. Comitetul „Country Club" a organizat apoi, în 1926, campionatele României la golf. Campionatul feminin a dat naștere unei partide foarte viu disputate între doamnele J. Filipescu și Patterson.

În viziunea femeii de atunci, arta de a fi frumoasă consta în a face sport, a-ți petrece cât mai mult timp în aer liber, a ieși, a circula, a avea părul scurt, pielea bronzată, a renunța la rochiile lungi. Patinajul întrunea toate aceste condiții. În 1927, în București nu exista însă decât un singur patinoar — lacul Cișmigiu. Era foarte solicitat. Cei mai mulți mergeau o singură dată pe săptămână, dar existau și dintre aceia care mergeau regulat câte 2 ore pe zi.

Pentru lumea bună, cursele de cai erau o adevărată sărbătoare. La hipodrom se perindau toalete superbe, se întâlneau personalitățile vieții politice, ale lumii afacerilor.

Un mod universal de a petrece timpul liber, indiferent de starea socială, era și citirea presei, implicit participarea la concursurile organizate de diferitele ziare. Premiile *Dimineții* datau încă din anii 1905-1906. După o întrerupere, între 1912-1922, ele fuseseră reluate și se bucurau de mare trecere la public. Dacă strângeai 180 de cupoane, căpătai 10 bonuri cu care participai la tragerea la sorți a premiilor puse în joc. În 1923, comisia de extragere a premiilor a fost alcătuită din 10 membri, dintre care și trei femei: Izabela Sadoveanu, scriitoare, președinta „Asociației pentru drepturile femeii", Calypso Botez, președinta Consiliului Femeilor Române, și Elena Georgescu, aleasă de public. Tragerea la sorți a premiilor s-a desfășurat la grădina Alhambra. Doamnele din comisie au întârziat și din cauza mulțimii ce se adunase acolo, nu au mai putut pătrunde înăuntru. Din cele zece premii acordate, trei au fost câștigate de femei: un cupon de șifon, o bicicletă și o mașină de cusut.

Teatrele, opera, expozițiile erau și ele o modalitate de petrecere a timpului liber. Exista, de pildă, un public anume pentru expozițiile de pictură și sculptură, dar el reprezenta un fel de minoritate. În general, s-a înregistrat o reducere a numărului de spectatori. Dar atunci când spectacolele erau foarte bune, când jucau Marioara Ventura, Maria Filotti sau Agatha Bârsescu se ajungea și la dublarea prețului unui bilet, teatrele fiind luate cu asalt. Pentru că în perioada 1914-1927 prețurile biletelor crescuseră de 50 de ori, spre a se înlesni accesul la spectacole și al celor mai săraci, se organizau reprezentații cu „prețuri populare", mai ales în preajma anumitor sărbători.

Exista pe atunci moda „atheneelor populare". În special cel de la Obor (la București) s-a bucurat de foarte mare popularitate. Pe 3 mai 1925, a vorbit aici domnișoara Odobescu despre *Drepturile femeii*, s-a citit din Ion Creangă, s-au interpretat cântece religioase și naționale. Asistența era formată din femeile cartierului: muncitoare, casnice, slujnice. În fața unor asemenea auditoare au fost invitați să vorbească scriitori și oameni de știință, ziariști, medici etc. Institutul Social Român, condus de D. Gusti, își crease o secție specială de studii feminine, care și-a întocmit un plan pentru studiul copilului: moștenire biologică, psihologică etc.

Am schițat câteva elemente, din a căror investigare atentă s-ar putea reconstitui cu mai multă precizie dimensiunile reale ale societății românești în perioada interbelică. Materialul documentar, reprezintă un adevărat noian. Selectarea și interpretarea lui presupune profesionalism și răbdare. Bilanțul poate fi însă, în mai toate cazurile, extrem de interesant și incitant... ■

Din culisele domniei lui Carol II

• Ambiţioasă şi amatoare de distracţii • Surpriza tânărului locotenent •

ELENA LUPESCU — o eminenţă cenuşie a României interbelice

• Cât valora cuvântul Lupeascăi • Regele începe să mănânce mai mult • „Vreau să mor“

PAUL QUINLAN

Cine a fost Elena Lupescu? Numărul celor care ar putea răspunde acestei întrebări este mult mai mic astăzi decât cu 50 ani în urmă. Atunci toate ziarele, de la Los Angeles la Bucureşti, o prezentau drept puternica şi scandaloasa metresă a regelui-playboy al României, Carol II. Într-adevăr, îşi merita pe deplin renumele de Madame de Pompadour a secolului al XX-lea. Şi asemenea acesteia, a fost eroina a numeroase bârfe şi istorii, astăzi, după atâţia ani, fiind aproape imposibil să mai desparţi adevărul de ficţiune. Chiar şi întrebările simple, precum cine i-au fost părinţii şi unde a văzut lumina zilei nasc răspunsuri divergente. Aşa de exemplu, era foarte răspândită în anii '20-'30 ideea că Elena Lupescu era fiica nelegitimă a lui Carol I. Deşi a avut mare credit printre ziarişti — lucru lesne de înţeles — teoria era rodul unei simple fantezii.

Din fericire, dispunem acum de o serie de descoperiri arhivistice, care ne permit ceva mai multă precizie în reconstituirea vieţii Elenei Lupescu.

Istoricul american Paul Quinlan, specialist în istoria relaţiilor româno-americane (Magazin istoric, **nr. 7/1991) a publicat acest articol în revista** East European Quarterly, **nr. 1/1994, de unde îl preluăm şi noi cu încuviinţarea autorului şi a editorului. Este un fragment din monografia pe care istoricul american este pe cale să o termine despre Carol II. Paul Quinlan a vorbit despre acelaşi subiect la simpozionul internaţional „Cotroceni în istorie“ organizat de Muzeul Naţional Cotroceni în iunie 1993. Se pare că echipa de istorici americani care din anii '60-'70 se consacră studiilor româneşti, încheie teme de cercetare şi le dau publicităţii, urmând ca noi investigaţii să le amplifice şi întregească rezultatele astfel finalizate, pentru a aminti doar câteva dintre aceste recente subiecte devenite volume. Generalul Berthelot în România — Glenn E. Torrey;** Regina Maria — **Hanna Pakula;** Relaţiile româno-americane 1940-1990 — **Joseph F. Harrington şi Bruce J. Courtney;** Un ambasador american între Departamentul de Stat şi dictatura comunistă din România (1981-1985). — **David B Funderburk; Roger Kirk** — Romania versus the States 1985—1989 **scrisă în colaborare cu Mircea Răceanu).**

Un om slab și ezitant

S-a născut în 1899, în comuna Herța. Ambii părinți erau evrei. Tatăl, Grünberg, se născuse și fusese crescut la Iași. În tinerețe, dornic să dobândească cetățenia română pentru a reuși în lumea afacerilor, a trecut la ortodoxism. Și-a schimbat numele mai întâi în Wolff și apoi în Nicolae Lupescu. Soția lui, născută Elizei Falk, crescuse la Viena. Și ea a abandonat credința mozaică pentru cea romano-catolică. În afară de Elena, cei doi au mai avut un băiat, pe Costică.

Familia s-a mutat în portul dunărean Sulina, unde a cumpărat o mică farmacie. În 1912, au revenit la Iași. Nicolae Lupescu a deschis acolo un magazin în care se vindeau de toate, de la parfumuri la nasturi de alamă. Tânăra Elena moștenise înfățișarea plăcută a mamei sale și era dotată cu o inteligență vie. Școala a urmat-o la București, la celebra Pitar Moș, condusă de călugărițe germane. Liceul avea renumele de a transforma fetele de burghezi în tinere domnișoare ce stăpâneau germana și franceza, câteva noțiuni de istorie, aveau abilitatea de a purta o conversație politicoasă și se pricepeau să conducă o casă. În plus, Elena a căpătat încă din școală reputația unei fete ușuratice.

Ambițioasă și amatoare de distracții, ea a devenit curând o membră a societății bune de la Cazinoul din Sinaia. A avut acolo mai multe aventuri amoroase. Apoi, în timpul primului război mondial, a cunoscut un locotenent de artilerie din Regimentul de vânători de munte al prințului Carol, pe nume Tâmpeanu, cu care s-a măritat. După război s-au stabilit la București, unde au închiriat o casă pe strada Luchian, la numărul 4.

Dar Elena dorea mai mult decât să fie o simplă gospodină. Și-a reluat stilul de viață de dinainte de căsătorie, fiind rapid înconjurată de amanți. Bietul ei soț a ajuns de râsul regimentului. Colegii făceau glume, inclusiv legate de numele lui. În 1920 el a cerut — și a obținut — divorțul. Elena și-a reluat numele de fată: Lupescu.

Au urmat alți ani de viață mondenă. Era o femeie cu multă ambiție, o personalitate puternică și, mai ales, știa foarte bine ce dorea: faimă, bani și putere. Cunoștea foarte bine natura umană și știa să se prefacă perfect. Când vroia, putea să fie extrem de încântătoare. Într-un cuvânt, era o actriță desăvârșită. Avea și un mers foarte provocator, o piele albă ca laptele, ochii de un verde izbitor și un păr de un roșu Tițian. Era tipul de femeie sigură de sine și dominatoare.

Prințul Carol avea să o găsească, foarte curând, irezistibilă, mai ales că îi amintea de Zizi Lambrino, prima lui soție, și chiar de propria lui mamă, regina Maria. Cum s-au întâlnit Elena Lupescu și Carol?

Și în această privință sunt multe variante. Potrivit unei surse românești recente — a cărei relatare coincide cu ceea ce a scris prințul Nicolae, fratele lui Carol II — familia regală a mers într-o seară din vara anului 1924 la Fundația Culturală Principele Carol, pentru proiecția filmului *Nibelungii*. Privirea viitorului Carol II a fost atrasă de o femeie roșcată. Prezența ei nu era un accident. O adusese un prieten, Posmantir, proiecționist la Fundație, care fusese însă dat afară. El a sperat că Elena va reuși să atragă atenția prințului și va putea pune o vorbă bună pentru el. După proiecție, i-a prezentat-o lui Carol. Tot el a mai aranjat apoi una sau două întâlniri între cei doi. Se pare că a fost — pentru Carol — o dragoste la prima vedere. Din acel moment, au devenit inseparabili.

La început, s-au întâlnit în casa comandorului Tatu, un prieten al Elenei. Ulterior, Carol a cumpărat o casă pe strada Colonel Mihail Ghica, pe numele fratelui ei. Elenei i-a venit greu să își abandoneze toate fostele cunoștințe. S-a întâmplat ca odată, principele Carol să vină pe neașteptate și un tânăr locotenent a trebuit să părăsească în cea mai mare grabă casa, pe ușa din dos.

Cu mult înainte să o întâlnească pe Lupeasca, mariajul principelui Carol cu principesa Elena devenise un eșec. Indiscutabil, una dintre cauze a fost și teama acesteia de a rămâne gravidă din nou. Nașterea copilului lor, cu câțiva ani mai înainte, fusese complicată și îi pusese în pericol viața. Ambii săi doctori i-au interzis să mai rămână însărcinată. Potrivit părerii lui Eugeniu Buhman, membru al personalului palatului, care servise ca secretar particular al reginei Maria și al lui Carol II, avertismentul medicilor a fost, „fără îndoială, cauza esențială a separării de mai târziu dintre principele moștenitor și soția sa". Totuși, Elena nu l-a abandonat fără luptă pe Carol Lupeascăi. Pe lângă obișnuitele certuri și țipete reciproce care însoțesc ruperea unei căsnicii, Elena a încercat să își țină soțul departe de amantă petrecând lungi vacanțe la Sinaia. Ba chiar, odată, l-a închis în dormitorul lui, de la etajul al doilea al Foișorului. Dar după ce Carol a întâlnit-o pe Lupeasca, a fost subjugat de ea și nimic nu l-a mai putut ține departe. Atunci când soția l-a încuiat în dormitor, a sărit de pe balcon, de la etajul doi.

De îndată ce a fost sigură că l-a „ancorat" solid, Lupeasca a căutat să îi înțeleagă cât mai bine caracterul. A priceput curând că dincolo de fațada bărbatului princiar, se afla un om vulnerabil. Carol era un copil slab, nehotărât, imatur, care avea nevoie de consolări, mângâieri și afecțiune, chiar mai mult decât de sex. Cel mai tare își dorea să se simtă acasă, într-o ambianță cunoscută, cu toate plăcerile simple care îl bucurau. Atenția plină de afecțiune și de admirație pe care ea i-a acordat-o l-au făcut pe el — cel care fusese adesea rănit în mândria de soț, reprimat pe soție pentru lipsa de rafinament — să se

simtă reconfortat. Elena Lupescu a studiat cu atenție tot ce a putut afla despre legătura lui Carol cu Zizi Lambrino, pentru a evita să comită aceleași greșeli. Știind că era slab și ezitant, că, departe de ea, îl putea pierde, s-a încăpățânat să nu îl părăsească până când el nu avea să aleagă definitiv între principesa Elena și ea. „Mai curând aș muri, decât să îl pierd" — a spus Lupeasca într-un moment de sinceritate.

Elena Lupescu știa că poziția ei față de Carol era extrem de precară și că el va fi curând în situația de a face o alegere. De mai multe ori i-a cerut să părăsească împreună România, dar el nu și-a dat consimțământul. Poate că i-a trecut și gândul să se elibereze din brațele ei. Pe neașteptate însă, a izbucnit furtuna. La 20 noiembrie 1925, Alexandra, soția regelui Eduard VII și mătușa de a doua a lui Carol, a murit la palatul Windsor. Era firesc, nu, ca familia regală română să fie prezentă la funeralii. Trebuia să se ia rapid decizia cine să plece. Principesa Elena era îngrijorată. A mers la rege și la regină și le-a cerut să nu îl trimită pe Carol. Când se va vedea în străinătate, nu se va mai întoarce, a avertizat ea. Dar nu a avut succes. Atât primul ministru, Ion I.C. Brătianu, cât și regina Maria vroiau să fie trimis Carol. Primul, care se temea de ziua când Carol avea să fie încoronat, simțea și el că nu se va mai întoarce. Iar regina — deși poziția ei este mai puțin limpede — se temea, de asemenea, că domnia lui Carol nu avea să fie în interesul țării și al ei personal. În final, regele Ferdinand și-a dat acordul să fie trimis Carol, care a promis că se va întoarce acasă imediat după funeralii.

Se pare că în acel moment, Carol chiar avea o asemenea intenție. În schimb, amanta sa era de altă părere. În mai puțin de 24 ore după plecarea lui Carol, cu știrea lui Brătianu, Lupeasca a șters-o din țară și s-a oprit la Paris. Imediat după terminarea ceremoniilor de la Londra, Carol s-a grăbit să ia ferry-boat-ul până la Calais, apoi trenul și în Gara de Nord din Paris a aterizat drept în brațele Lupeascăi. Nu i-a fost greu acesteia să îl convingă să renunțe la tron, putând să îl păstreze astfel doar pentru ea. Sigur că în final, doar pasiunea de nestăpânit a lui Carol i-a determinat gestul.

În următorii cinci ani, cei doi au dus o viață liniștită în Franța, în ciuda reporterilor curioși și a repetatelor istorisiri despre bețiile și orgiile ce se prelungeau toată noaptea. Nu știm ce influență a jucat Elena Lupescu în hotărârea lui Carol de a-și reclama drepturile la tron. Este sigur că nu i s-a opus. Oricum, nu mai avea de ce să se teamă de principesa Elena, care, împotriva dorinței lui Carol, ceruse și obținuse divorțul în 1928.

În toamna anului 1929, Elena Lupescu i-a spus lui Petre Ciolan, consulul român la Paris și un prieten apropiat al primului ministru Iuliu Maniu, că ea va fi „cea mai fericită persoană atunci când Maiestatea Sa se va întoarce acasă. Gândindu-mă la interesul țării, în ziua în care își va recăpăta tronul, voi dispărea și nu mă veți mai vedea sau auzi vreodată despre mine". Declarația ei a jucat un rol crucial, pentru că una dintre condițiile lui Maniu ca să accepte reîntoarcerea lui Carol fusese renunțarea la Lupeasca și reîmpăcarea cu Elena. În luna iunie a anului următor, Carol revenea pe tronul României. Peste două luni, amanta lui reintra în țară. Atât valora cuvântul Lupeascăi!

Cu toate că, neîndoielnic, regele nu intenționase într-adevăr să renunțe la ea, momentul revenirii în țară fusese ales de Lupeasca. Nimeni nu îl cunoștea pe Carol mai bine decât ea. Urmărise de la Paris cu atenție desfășurarea evenimentelor din România. S-a temut că fiind departe de el, într-un moment de slăbiciune se putea reîntoarce la fosta lui soție. Simțind că nu mai poate aștepta, l-a păcălit pe colonelul Tătăranu, lăsat de Carol să îi poarte de grijă la Paris, și cu ajutorul economistului Mihail Manoilescu a revenit în România în august 1930, dându-se la frontieră drept doamna Manoilescu. Conștient că Duduia — cum o alinta — s-a întors prea devreme, Carol s-a enervat la aflarea veștii. Dar de cum a văzut-o, enervarea i-a dispărut.

Temându-se totuși de reacția opiniei publice, regele a ascuns-o mai întâi într-o cameră din Foișor. Secretul a fost atât de bine păstrat, încât nici Puiu Dumitrescu, mâna dreaptă a regelui, n-a știut nimic. La scurtă vreme după revenirea Elenei Lupescu, Buhman a auzit o discuție purtată între Dumitrescu și Strassmann, bucătarul regelui.

— Nu înțeleg — spunea Dumitrescu — ai mărit, de curând, suma necesară pentru mesele regelui. Vrei să îmi spui că brusc regele a început să mănânce mai mult ca înainte?

— Nu, domnul secretar — replica bucătarul nervos — dar în fiecare noapte, pe la 11 sau 12, servesc o masă în plus. Nu trebuie să includ și costul ei?

Dumitrescu nu a mai zis nimic.

Nu a durat însă mult și vestea reîntoarcerii Lupeascăi a devenit publică. Pe la jumătatea lui noiembrie, Carol a mutat-o în Palatul regal din București. Una dintre primele victime ale reîntoarcerii ei a fost Maniu, care și-a dat demisia din funcția de prim-ministru. A fost începutul unui conflict foarte dur dintre Maniu și rege. Conflict din care, cel mai mult avea să piardă democrația în România. În loc să aibă alături de el pe liderul celui mai puternic partid din țară, Carol a avut-o pe Duduia. În plus, popularitatea regelui a scăzut foarte mult.

Cheia înțelegerii domniei lui Carol II ne-o oferă relația cu amanta lui. O spunea și Constantin Argetoianu: „Dacă o persoană aproba re-

lația lor, era prietenul regelui, dacă se opunea, era dușmanul lui". Pentru Carol, acest „punct inițial" — păstrarea intactă și sigură a relației cu Lupeasca — a fost decisiv. Folosindu-se de această temere, amanta lui a reușit să îl convingă să facă tot ce dorea ea. În mod sigur, puterea ei era mare. Nu că ar fi fost interesată să guverneze. Interesul față de domeniul politic privea doar problemele și indivizii care o afectau direct. Dar pentru a-i asigura poziția, s-a înconjurat și l-a înconjurat pe rege cu oameni care depindeau de ea și în care se putea avea încredere. A fost o tragedie, căci Elena a început să depindă de oameni de mâna a doua și de oportuniști, care au format camarila regală.

Cea mai influentă figură era Ernest Urdăreanu care era și unul dintre iubiții Lupeascăi. După cum afirmă Buhman, lui Urdăreanu nu i-a fost greu să o seducă. „Era o femeie ușoară", spune el. În parte, manevrelor ei s-a datorat înlocuirea lui Dumitrescu cu Urdăreanu.

Prin intermediul Elenei Lupescu, camarila regală, în special doi dintre membrii ei de frunte, Nicolae Malaxa și Max Auschnitt, doi mari industriași, a jucat un rol determinant în stabilirea politicii economice a țării în anii '30. În 1937, cartelurile controlau 23% din producția industrială a țării și 36% din capital. Cele mai importante dintre aceste carteluri erau controlate de membrii camarilei, care copleșeau pe rege și pe Lupeasca cu daruri. Elena, o isteață femeie de afaceri, s-a îmbogățit, devenind proprietara mai multor vile, mașini, bijuterii costisitoare, blănuri, acțiuni și a unor mari sume de bani.

Întrucât cea mai mare parte a influenței Lupeascăi se exercita din budoar și pentru că nu ne-a lăsat nici memorii nici un jurnal, este foarte greu să evidențiezi impactul ei asupra unor aspecte concrete ale politicii regelui. Fără îndoială însă că ea a avut o influență decisivă în

Iuarea deciziei de omorâre a lui Corneliu Codreanu, liderul Legiunii Arhanghelului Mihail, sau Garda de fier, cum era numită, din noiembrie 1938.

Generalul Marinescu nu poate adormi

Parte pentru că era evreică și parte pentru că a fost asociată, împreună cu camarila, cu mita și corupția, ea a devenit femeia cea mai urâtă din țară și un simbol al tuturor relelor din România. În mai multe rânduri, Legiunea a încercat să o omoare. Nu s-a temut să le răspundă cu aceeași monedă și în toamna anului 1934 a plănuit asasinarea lui Codreanu. De asemenea, a făcut tot ce a putut pentru a-l implica pe Codreanu în asasinarea lui I.G. Duca *(Magazin istoric*, nr. 3/1967), primul ministru al României, dar fără succes. În februarie 1938 — pe când Carol punea la punct instalarea dictaturii sale — amanta lui se implica într-o altă tentativă, eșuată, de asasinare a lui Codreanu. Nu putem spune cu certitudine dacă și regele a fost amestecat în respectivele încercări de lichidare a liderului legionar.

În ciuda faptului că se afla în fruntea „listei negre" a legionarilor, Elena Lupescu nu a dus o viață de recluziune. Primea numeroase vizite, inclusiv din partea multor politicieni, diplomați, oameni de afaceri înstăriți, ceea ce i-a consolidat imaginea de patroană a corupției. Avea loja ei la hipodrom și mergea la meciurile de fotbal. Uneori putea fi văzută într-unul dintre restaurantele de lux din oraș — precum Capșa —, la un concert sau la cinema. Se îmbrăca aproape exclusiv în rochii negre de la Chanel, care îi scoteau în evidență albul pielii și flacăra părului. Hainele îi veneau direct de la Paris. Telefona aproape zilnic de la Palat croitorilor, pălărierilor și corsetierilor, pe banii contribuabililor. Serile erau rezervate aproape exclusiv regelui. Buhman nota în 1934 că regele mergea la ea acasă, de obicei după cină și rămânea până târziu noaptea. Prefectul Poliției Capitalei, generalul Marinescu, nu se culca până ce nu i se raporta că regele a revenit la Palat. De la un timp însă, „ea a început să vină la Palat, rămânând acolo toată noaptea".

Prințesa Martha Bibescu i se adresa cu formula „Ma Souveraine" (suverana mea). „Clipa de astăzi, când mi-ați permis să vă sărut mâna a fost cea mai fericită din viața mea". Dar cei mai mulți o considerau „cea mai mare problemă pe care țara noastră a cunoscut-o vreodată". Din cauza Lupeascăi și a camarilei, Carol II nu avea o curte propriu-zisă. Oamenii care îl înconjurau erau noii îmbogățiți, disprețuiți de vechea aristocrație. Curtea lui era „mohorâtă, îi lipseau veselia, bucuria, viața". Nu se mai servea ceaiul de după-amiază, nu se mai dădeau petreceri seara, nu mai existau micile reuniuni prezidate de regină, care făcuseră farmecul și strălucirea curților lui Carol I și Ferdinand. „Astăzi — nota Buhman — regele se

(Continuare în p. 86)

O iubire mai puţin celebră

ADOLF HITLER — WINIFRED WAGNER

Cu Winifred Wagner, la Bayreuth

În lume s-au scris aproximativ 50 000 de cărţi despre viaţa personală a lui Hitler. Relaţiile Führerului cu muzica lui Richard Wagner, considerat părintele său spiritual, şi cu familia acestuia, pe care o frecventa adesea, cât şi influenţa muzicii marelui compozitor german asupra personalităţii sale au constituit temele răsfăţate ale multor biografi. Într-un con de umbră, din lipsă de documente probatoare, a rămas cuplul Winifred Wagner — Adolf Hitler. Recent, din multele arhive ascunse şi devenite acum accesibile, cititorii au putut afla legătura specială dintre nora lui Richard Wagner şi cel căruia ea îi spunea „Führerul meu".

Se ştie că muzica lui Wagner avea o acţiune magică asupra lui Hitler. Cel puţin aşa afirmă martorii, cei care participau, alături de el, la concertele wagneriene, unde Führerul mergea „cum merg alţii la biserică". Se pare însă că el personal exercita un efect la fel de magic asupra nurorii lui Wagner, Winifred. Hitler se simţea ca la el acasă în tânăra familie. Era adulat de toţi.

„Eram vrăjită de el"

Winifred se născuse în 1897 la Hastings. Tatăl ei era un ziarist englez, mama — nemţoaică, Emilia Karop. Stabilită de copil în Germania, Winifred, fire bolnăvicioasă, mergea deseori la concerte. Aşa îl cunoscuse şi pe fiul cel mic al lui Wagner şi al fiicei lui Liszt, Cosima. Se numea Siegfried. Winifred se căsătorise cu el în 1915.

Încă din 1896, pe când Winifred nici nu se născuse, acesta conducea orchestra celebrelor festivaluri de la Bayreuth (ajunse în acest an la a 84-a ediţie), a căror direcţie artistică avea să şi-o asume din 1909, la un an de la moartea mamei sale, care exercitase această funcţie.

Winifred l-a cunoscut pe Führer şi ideile sale naţional-socialiste în anul 1923. El venise să viziteze vila lui Wagner, din vecinătatea Bayreuthului. Se ştie că din 1874 celebrul compozitor se instalase acolo, la Wahnfried, pentru a fi aproape de Festspielhaus, teatrul special conceput, din iniţiativa sa, la Bayreuth, pentru reprezentările grandioase ale operelor sale. Inaugurarea avusese loc în august 1876, în prezenţa regelui Bavariei şi a Kaiserului Wilhelm I, cu tetralogia *Inelul Nibelungilor*. Wagner murise de o criză cardiacă în 1883 la Veneţia, dar fusese înmormântat în grădina de la Wahnfried. Acolo sosise Hitler în 1923, într-un pelerinaj la mormântul idolului său. De Winifred se îndrăgostise la prima vedere, apreciindu-i farmecul nordic. „Eram vrăjită de el şi el de mine", îşi va aminti ea mai târziu. Şi cei patru copii ai familiei se simţeau apropiaţi de „unchiul" Adolf[1].

Eva Braun (vezi si pagina următoare), femeia intrata in viaţa lui Hitler din 1933 şi alături de care şi-a sfârşit zilele

[1] Recent, în Germania a apărut cartea de memorii a nepotului marelui compozitor, Wolfgang Wagner *(Lebensakte*, ed. Albrecht Kraus), el însuşi patron al Festivalului de la Bayreuth între anii 1951 şi 1966 şi regizor al operelor strămoşului său. Wolfgang menţionează des în volum entuziasmul manifestat de mama sa, Winifred, faţă de Hitler şi de partidul nazist.

În anul următor, la 1 aprilie 1924, Hitler a fost condamnat la cinci ani închisoare, pentru încercarea de a răsturna guvernul bavarez al lui von Kahr. El a rămas în închisoarea Landsberg până în decembrie 1924, când a fost eliberat, în tot acest timp dictând secretarului său Rudolf Hess începutul operei ce avea să devină Biblia mișcării naziste, *Mein Kampf*. În cele nouă luni de detenție, Winifred Wagner a organizat o adevărată campanie de ajutorare a idolului ei. Împreună cu alte femei energice i-a dus acolo, încercând totodată să-l consoleze, tot ce i-a trebuit: haine groase, alimente întăritoare, hârtie de scris. Pe scurt, s-a comportat ca o îndrăgostită sadea.

Micuța Friedelinde avea 3 ani când viitorul Führer a venit pentru prima oară în vizită la mama ei. „Cred că relația cu familia noastră îi prindea bine, își amintește astăzi Friedelinde. Bănuiesc că avea motivele lui să ne viziteze atât de des. Zăbovea până după miezul nopții în sufrageria mamei, stând de vorbă împreună. Exercita un efect hipnotic, pe care și l-a păstrat și în alocuțiunile publice de mai târziu. Mama făcea orice pentru el. Cred că era convinsă că el va deveni salvatorul rasei umane". Friedelinde îl suspectează pe Hitler că a folosit familia lor ca o „legitimație" de acces în cercurile înalte ale intelectualității.

Certuri de familie

În august 1930 Siegfried Wagner, cu 18 ani mai în vârstă decât soția lui, a murit. Vizitele lui Hitler în parcul memorial Wagner de la Bayreuth s-au îndesit. Peisajul natural, pasiunea pentru partiturile pline de erotism ale operelor lui Wagner și, în general, pentru muzica germană, idealul politic comun, eliberarea Germaniei din cătușele rușinosului tratat de la Versailles, i-au apropiat și mai mult sufletește pe cel devenit între timp cancelar și pe proaspăta văduvă, în vârstă de doar 30 de ani. Nimic de mirare deci dacă încântătoarea doamnă i-a dăruit devotatului ei prieten nu numai un confort intelectual și sufletesc.

Winifred i-a rămas credincioasă Führerului și după dispariția lui. Când i s-a confiscat toată averea și a fost condamnată la 430 zile de lagăr special și i s-au interzis, vreme de cinci ani, ocuparea oricărei funcții publice și înscrierea în orice partid, Winifred a avut puterea să declare: „Singurul meu scop este să pot spulbera toată minciuna care murdărește acum numele acestui om unic".

Între cele două fetițe ale lui Siegfried Wagner, Friedelinde a fost întotdeauna mai rezervată față de insistentul vizitator. Nu îl plăcea nici pe el, nici ideile sale. Evoluția evenimentelor avea să-i sporească ostilitatea. La un moment dat, Friedelinde a reușit să scape de „Neue Ordnung". S-a refugiat la Zürich, spre disperarea mamei ei. „Mama credea orbește în Führer, povestește ea. Nimic din ce îi spuneam nu îi putea schimba opiniile. Când fratele meu a fost rănit, pe frontul polonez, Hitler personal i-a adus trandafiri la pat, la noi acasă, și a stat de vorbă cu el. Mama credea că Hitler era un înger. Acolo, la Zürich a avut loc o discuție hotărâtoare între mine și mama. I-am spus că el o minte. O minte așa cum îi minte pe toți. Mama a înlemnit. Fața ei a luat un timp o mască de spaimă și de ură glacială. M-a implorat să mă întorc imediat în Germania, pentru că altfel voi fi răpită. Am refuzat-o și a doua zi am plecat în Anglia, fugind din Germania pentru totdeauna".

Winifred era în stare de adânci trăiri emoționale. La numai trei-patru ani de la moartea soțului ei, ea a avut un roman de dragoste cu unul dintre marii regizori mu-

zicali ai festivalurilor de la Bayreuth. În nici un caz nu părea femeia cu inima pustiită de văduvie. Peste ani, în fața camerei de filmare, ea declara despre Adolf Hitler: „Probabil că este greu de înțeles, dar eu pot să-l separ complet pe Hitler, cel pe care îl știu eu, de cel condamnat de toată lumea. Dacă mi-ar trece pragul acum, aș fi la fel de bucuroasă să-l văd ca întotdeauna. Fațeta neagră a caracterului său există, dar nu pentru mine. Eu nu i-o cunosc. Pentru mine importantă este experiența mea. Probabil că nimeni nu va înțelege asta. Poate numai un psiholog, dacă ar asculta explicațiile mele despre relațiile noastre".

Cea mai bună primă doamnă

Începând din 1933, anul ascensiunii sale la putere, Hitler venea la festivalurile de la Bayreuth numai incognito, pentru ca atenția ce i s-ar fi acordat să nu perturbe sărbătoarea. El ajuta în mod oficial, prin măsuri guvernamentale, întâlnirile muzicale de la Bayreuth, dorind ca aici să fie capitala muzicală a Europei, cum visaseră cândva Richard Wagner și fiul său Siegfried. Alături de Frau Wagner, Führerul invita acolo diplomați, înalți funcționari ai partidului nazist, generali, pe scurt, ceea ce reprezenta crema societății din acea vreme. Din ordinul său, festivalurile nu s-au întrerupt nici în timpul războiului, când pentru a le asigura auditoriul, trenuri speciale aduceau soldați răniți în acest orășel bavarez.

Winifred l-a întâlnit ultima oară înaintea atentatului nereușit din 20 iulie 1944 *(Magazin istoric,* nr. 4/1995). „Adolf spunea întotdeauna că nu se poate căsători. Pentru că el aparține țării sale. Era foarte singur și de aceea venea să-și vadă prietenii. Se temea că o familie l-ar fi împiedicat să-și exercite obligațiile oficiale", își amintește ea. Și totuși, au rămas menționate de biografii săi cuvintele: „Dacă m-aș căsători cu cineva, cine alta ar putea fi cea mai bună primă doamnă dacă nu nora celui mai mare compozitor al țării?" ■

Florentina DOLGHIN

DIN CULISELE DOMNIEI LUI CAROL II

(Urmare din p. 83)

întâlnește doar cu miniștrii săi, cu politicienii, eventual cu alte două-trei persoane alese de Urdăreanu și de Lupeasca. Ar fi fost mai bine dacă regele nu i-ar fi întâlnit [pe cei doi]". Cele mai multe petreceri erau impuse de protocol, cu lista de invitați alcătuită în principal din oficialități guvernamentale și diplomați.

Pentru a-și asigura dominația asupra regelui, Lupeasca, împreună cu Urdăreanu, l-au izolat treptat pe Carol, permițând doar apropierea celor pe care îi vroiau ei. Ca să fie mereu alături de el, ea l-a acompaniat pe rege în călătoriile oficiale și neoficiale făcute în străinătate. Nu există nici o îndoială că pierderea popularității, Carol o datorează în primul rând Lupeascăi.

În ciuda bogăției ei, a rămas ambițioasă și lacomă. Potrivit lui Buhman, „n-ar fi dat un șfanț unei persoane sărace". Cererile pentru contribuții caritabile le transmitea Palatului, pentru a fi onorate din fondurile regale. Citea puțin, cu excepția revistelor de modă. Cărțile de acasă le păstra doar pentru decor. Atunci când Buhman comanda cărți pentru Carol, la Paris, cerea un rând și pentru Lupeasca. Dar a remarcat într-o zi, pe când se afla în biblioteca ei, că nici una nu avea paginile tăiate.

Nu cunoaștem, din păcate, opiniile Lupeascăi despre conaționalii ei evrei. Sunt puține dovezi că ar fi încercat să îi ajute sau să-și arate sprijinul pentru cererile lor. Unii dintre prietenii ei cei mai buni erau evrei, dar foarte apropiat îi era și un antisemit convins ca Istrate Micescu. Personalitatea egocentristă și trecutul ei par să indice că — asemenea regelui — era pur și simplu indiferentă față de soarta lor, cu excepția situației când era direct implicată.

A continuat să aibă amanți, chiar și cât a fost iubita regelui. Și Carol — ca în zicala românească: știe tot satul ce nu știe bărbatul" — se pare că habar nu a avut. În toamna anului 1937, el a fost pe punctul să afle care era relația ei cu Urdăreanu, dovadă că l-a îndepărtat de lângă el o vreme. Dar curând Duduia i-a adormit orice temere și Urdăreanu a fost rechemat. I-a fost Carol credincios? Nu avem dovezi, deocamdată, care să susțină contrariul. În ciuda problemelor pe care le-a cauzat, povestea de dragoste dintre Carol și Lupeasca este socotită una dintre cele mai mari idile din istorie. Nimic și nimeni nu i-a putut separa. El a renunțat la coroană pentru ea, prima oară, și, în parte, tot din cauza ei și-a părăsit tronul a doua oară. Ea l-a urmat în exil și a fost lângă el atunci când a murit, în 1953. Pe când sicriul lui Carol a coborât în mormânt, i-a șoptit unui prieten: „Vreau să mor". Puține povești de dragoste au durat atât de mult.

Să sperăm că într-un viitor nu prea îndepărtat, pe măsură ce noi documente vor fi accesibile istoricilor, povestea acestei regine neîncoronate va putea fi spusă cât mai complet. ■

LA AACHEN,

PE URMELE EUROPEI UNITE

MIRELA MURGESCU

În conștiința europeană, Aix-la-Chapelle, actualul Aachen, indiferent de evenimentele ce i-au brăzdat ulterior existența, se leagă indisolubil de numele lui Carol cel Mare (768-814), împăratul cu ambiții la scară continentală. După ce a zăcut mult timp în uitare sau desuetudine, istoricii îi (re)descoperă acum orașului valențele de precursor al atât de căutatei capitale a Europei unite, după cum afirmă Dominique Alibert, într-un articol din revista *L'Histoire:* „Înainte ca edilii de la Strasbourg și Bruxelles să se înfrunte pentru a obține pentru orașul lor titlul de capitală a Europei prin instalarea Parlamentului european, ei ar trebui să știe că un oraș din Renania-Westfalia de astăzi poate să se fălească cu acest nume atât de râvnit. El simbolizează, de fapt, încercarea lui Carol cel Mare de a uni Europa... jucând, în spiritul fondatorului său, rolul de urmaș al Romei antice".

Care este de fapt istoria acestui oraș?

În secolul I e.n., atrași de bogăția izvoarelor termale, romanii au întemeiat acolo o așezare cu băi, „Aquae Grannus", denumire provenind de la zeul celto-german Grannus. Amplasarea acestei așezări, apele termale și pădurile au atras atenția împăratului Carol cel Mare, care a început în 790 construirea unui palat și a unor băi.

Biograful său Eginhard povestește faptul că suveranului îi plăceau în mod special băile, fiind și un excelent înotător. Când se îmbăia, societatea era numeroasă: fiii, prietenii, gărzile. Astfel, Carol a inițiat construirea unui ansamblu de clădiri, având la nord palatul regal, iar la sud o capelă (o construcție lungă asigurând legătura între ele), spații pentru meșteșugari și negustori. Alături existau termele romane, încă în folosință. Palatul asigura desfășurarea ceremoniilor politice, în timp ce Capela Palatină era destinată activităților liturgice.

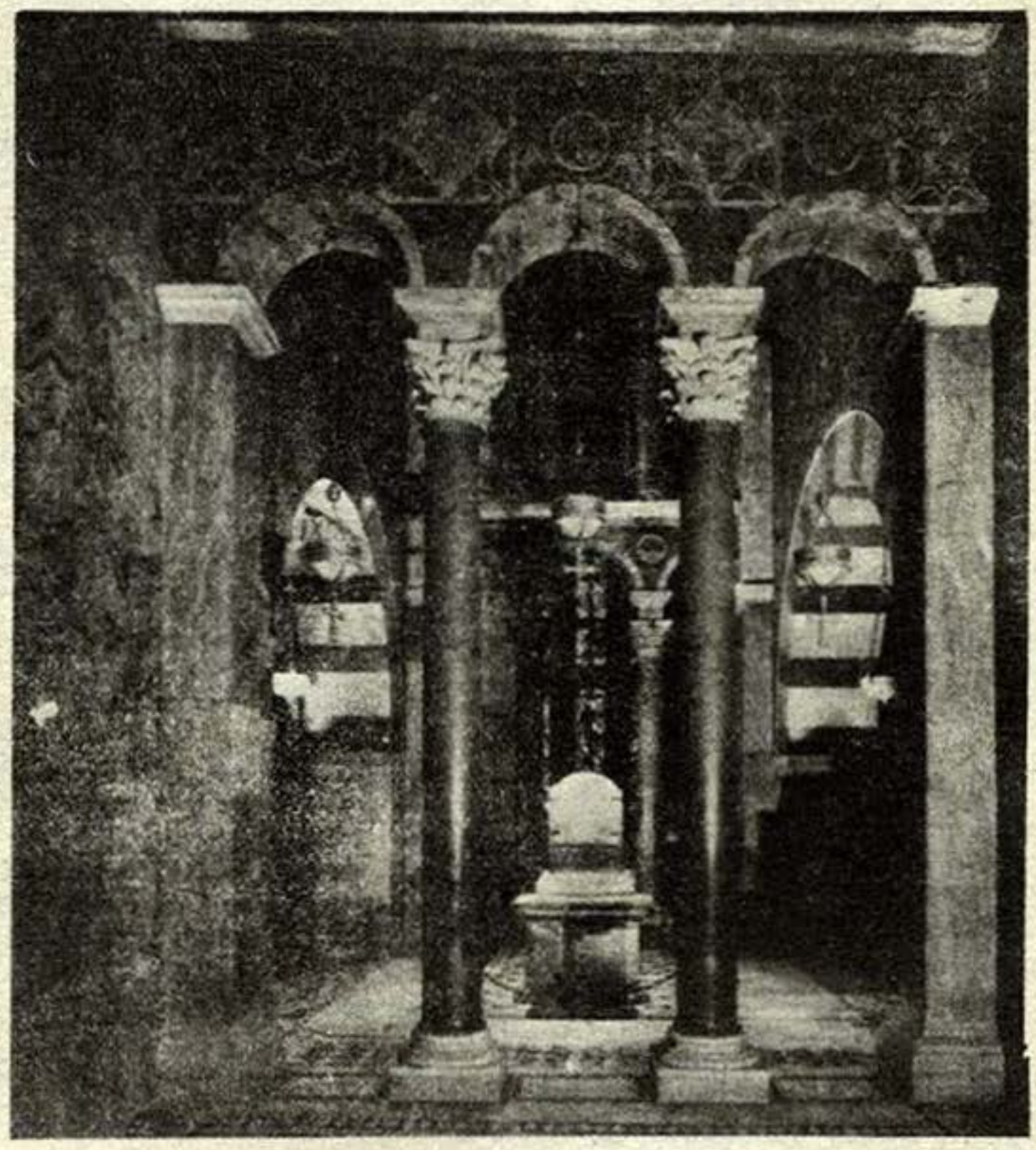

Tronul lui Carol cel Mare din Capela Palatină (aparținând de fapt unei epoci ulterioare celei a lui Carol)

După cum remarca G. Oprescu, capela ocupa un loc aparte în arhitectura acestei epoci. Deși inspirată de biserica San Vitale din Ravenna, de unde Carol a și pus să se aducă coloane și capiteluri de marmură pentru construcție, Capela Palatină este o copie perfectă a acesteia. Dominique Alibert susține că suntem în fața unei interpretări a modelului, în sensul impunerii în construcție a unor elemente tipice legate de ideologia imperială. Spre deosebire de original, la Aachen sunt trei etaje. De asemenea, este mult mai clară împărțirea edificiului în zone distincte, cu funcționalitate precisă.

Trebuie relevată și strânsa legătură ce exista între arhitectura capelei și simbolistica numerelor. Sacrul se îmbina cu profanul, într-o simbioză naturală, pe care ne-o descrie autorul articolului din *L'Histoire.* Astfel, arhitectul, cu referire directă la Apocalipsa lui Ioan, a trasat un ax de 600 de picioare, ceea ce corespunde la 50 de module a 12 picioare: 12 apostoli, 12 porți ale Ierusalimului ceresc,

50 fiind de asemenea considerat un număr cristic. „Capela ridicată în centrul acestui spațiu are de asemenea dimensiuni simbolice: 12 picioare multiplicate de 7 ori, numărul peceților din Apocalipsă, iar interiorul capelei corespunde lungimii zidurilor Ierusalimului ceresc, așa cum este descris în Apocalipsă". Capela a fost terminată în 805 și a devenit locul de înmormântare al împăratului, în 814.

Atâta timp cât lumea lui Carol nu cunoștea ideea de capitală stabilă, monarhul itinerant beneficiind de reședințe temporare pe care le folosea la diverse ocazii, este greu să spunem că Aachen a fost o capitală în înțelesul modern al cuvântului, dar în orice caz a fost reședința favorită a împăratului. Astfel, în ultimii 20 de ani ai domniei, Carol a poposit aici de 40 de ori. Strălucirea pe care a avut-o în timpul domniei sale Aachenul nu o va mai dobândi niciodată. Urmașii săi o considerau încă reședință principală, iar cronicarul Nithard, nepot de altfel al lui Carol cel Mare, o numește explicit *sedes prima Franciae*.

Disputele dintre membrii familiei carolingiene, prezente deja în timpul vieții lui Ludovic cel Pios, fiul lui Carol cel Mare, dar care au izbucnit cu și mai mare putere după moartea acestuia în 840, când conflictul dintre fiii lui — Ludovic, Carol și Lothar — se acutizează, au sporit oarecum miza orașului. Asociat de mulți dintre competitorii de la mijlocul secolului IX și de mai târziu cu figura lui Carol cel Mare și cu ideea imperială, Aachen și-a schimbat deseori stăpânul. Cine stăpânea orașul și se încorona la Aix devenea în ochii contemporanilor succesorul de drept al lui Carol cel Mare și deci împăratul legitim.

Rămas în cadrul Lotharingiei după tratatul de la Verdun, din 843 (unde cei trei fii și-au împărțit imperiul), ca reședință a lui Lothar, cel mai mare dintre fii, Aachenul a stârnit încercările francilor apuseni de a-l recupera. Totuși, după înfrângerea lui Carol cel Pleșuv la Andernach, la 8 octombrie 876, regii Franciei apusene au pierdut speranța de a mai dobândi orașul imperial. În contextul destrămării Lotharingiei, Aachen a fost preluat de regii Franciei răsăritene, viitoarea Germanie.

Ca purtător al simbolurilor imperiale carolingiene, Aachenul a servit drept loc de încoronare a regilor franci și apoi a împăraților germani, până în anul 1531. De aceea, Otto I, care se considera urmașul lui Carol cel Mare și succesorul său legitim, s-a încoronat ca rege, în 936, în orașul lui Carol, la Aachen, participând la ceremonie îmbrăcat într-un costum franc și nu în cel saxon, pe care îl purta în mod obișnuit. Tot ottonienilor li se datorește și inițierea unui cult al lui Carol cel Mare. În ideea acestei tradiții ne explicăm și gestul lui Otto III de a deschide cavoul împăratului — atitudine necorespunzătoare concepției creștine — și de a organiza o ceremonie, prin care să se legitimeze ca urmaș al „Marelui Carol".

Datorită relicvelor numeroase pe care Carol le depozitase aici, cam din secolul X, Aachen a devenit, în afară de loc de încoronare, și un cunoscut loc de pelerinaj. După canonizarea lui Carol cel Mare în 1165, numărul pelerinilor cunoaște o creștere impresionantă. În același timp, donațiile pentru capelă se înmulțesc. Printre cele mai deosebite se poate aminti cea a regelui francez Carol V, care, nereușind în 1361 să facă o vizită cu fiul său nou-născut, s-a mulțumit să trimită o cantitate de aur echivalentă cu greutatea copilului. De asemenea, Margareta de York, soția lui Carol Temerarul, ducele Burgundiei (1467-1477), a dăruit o diademă, evaluată la 100 000 de guldeni, pentru statuia Fecioarei Maria.

Prin pacea de la Luneville cu Austria, din anul 1801, Aachen a trecut la Franța, iar din 1815 la Prusia. Deși s-a dezvoltat considerabil în ultimele două secole, orașul nu a mai jucat un rol deosebit în istorie, dar, așa cum conchide Dominique Alibert, „simbol al puterii imperiale, miză în jocurile politice, loc al memoriei fondatorilor franci ai Europei, creuzet al identității europene, orașul Aix și capela sa sunt astăzi ultimele vestigii ale uneia dintre cele mai mari utopii medievale: construirea pe pământ a unei imagini a Ierusalimului ceresc. Dincolo de haosul istoriei, orașul rămâne cel mai puternic martor al dinastiei carolingiene, care cândva a reușit să unifice o parte a Europei". ■

CARTE DE VIZITĂ

(7,7)

Nic. GOMA

ZIARIST

Aflați prin anagramare (amestecând literele) publicația la care lucrează dl. Goma.

Gheorghe BRAȘOVEANU

Civilizaţii uitate

TIWANACU

CARLOS TERRAZAS ORELLANA

În jurul anului 1500 i.e.n., pe malul lacului Titicaca, în Bolivia, apărea un sătuc ce avea să dea numele unei civilizaţii: Tiwanacu. De-a lungul secolelor, acest cătun, format din numai câteva familii, a devenit un imperiu cu peste 3 milioane de locuitori.

Carlos Terrazas Orellana, doctor în istorie, care face parte din echipa „Istorie şi societate în America Latină", din cadrul Universităţii Paris VII, creionează coordonatele acestei civilizaţii mai vechi decât cea încaşă într-un număr recent al revistei franceze Historia, **articol pe care îl prezentăm cititorilor într-o adaptare.**

În ciuda numeroaselor descoperiri şi a cercetărilor desfăşurate încă din secolul trecut, originea si data populării continentului american rămân puţin cunoscute. Opinia dominantă este că popularea s-a realizat în mai multe valuri succesive, ce au pornit din Siberia, trecând prin strâmtoarea Behring, noii veniţi răspândindu-se apoi în câmpiile Americii de Nord ori continuându-şi marşul spre sud. Primii sosiţi au fost australoizi, triburile de tip mongoloid sosind mai târziu. Unii arheologi stabilesc această migraţie între anii 40 000 şi 50 000 î.e.n.

Pe teritoriul bolivian primele urme de viaţă umană sunt cele din staţiunea arheologică Viscachani, aproape de La Paz. Ele scot la iveală tehnici din epoca pietrei cioplite. Resturile de schelete umane exhumate la Cochabamba, în 1965 („omul de Jayhuayco") erau printre cele mai vechi oseminte descoperite până atunci în America de Sud. Ele au fost datate cu 13 200 de ani î.e.n.

Pe continent au venit oameni şi pe cale maritimă încă din anul 2 500 î.e.n. Acest curent de emigraţie maritimă, prin Pacific sau prin Atlantic, a continuat până după era noastră, pentru că, la anumite edificii Maya din Mexic (sec. III-IV e.n.), regăsim influenţe khmere. Orientalii — de tip armenian sau asiatic — şi mediteraneenii s-au amestecat foarte curând cu primii ocupanţi, al căror exemplu rămâne până astăzi locuitorul din Altiplano (zona platourilor înalte ale Anzilor). Secolul XII î.e.n. marchează apariţia grupurilor sedentare şi începutul trecerii lente de la o economie bazată pe vânătoare şi culegerea fructelor la o economie de tip agricol, cu domesticirea animalelor şi cultivarea plantelor. Această etapă a fost însoţită de o explozie demografică, aşa cum o dovedesc numeroasele resturi descoperite în toată regiunea andină: în principal, tumuli rotunjiţi, vestigii ale cătunelor formate din căsuţe rotunde din chirpici, cu acoperiş de paie şi o mică vatră în centru, asemănătoare stupilor.

Grupurile practicau cultura cartofului, creşterea animalelor, vânătoarea ocazională de cervidee, comerţul la scară mică. Ştiau să topească arama şi îşi îngropau morţii direct în sol. Trecerea definitivă de la starea nomadă la cea sedentară a permis dezvoltarea acestor prime culturi agricole.

Populaţia lacustra Chiripas, popor de agricultori, folosea bărci din stuf pentru a se deplasa către insulele de pe lacul Titicaca — unde cultiva cartofi *(quinoa,* o cereala apropiata de grâul sarazin) — şi ştia sa prepare *chuño,* cartofi deshidrataţi cu ajutorul soarelui şi gerului. Satul, format din case dreptunghiulare cu o singură cameră, se ordona în cerc în jurul unei pieţe centrale. Construcţia urmarea apararea de frigul platourilor înalte şi folosea tehnica peretelui dublu, cu un spaţiu gol în interior pentru păstrarea căldurii. Chiripas cunoşteau arta de a topi cuprul şi de a lamina aurul, precum şi pe cea a ceramicii cu desene geometrice. Această cultura de pe malurile lacului Titicaca a început în sec. XII î.e.n. şi s-a încheiat în secolul I e.n., prin supunerea faţă de cultura Tiwanacu.

Istoria culturii Tiwanacu începe modest. În jurul anului 1500 î.e.n. pe malul lacului Titicaca s-a format un sătuc din case dreptunghiulare, cu anexe rotunjite. Locuitorii ştiau să topească arama, să lamineze aurul şi să facă vase de lut cu desene roşii pe fond ocru. Nivelul tehnic ridicat al ceramicii se datoreşte fără îndoială împrumuturilor de la alte civilizaţii din Altiplano, probabil Paracas din Peru.

Către sec. I e.n., Tiwanacu

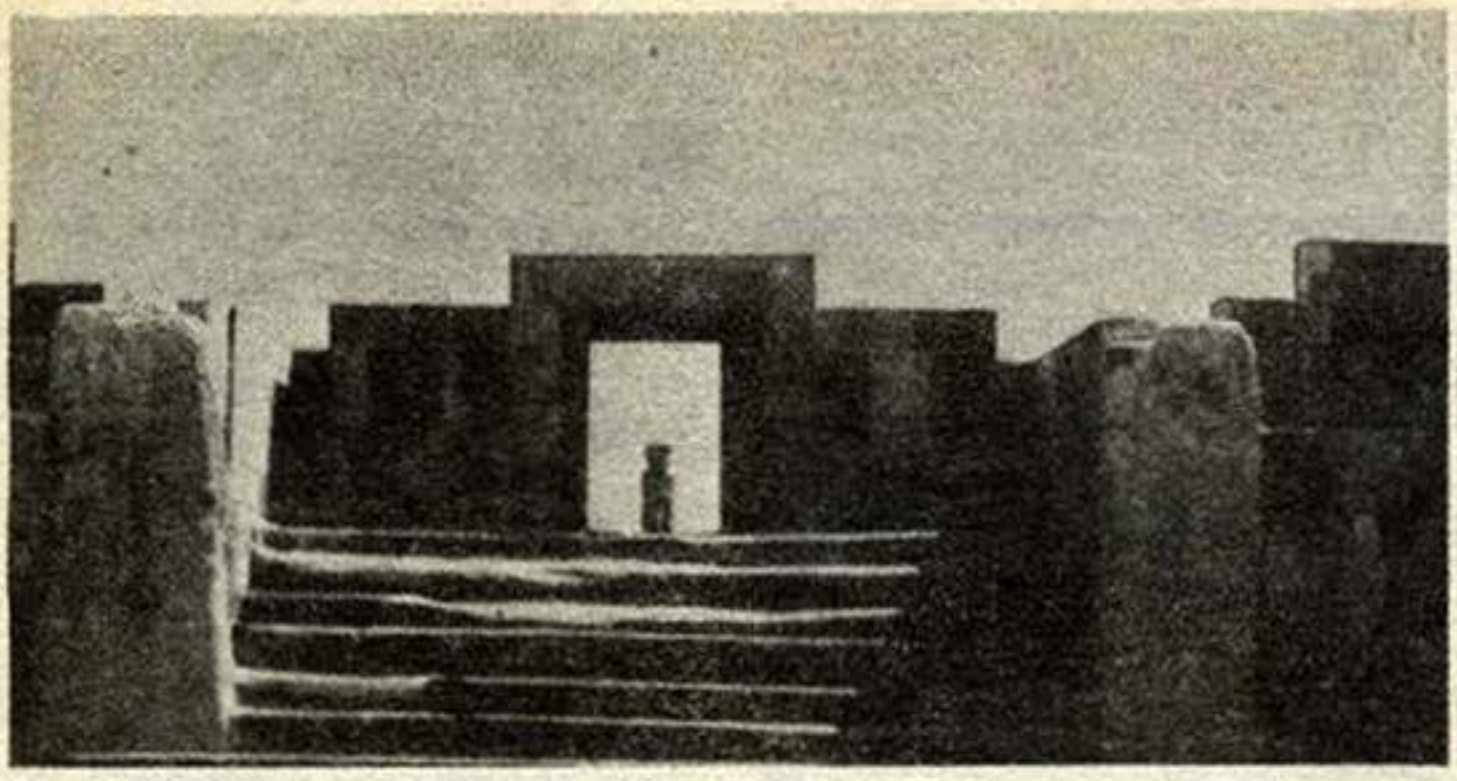

Pe platourile înalte ale Anzilor, locuitorii au construit temple și s-au îndeletnicit cu pescuitul și agricultura (pp. 90-91)

În p. 89: *civilizația Tiwanacu a dezvoltat o înfloritoare arta a pietrei*

devine oraș, poate un centru religios, așa cum susțin unii arheologi. În paralel, au avut loc unele modificări importante: apariția progresivă a unui aparat politic puternic și a organizării piramidale a societății, având în vârf o clasă politică formată din nobili și preoți.

Ingineri și arhitecți competenți

Noul sistem, bazat pe supraproducție agricolă, permitea în același timp hrănirea țăranilor, întreținerea aristocrației dominante și finanțarea marilor lucrări pe care aceasta din urmă le ordona pentru a-și consolida puterea. Din epocă datează construcția templelor Kalasasaya, Puma Punku și a piramidei din Akapana.

Aceste opere au fost realizate datorită existenței unor arhitecți, ingineri și astronomi competenți — de unde orientarea precisă a anumitor monumente în raport cu astrele. Căutarea de noi resurse a trezit sentimente expansioniste și locuitorii din Tiwanacu au cucerit teritoriul vecinilor lui Chiripas.

Prin sec. VII începe un nou stadiu al istoriei culturii Tiwanacu, perioada cuceririlor militare în exterior și a perfecționării artei, care se exprimă sub toate formele și atinge apogeul prin sculptură (celebrii monoliți Ponce și El Fraile) și prin ceramica animalieră, precum condorul ori felinele, pumele și altele. S-au perfecționat de asemenea tehnicile de țesut și orfevrăria.

Societatea era acum stratificată în trei clase: aristocrații și preoții, meșteșugarii, țăranii. Orașul Tiwanacu avea peste 400 de hectare. În centru se ridicau templele și palatele, iar la periferie locuințele erau despărțite de străzi largi. Doar monumentele importante erau ridicate din piatră, care era extrasă din carierele situate aproape de La Paz, de Copacabana sau Oruro, la mai multe sute de kilometri; materialele de construcție obișnuite erau chirpicii.

Imperială și puternic militarizată, motivată de obiective expansioniste la scară mare, cetatea invadează regiunile vecine. Contactele cu alte culturi de înalt nivel au dus adesea la apariția unor culturi hibride. În schimb, în zonele mai puțin dezvoltate și deci mai puțin capabile să reziste, Tiwanacu s-a implantat pur și simplu, așa cum demonstrează nenumăratele resturi de ceramică de inspirație Tiwanacu descoperite aproape peste tot în Altiplano bolivian, până la Oruro și Cachabamba.

Religia cuceritorilor trebuie să se fi propagat la fel de repede și se crede că a influențat dezvoltarea culturii porumbului în această zonă. Porumbul era cultivat în esență pentru scopuri religioase, în timp ce alimentația zilnică se baza mai ales pe cartof și tuberculi din flora locală. Teritoriul total al civilizației Tiwanacu, la sfârșitul acestei perioade, era de aproape 600 000 km², cu o populație de 3,5 milioane de locuitori. Se vorbea limba *aymara*.

Prin sec. XII, imperiul se prăbușește pe neașteptate și capitala este abandonată, poate în urma unei serii de recolte proaste, care au dezorganizat aparatul politic. Imperiul s-a divizat în mici comuniuni, Collas, de limbă aymara, între lacul Titicaca și lacul Poopo: Pacahajes, Lupacas și Omasuyos, de o parte și de alta a lacului

Titicaca, și Kharangas, în jurul lacului Poopo.

Coca pentru vindecarea bolilor

Pacahajes, în sudul lacului Titicaca, au construit celebrele *chullpas*, case-morminte din piatră și chirpici, în care își îngropau morții mumificați, chirciți în coșuri închise. Lupacas au înălțat câteva fortărețe de piatră, cum

ar fi cea de la Tiquina-Inca Chiquipa.

Locuitorii, care populau aceste mici domenii rivale, aflate în lupte aproape neîncetate, și-au păstrat aceeași organizare socială și politică a strămoșilor Tiwanacu. Autoritatea supremă era asumată de *mallcus*, care conduceau domeniul. Ei erau asistați în exercitarea funcției de *curacas*, autoritățile locale, de *amautas*, înțelepții și consilierii, și de *aukis* sau bătrânii, a căror experiență ajuta pe *mallcus* să-și îndeplinească sarcinile.

Religia, moștenită de la Tiwanacu, adora astrele, munții, lăcurile și fluviile. Cultul se baza pe un sistem de descendență paralelă, conform căruia băieții se trăgeau din tatăl lor și fetele din mamă. Bărbații se ocupau de cultul funerar datorat ascendenților și descendenților de sex feminin. Artele și tehnicile erau cele puse la punct în imperiul Tiwanacu. Se utilizau în special plantele medicinale și mai ales *coca*, pentru vindecarea numeroaselor boli, și se practicau deja trepanații craniene.

Cultura decade totuși încet-încet, în timp ce domeniile rivale se macină în lupte sterile și violente. În acea epocă, leagănul culturii celei mai avansate se deplasase spre est, din zona actuală a departamentului La Paz până la Santa Cruz, dezvoltându-se cultura Mollo, de aceeași origine cu Tiwanacu, însă de un caracter diferit.

Era vorba de o societate egalitară și războinică, așa cum o dovedesc nenumăratele fortificații rămase, care a atins un înalt nivel tehnologic pe plan agricol: culturile în terase și irigația permit randamente optime și satisfac nevoile alimentare ale populației. Găsim numeroase urme ale lucrărilor agricole, care trebuie să fi folosit tehnici astăzi uitate și care necesitau mână de lucru foarte numeroasă. Cultura dominantă era porumbul, adaptat acestui climat mai blând, însorit și puțin mai umed, deși irigația rămânea necesară, fiindcă porumbul cere multă apă.

Orașele cu străzi înguste sunt construite din pietre plate lipite cu lut, pe mari platforme degajate, fără îndoială într-un scop strategic. Una din urmele cele mai strălucite ale acestei civilizații Mollo este citadela Iskanwaya, despre care se presupune că ar fi fost și centrul ei politic.

În anii 1437-1438, teritoriul Colla și o parte din teritoriul Mollo sunt cucerite de incașii conduși de șeful lor Pachacutec, perioada incașă fiind cea mai cunoscută din istoria civilizațiilor andine. ■

Adaptare de
Mihai POPESCU

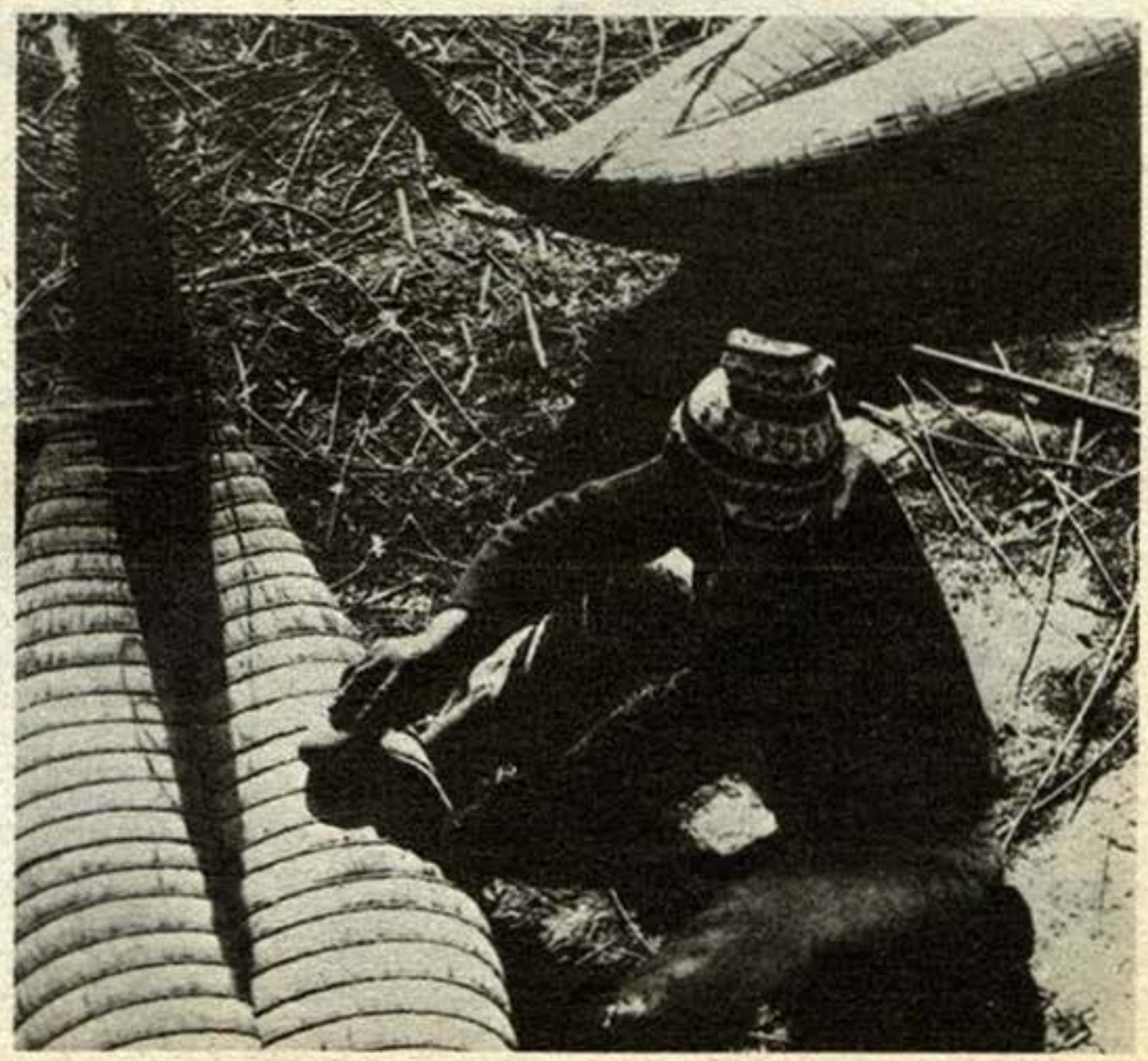

IOSIF ROMANOV —

tipograf pentru toți românii

Spre sfârșitul deceniului doi al sec. XIX în București își făcea apariția un tânăr cu numele de Iosif, ce se ocupa cu vânzarea obiectelor de cult, icoane, cărți, candele, în centrul negustoresc al capitalei Țării Românești, de pe lângă Bărăția. Cunoscându-se cu Ioan Heliade Rădulescu, a fost susținut de acesta în realizarea primei „Librării naționale române" încă de prin anul 1828, când se numea simplu D. Iosif, sau Iosif Românu ori Iosif Romanof (Romanov).

Heliade i-a sugerat să înființeze împreună o asociație culturală de difuzare a cărților și presei românești. „Nu trecu mult — spune I.H. Rădulescu — și Iosif Romanof se stabili într-o boltă în colț la Sf. Gheorghe spre Bărăția. Pe atunci ieșiră din *Meditațiunile* lui Lamartine, *Luarea Coryntului, Corsarul, Lara, Logodnica d'Abydos, Beppo, Marina Faliero, Cerul și Pământul* de Lord Byron. Din fiecare câte 1 000 de exemplare se adunau vreo 16 000 cărți, dimpreună cu *Gramatica* și cu *Aritmetica* și niște lecțiuni despre stil... Rafturile magazinului lui Romanof gemeau de marfă nouă, cum zicea el, fără să depună nici un capital și din câte cărți desfăcea, la lună îmi da contul și-și reținea a zecea parte".

Curierul Bucureștilor, devenit mai târziu *Curierul românesc*, anunța cititorii în primele sale pagini despre „cărțile ce se află de vânzare la Iosif Romanof, librier român..." Cataloagele de librărie ce s-au tipărit și publicat în următorii ani, fie în București, fie în Sibiu, au făcut cunoscute cititorilor cărțile ce puteau fi achiziționate și pe autorul lor. Iosif Romanov și compania au devenit după 1834 furnizorii principali de cărți pentru școlarii de atunci din București și din comune suburbane. Rolul său devine din ce în ce mai important, în special, după vizita, cu implicații în cultura noastră națională, a lui George Barițiu și Timotei Cipariu la București, în vara anului 1836.

Compania de carte românească pe care ajunsese să o conducă Iosif Romanov a realizat un circuit al valorilor spirituale între cele trei provincii românești Transilvania, Țara Românească și Moldova. De-o parte și de alta a munților Carpați, prin trecători și pe cărări ascunse, cărțile cele de trebuință spiritului românesc, ca flacăra să nu se stingă, ajungeau la destinatarii lor. Listele de prenumeranți sunt o dovadă în acest sens, precum și vasta corespondență a lui Timotei Cipariu și a lui George Barițiu care îl amintesc nu de puține ori pe „prietenul lor" din București, cel care le-a procurat cele mai prețioase și rare cărți prin reprezentanții săi, chiar și de la Constantinopol ori de la Cairo. Dar, nu numai cărțile circulau prin intermediul Companiei sale dintr-un colț al țării în altul, ci și corespondența secretă a celor care luptau pentru unitate și solidaritate națională. Astfel între anii 1840-1848 Compania Iosif Romanov avea să joace un rol deosebit de important de verigă de legătură între revoluționarii români.

În anul 1845, în tipografia Colegiului Sf. Sava din București vedea lumina tiparului *Magazinul istoric pentru Dacia*, sub redacția lui Nicolae Bălcescu și a lui August Treboniu Laurian. I.H. Rădulescu a publicat în *Curierul românesc* un anunț despre noua revistă de istorie, intitulat *Prospect pentru Magazin...* în care pe lângă rolul important al cunoașterii istoriei erau amintiți și cei care difuzau tomurile. „Prenumerația se va face în București la D.D. Walbaum și Romanov, iar la Craiova la d. inspector și profesor Ioan Maiorescu. În Transilvania, la Brașov, la Redacția *Gazetei...* În Sibiu la d. prof. Maniu, în Blaj la d. Cipariu. Sus însemnații socotesc că toți cei ce se interesează de istoria nației lor vor îmbrățișa și vor sprijini această folositoare întreprindere".

Susținând pe plan cultural, prin difuzarea tipăriturilor, generația celor mai înaintate spirite ale românilor, rolul lui Iosif Romanov de „apostol", cum îl numea Ioan Heliade Rădulescu, este mai bine definit. Pasiunea pentru răspândirea cărții românești a făcut să aibă în preajma sa diferiți autori, printre care Nicolae Filimon, Anton Pann, Dimitrie Bolintineanu, Cesar Bolliac, Grigore Alexandrescu, Ioan Heliade Rădulescu, C.A. Rosetti, Nicolae Bălcescu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Iorgu și Costache Caragiale, C.D. Aricescu, Pantazi Ghica, C. Aristia, precum și traducători ca Bâjescu, Valenti-

neanu, Gr. Serurie ș.a. A colaborat cu editori precum George Ioanid, Christu Ioanninu, Dumitru Iarcu, Constantin Pencovici. Pe lângă aceștia a avut strânse legături cu prelați, cu mare rol în cultura noastră — cu Dionisie Romano, episcop de Buzău, cu Chesarie de asemenea episcop al Buzăului, cu Nifon Bălășescu, realizând o strânsă legătură între reprezentanții bisericii românești din Transilvania, Țara Românească și Moldova

Activitatea a avut de suferit în anul 1847, când, la 23 aprilie, s-a dezlănțuit în București un puternic incendiu, cuprinzând aproape întreg orașul. În librăria lui Romanov se aflau, atunci, după unele estimări, aproape 75 000 cărți românești din 1800-1830. Numai dragostea de cărți a românilor și sprijinul primit de la prietenii săi din Transilvania l-au ajutat să-și reînceapă activitatea. Vechiul său colaborator din Sibiu, tipograful George de Klosius, va tipări, cu cheltuiala lui Romanov și a companiei sale „în al treilea izvod" *Psaltirea împăratului David* prefațată de episcopul Chesarie al Râmnicului, în anul 1848, făcându-se mențiunea împlinirii unui an de la „focul cel mare din București".

După 1850 Iosif își va intensifica activitatea deschizând și o tipografie, iar după 1855, asociindu-se cu Ștefan Rassidescu, fostul director al Tipografiei Mitropoliei, a înființat Tipografia Națională, cel mai mare stabiliment particular din acea vreme. Lucrători de seamă și-au început activitatea în atelierele tipografice din „ulița Nemțească" (astăzi strada Smârdan nr. 27). Printre aceștia se afla și Francisc Göbl care, împreună cu fiii săi, va întemeia una dintre cele mai cunoscute case de editură de la noi.

În Tipografia Națională au văzut lumina tiparului ziarele unioniste *Dâmbovița*, *Naționalul*, *România*. Tot aici unioniștii din Moldova își tipăreau manifestele. S-au imprimat pe cheltuiala sa și a lui Rassidescu *Buletinele Adunărilor Ad-hoc* din București.

Calitatea sa de cel mai de seamă librar din București îl va face să fie desemnat, în anul 1859, de către Tribunalul Ilfov ca expert în evaluarea celor 8 730 volume ale bibliotecii lui Anton Pann, vechiul său prieten și colaborator care decedase cu câțiva ani înainte.

Iosif Romanov poate fi considerat ca unul dintre cei ce au contribuit prin lumina cărții și a tiparului la relizarea cuvintelor lui Nicolae Bălcescu: „Dacă naționalitatea este sufletul unui popor, atunci unitatea națională este trupul necesar ca sufletul să nu piară".

Cristian ROMANO, București

România

pe vechi globuri geografice

Investigând diferite colecții istorice și geografice atât de la noi din țară cât și din străinătate (dintre care cea mai însemnată este cea de la Biblioteca Națională Austriacă din Viena), am adunat câteva date privind menționarea ținuturilor românești pe unele globuri geografice din sec. XVII, mai puțin cunoscute la noi.

Astfel, pe un glob (cu diametrul de 34 cm) făcut după 1621 în atelierul lui Jacopus Blaeu, din Amsterdam, este reprezentată Dobrogea, Dunărea (cu cinci brațe și Delta). Sunt menționate Chilia, Sfera (probabil Sulina) și o localitate Saniara (Constanța sau Mangalia). Se disting, de asemenea Moldova, cu Prutul și o localitate Margoșești(?). În Țara Românească se evidențiază bine cursul Ialomiței, cu doi afluenți, precum și Târgoviștea.

Un alt glob, din 1632 (cu diametrul de 50 cm), a fost editat de Matthaus Greuter la Roma (probabil). Apar pe acest glob Dobrogea, Delta, Prutul, Ialomița, Oltul și Mureșul. Dintre localități — Sibiu, Hunedoara, Târgoviște, Vaslui, Iași și două necunoscute — Tarista și aceeași Mărgoșești.

Pe un glob din 1728, realizat de Johann Gebriel Dopelmayer apar Dobrogea, Dunărea cu Delta și Timișoara și Iașii. Tot din sec. XVIII este un altul, terminat în 1792 de D.F. Sotzmann, membru al Academiei Regale Prusace de Științe din Berlin. Pe lângă cele de mai sus, figurează și Brăila, București, Satu Mare și Orșova. Demn de menționat este faptul că Țara Românească și Moldova figurează în granițele lor reale, distincte de Imperiul otoman.

Alte globuri din sec. XIX conțin o informație sporită referitoare la țările române — mărturie a prezenței acestora în conștiința europeană a vremii.

Prof. Eugen GLÜCK, Arad

DOMNITORI MUNTENI

DOMN: 1577-83 1585-91 / CEL BĂTRÂN (1386 1418)	↓	SALINĂ / ȘTEFAN (1764 - 1765)	↓	ȚIGAN / ÎN IRAN! / DANȘII	→ ↓		↓	DOMN ÎNTRE 1529 - 1530 / SORIN ROIBU
→		↓		↓		ÎN POST! / BASARAB CEL TÂNĂR (1481 - 1482)	→	↓
CONDUCĂ-TORI MONGOLI / IMPERIU ÎN PERU	→				SPORTUL ARMELOR / ÎN MIJLOCUL AFETULUI!	→ ↓		
→				STĂ PE CAPUL TURCULUI / CERNEALĂ TIPOGRAFICĂ	→ ↓			DOMN CAN-TACUZIN (1678 1688)
ELENA OPREA / LOC DE VECI	→		VLAD (1456-1462; 1476)	↓ →				↓
→					BĂGATE ÎN TECI!		SCOASE DIN BAIE!	
CAP DE TIRAN! / MIHAI; 1783-1786; 1791 -93	→		FACE ȘEI / A STROPI	→	↓		↓	
→			↓	REȘEDINȚĂ (fig.) / SUITA	→			
DE LA AFUMAȚI; 1522 - 1529 / ION CÂTINA	→			↓	FIUL LUI NEAGOE BASARAB		APROVIZIONA CURTEA CU PÂINE	
→		MĂSURI AGRARE / CONDEIE (fig.)	→		↓	PETRE NICOLESCU	→ ↓	
ION POPA / BOGDAN (SURDUL); 1591 - 1592	→	↓	A SCHIMBA DIRECȚIA / EXACT	→				ORGANIZA-ȚIE INTER-NAȚIONALĂ (SIGLĂ)
→			↓			ÎN STOC! / DORIN DARIAN	→	↓
ALIAT / NICOLAE: 1340 - 1364	→				DOMN ÎNTRE 1384 - 1386	↓ →		
→								

Integramă de Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

DOCUMENTE FOTOGRAFICE

În completarea relatărilor d-sale privind Seminarul orfanilor de război „Miron Cristea", care a funcţionat în chiliile mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung-Muscel, în anii 1922-1934 (Magazin istoric, **nr. 2/1995**), **regretatul nostru colaborator pr. IOAN SPIRU, din Alexandria, ne-a trimis două fotografii-document de epocă. Prima (a) este realizată în iunie 1931, când patriarhul Miron Cristea (în centrul imaginii) a vizitat seminarul, fotografiindu-se în mijlocul celei dintâi serii de absolvenţi. A doua (b) este realizată în mai 1934, chiar în ziua în care un incendiu a distrus seminarul, mănăstirea, cât şi peste 40 de case din preajmă.**

LEGĂTURA CU ISTORIA

Încântat de lectura nr. 9/1994, dl. IULIAN STÂNCĂ, din Drobeta-Turnu Severin, **ne comunică impresiile sale:** În **Magazinul istoric** din luna septembrie 1994, am retrăit anii care au fost cei mai frumoşi pentru mine şi pentru ţara noastră, când pe pământ era Dumnezeu şi omenia. Mulţumesc domnilor C. Prangati şi Decebal T. Kirileanu pentru articolul privind pe Principesa noastră Ileana şi copiii săi din perioada de prigonire a anilor 1945. Sunt veteran de război şi cunosc foarte bine ceea ce a fost.

Bine, foarte bine, ţara noastră are oameni de valoare care ne ţin treaza credinţa şi legătura poporului nostru cu istoria şi cultura noastră.

Posed toată colecţia **Magazin istoric** din prima lună a apariţiei, reviste legate pe câte 5 ani.

Felicitări pentru colecţia completă, păstrată în condiţii deosebite.

SPERANŢA-ELPIS

Primim la redacţie numerele 8-9 (12-13) şi 10-11 (14-15), din cel de-al doilea an de apariţie, 1994, ale publicaţiei periodice a Uniunii elene din România, Speranţa-Elpis **(director onorific — acad. Edmond Nicolau, director — Sotiris Fotopolos, redactor şef — Chiriac Manuşaride).**

Publicaţia, după cum se precizează într-un editorial, îşi doreşte „să realizeze pentru minoritatea greacă din România o punte de legătură în apărarea dreptului fundamental la păstrarea, la dezvoltarea şi la exprimarea identităţii noastre etnice, culturale, lingvistice şi religioase".

Speranţa-Elpis **apare cu sprijinul financiar al Consiliului pentru minorităţile naţionale.**

AFRICA TODAY

A apărut recent, în condiţii grafice deosebite, o nouă publicaţie: Africa Today, **un „International Newsmagazine" director-redactor şef — Kayode Soyinka, director executiv — John Gritten), consacrat celui de-al doilea continent ca mărime al Pământului, numărul de debut fiind rezervat exclusiv Republicii Africa de Sud şi problemelor sale actuale.**

PRECIZARE

În nr. 7/1995, la p. 35, coloana a II-a (rândurile 12 şi 16 de jos în sus) se va citi corect Germană, **în loc de Germania.**

CERERI ŞI OFERTE

DUMITRU P. IONESCU, piaţa Al. Lahovari, nr. 1A, sc. F, ap. 29, Bucureşti, **oferă numere disparate din anii 1968-1978; 1987-1990.**

ALEXANDRU SIMION, bd. Chişinău, nr. 23 A, bl. A7 bis, ap. 8, Bucureşti, **solicită: nr. 1-5/1987; 2/1990; 9/1992; 1,3/1994; oferă: nr. 2,6/1993.**

ALEXANDRU FRÂNCU, str. Cameliei, nr. 15 D, bl. 69, ap. 10, Ploieşti, **oferă colecţia completă.**

IOAN BACIU, str. Slănic, nr. 14-18, Bucureşti, **solicită: nr. 3/1982; 11/1990; oferă: nr. 10/1971.**

TUDOR MORARIU, str. L. Rebreanu, nr. 17, bl. N4, ap. 23, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

IOAN MUREŞAN, str. Libertăţii, nr. 21, Codlea, jud. Braşov, **solicită: nr. 1/1967; 1/1970; 6/1972; 5/1975; 8/1993; oferă numere disparate din anii 1967; 1969; 1971-1974; 1976; 1984; 1985;**

ION-LEONID VLAD, str. Oborului, nr. 1, bl. AB3, ap. 60, Brăila, **solicită: nr. 4,7/1992.**

CONSTANTIN ROIU, str. Vigoniei, nr. 4, bl. 9, ap. 110, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

VASILE AIRINEI, str. Alexandru cel Bun, nr. 4, bl. 7, ap. 14, Suceava, **solicită: nr. 11/1990; 8/1993.**

CONTENTS (Romanian History) **V. Goldiş** Justice should reign in the World • **Gh. Zamfirescu** Once more about August 23,rd. 1944 • **M. Dragnea** War Veterans • **V. Avram** Dumitru Darian, a Hero of WW I • **Ş. Pavelescu** General Avramescu's Dossier • **C. Cristescu** January 1951. Stalin decides the Rearming of Romania • In Bucharest, 50 Years Ago • **Gh. Platon** The Prince Mihail Sturdza (1834-1849) • **Al. Rosetti** Letters of the Romanian Language (II) • **M. Isărescu** Professor Costin Murgescu • **G. Penelea Filitti** I.C. Filitti — A Portrait of the Historian • **C. Popişteanu** Fernand Braudel asks about George Brătianu • **C. Rezachevici** The Jews during the Romanian Mediaevalism (III) • **D.A. Lăzărescu** A French Traveller through the Romanian Principalities • **C. Păunescu, M. Ştefan** Glimpses from the National Bank History (III) • **L. Ioan** Armand and Barbu Călinescu threatened• **V. Stoica** 1937. Diplomatical Reports from Letonia • **E. Tatu** The Woman in Romanian Society (1918-1938 — II) • **P. Quinlan** Elena Lupescu, A Grey Eminence of Inter-War Romania

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **V. Goldiş** Que la justice règne dans le monde • **Gh. Zamfirescu** Encore une fois sur le 23 août 1944 • **M. Dragnea** Les vétérans de guerre • **V. Avram** L'aviateur héros Dumitru Darian • **Ş. Pavelescu** Le dossier du général Avramescu • **C. Cristescu** Janvier 1951. Stalin décide l'armement de Roumanie • A Bucarest il y a 50 ans • **Gh. Platon** Le prince Mihail Sturdza (1834-1849) • **Al. Rosetti** Les lettres de la langue roumaine (II) • **M. Isărescu** Le professeur Costin Murgescu • **G. Penelea Filitti** I.C. Filitti — un portrait historique • **C. Popişteanu** Fernand Braudel demande de George Brătianu • **C. Rezachevici** Les Juifs au Moyen Age roumain (III) • **D.A. Lăzărescu** Un voyageur français aux Pays roumains • **C. Păunescu, M. Ştefan** De l'histoire de la Banque Nationale de Roumanie (III) • **L. Ioan** Armand et Barbu Călinescu sont menacés • **V. Stoica** 1937. Rapports diplomatiques de Lettonie • **E. Tatu** La femme dans la societé roumaine (1918-1938 — II) • **P. Quinlan** Elena Lupescu, l'eminence grise de la Roumanie de l'entre deux guerres

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **В. Голдиш** Да царствует справедливость в мире • **Р. Замфиреску** Ещё раз о 23 августе 1944 г. • **М. Драгня** Ветераны войны • **В. Аврам** Лётчик-герой Думитру Дариан • **Ш. Павелеску** Дело генерала Аврамеску • **К. Кристеску** Январь 1951 г. Сталин решает вооружение Румынии • В Бухаресте 50 лет назад • **Г. Платон** Государь Михаил Стурдза (1834-1849) • **Ал. Росетти** Письма румынского языка (II) • **М. Исэреску** Профессор Костин Мурджеску • **Г. Пенеля Филитти** И. К. Филитти-исторический портрет • **К. Попиштяну** Фернан Бродель спрашивает о Георге Брэтиану • **К. Резакевич** Ереи в румынском средневековьи (III) • **Д. А. Лэзэреску** Французский путешественник в румынских княжествах • **К. Пэунеску, М. Штефан** Из истории Национального Банка Румынии (III) • **Л. Иоан** Арманд и Барбу Кэлинеску под угрозой • **В. Стойка** 1937. Дипломатические доклады из Латвии • **Е. Тату** Женщина в румыском обществе (1918-1938 гг. — II) • **П. Куйнлэн** Елена Лупеску, „серый кардинал" межвоенной Румынии

INHALT (Rumänische Geschichte) **V. Goldiş** Die Gerechtigkeit soll auf der ganzen Welt herrschen • **G. Zamfiresc** Nochmal uber den 23 August 1994 • **M. Dragnea** Die Kriegsveteranen • **V. Avram** Ein Held zwischen die Flieger - Dumitru Darian • **Ş. Pavelescu** General Avramescu Dossier • **C. Cristescu** Januar 1951. Stalin beschliesst die Wiederaufrüstung Rumäniens • In Bukarest vor 50 Jahren • **Gh. Platon** Fürst Mihail Sturdza (1834-1849) • **Al. Rosetti** Die Briefen eines Lebens (II) • **M. Isărescu** Professor Costin Murgescu • **G. Penelea Filitti** I.C. Filitti — Portrat eines Geschichtswissenschaftlers • **C. Popişteanu** Fernand Braudel erkundigt sich uber Gh. Brătianu • **C. Rezachevici** Die Juden im rumänischen Mittelalter (III) • **D.A. Lăzărescu** Ein französicher Reisender in den rumänischen Gebieten • **C. Păunescu, M. Ştefan** Aus der Geschichte der Rumänischen National Bank (III) • **L. Ioan** Armand und Barbu Călinescu unter Gefahr • **V. Stoica** 1937. Diplomatische Berichte aus Lettland • **E. Tatu** Die Frau in der rumänischen Gesellschaft (1918-1938 — II) • **P. Quinlan** Elena Lupescu, die graue Eminenz des Zwischenkriegszeit Rumäniens

SUMARIO (Historia rumana) **V. Goldiş** La justicia que reina en el mundo • **Gh. Zamfirescu** De nuevo sobre el 23 de agosto de 1944 • **M. Dragnea** Los veteranos de guerra • **V. Avram** El aviador héroe Dumitru Darian • **Ş. Pavelescu** El expediente del general Avramescu • **C. Cristescu** Enero de 1951. Stalin decide el rearme de Rumania • En Bucarest hace 50 años • **Gh. Platon** El principe Mihail Sturdza (1834-1849) • **Al. Rosetti** Las cartas de la lengua rumana (II) • **M. Isărescu** El profesor Costin Murgescu • **G. Penelea Filitti** I.C. Filitti — retrato histórico • **C. Popişteanu** Fernand Braudel pregunta sobre George Brătianu • **C. Rezachevici** Los judíos en el Medio Evo rumano (III) • **D.A. Lăzărescu** Un viajero francés en los principados rumanos • **C. Păunescu, M. Ştefan** De la historia del Banco Nacional (III) • **L. Ioan** Armand y Barbu Călinescu amenajados • **V. Stoica** 1937. Informes diplomáticos de Letonia • **E. Tatu** Las mujer en la sociedad rumana (1918-1938 — II) • **P. Quinlan** Elena Lupescu, una eminencia gris de la Rumania interbélica

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Comandă de stat
ISSN 0541-88IX

Lei 850

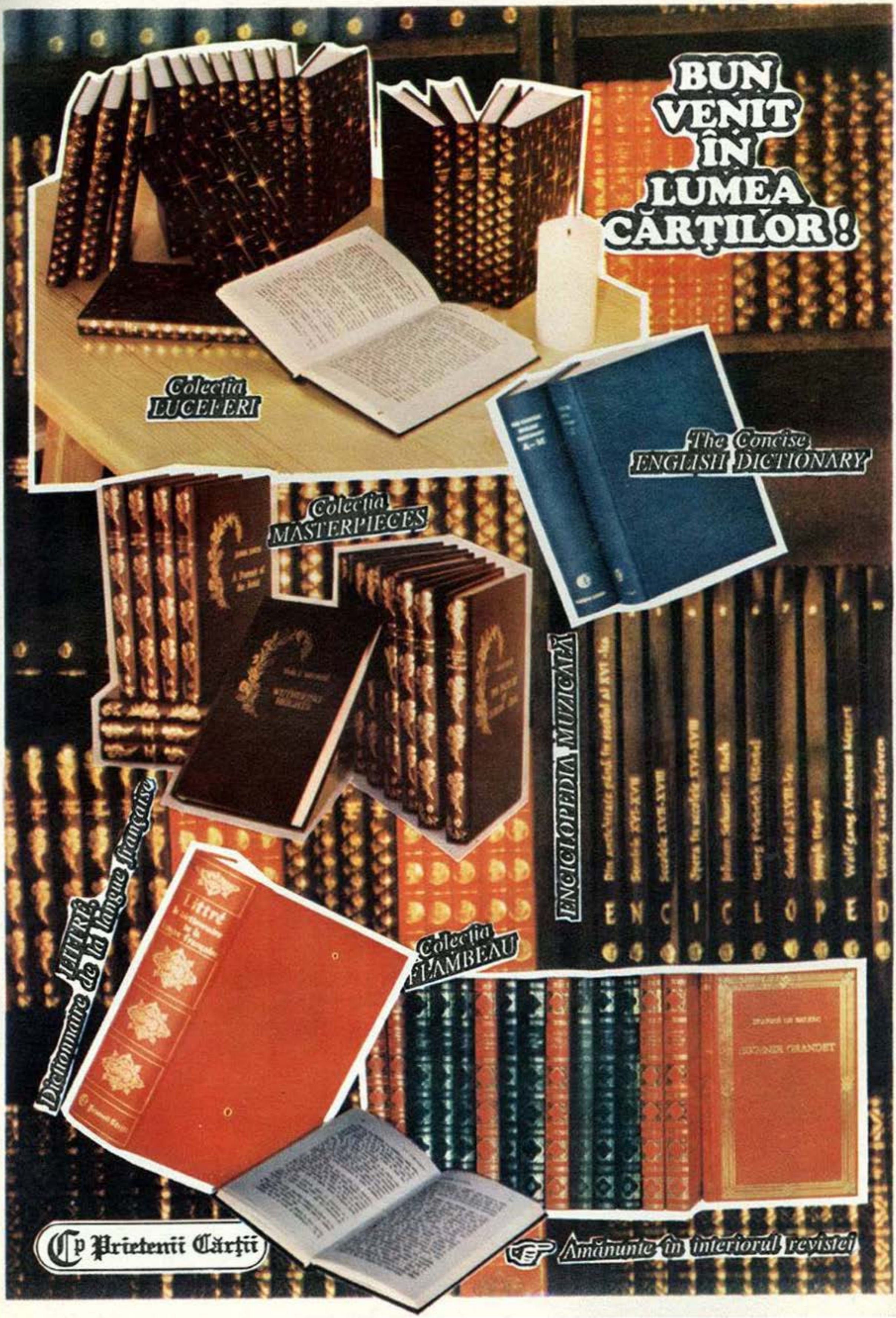
BUN VENIT ÎN LUMEA CĂRȚILOR!
Colecția LUCEAFĂRUL
The Concise ENGLISH DICTIONARY
Colecția MASTERPIECES
ENCICLOPEDIA MUZICALĂ
Dictionnaire de la langue française
Colecția FLAMBEAU
Cu Prietenii Cărții
Amănunte în interiorul revistei

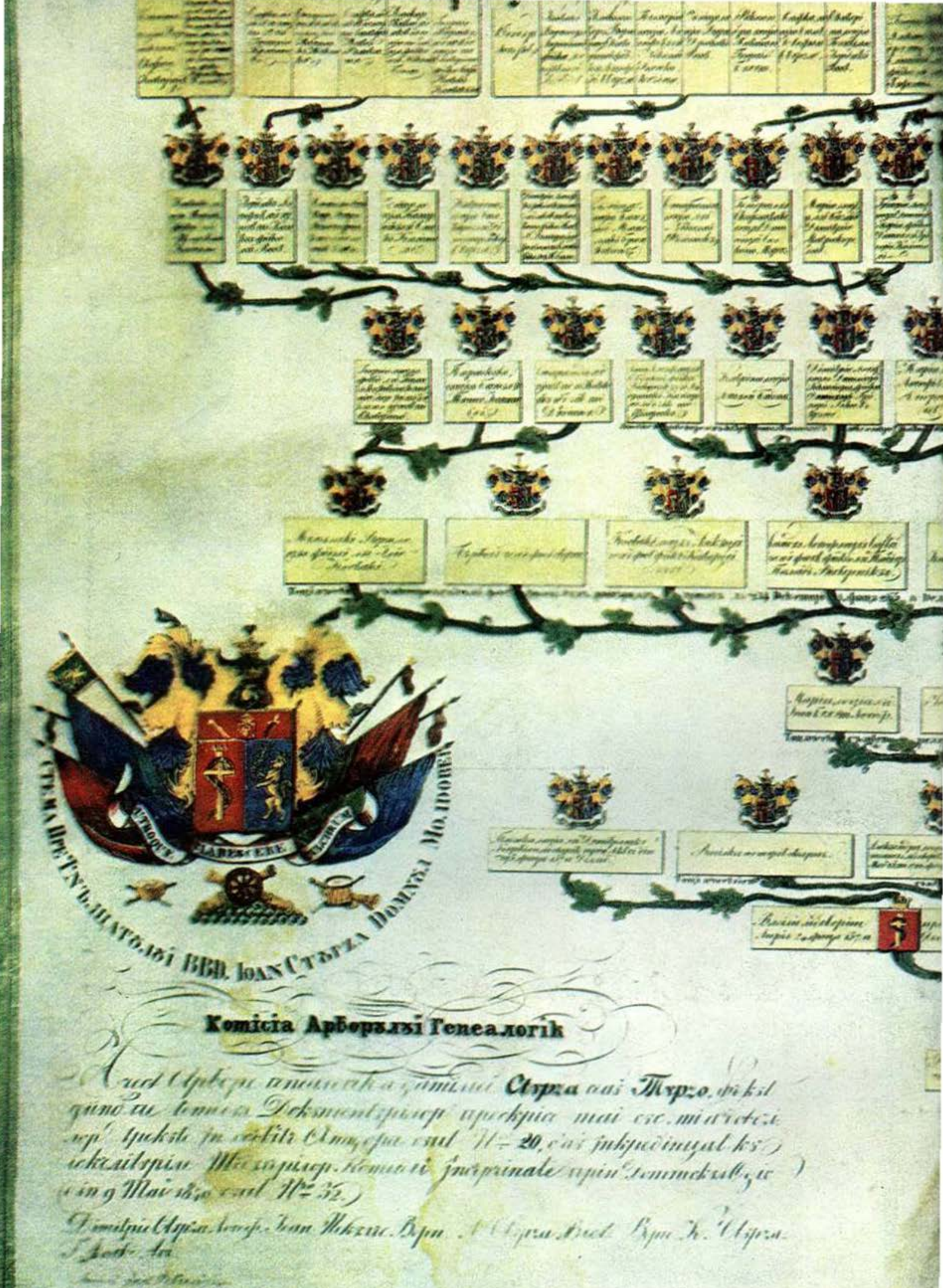

Комісіа Арборалхі Генеалогік

Acest Diplom a fost eliberat Domnului **Стурза** cav **Теодор** din ordinul pentru Documentele aduse de dumnealui cu privire la Descendența sa din familia Sturdza, care a fost recunoscută de Adunarea Obștească a Moldovei în anul 1834 (în 9 Mai 1834 anul II=32.)

Dimitrie Sturdza Președ. Ioan Sturdza Vornic Ion Sturdza Spat. Ioan Sturdza Stolnic